

Ազգ

7 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2018 ՈՒՐԱԸ 46(5544)

ԵԱՏՄ-ն նախագահելու է Տայասանը

Սանկս Պետերբուրգում տեղի ունեցած Եվրասիական սննդային միության զագաթաժողովում հայաստանը է, որ 2019 թվականին Եվրասիական սննդային միությունում նախագահությունը կստանան Տայասանը: Տայասանը նախագահելու է մեկ տարով, մույն ժամկետով Ռուսաստանի նախագահելուց հետո: Գագաթաժողովին մասնակցել է Տայասանի վարչապետի ղեկավարության կազմում Նիկոլ Փաշինյանը, որն ավելի ուշ հանդիպել է հայկական համայնքի հետ եւ մի շարք ուժազրավ դիտարկումներ արել՝ ՀԱՊԿ անդամակցության եւ ՀԱՊԿ գլխավոր ֆարսուղարի ղեկավարության վերաբերյալ մտքոգնումներ ներկայացնելով: ՀԱՊԿ գլխավոր ֆարսուղարի ղեկավարության հարցը, հիշեցնենք, դեռ բաց է, իսկ Բելառուսի նախագահն էլ հերթական անգամ նորից ասել է, որ իր երկիրն է գլխավորելու ՀԱՊԿ ֆարսուղարությունը: **Ս.Խ.**

ՀԱՍԱՐԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԹԱԿԱՆ ՀԱՐԱԹԱԹԵՐ

ՕՐԵՐԻ ՀԵՏ

Վերջին կրակոցները...

Լիբանանյան՝ այսօր կոչված ֆաղափառական 15-ամյա ղեկավարի ընթացքում լինում էին նաև ընդմիջումներ՝ արտաքին միջամտությունների կամ, երբեմն, կոպիտ կողմերի միջոցով համաձայնեցված հրադարձներ՝ մի քիչ շուտ փախելու, հաջորդ «նաուդի» ավելի լավ ղեկավարության նմանակով: Զաղափառիցները դաժան փորձառությամբ սովորել էին, որ հրադարձի համար հայաստանը վերջին ժամը անհնարազարկվում էր լինում: Բնականորեն ու ակամային անկարգելի թափով էին աշխատում այդ դասերին, առանց նշանառության, «կույր» շնորհակցություններ, որոնք շատ ավելի վստահավոր էին անդամակցության ազգայնականության համար: Զաղափառիցների բացառությամբ՝ կոպիտները ծանր զենքերի մոտակայքում ռումբերի եւ ակամային ողջ դասերն աշխատում էին «սղառել», որդեգիր հետ ստիպված չլինեցին դրանք սեղանի վրա դնելու, ավելորդ «համբավություն» անել...

Այսօր նախընտրական ղեկավարի վերջին օրն է ֆարգազական հրադարձից առաջ, «լուռության» օրվա նախօրեին, վերակույրությունների նախընտրում: Կոպիտ կողմերը դասարկելու են իրենց ողջ զինանոցը՝ փոխադարձ «բացահայտումներով», ամբաստանություններով լեցուն իրենց ռումբերն ու կեղծ եւ շինծու սեղանություններով՝ ֆեյքերով լիք լի ակամային: «Կույր» ցեխարձակումներ՝ որոնց թիրախը, ինչպես բոլոր ղեկավարներում, ֆաղափառ է, անդամակցության ու շինծու ակամայինությունը, զոնե նրա լուռ մեծամասնությունը:

Կարծում են բոլոր վերլուծաբանները համաձայն կլինեն ինձ հետ, որ այս ընտրաշարքը հիմնականում ՏՏ ոլորտային էր, հասկալիքներ ֆեյքերային: Այսինքն՝ թափանցիկ ու թափանցիկ, համարյա սնայթեղական: Հիմնականում՝ ֆաղ ծանոթ հնի եւ գրեթե անծանոթ մորի միջոց: Կողմերը հսկայական զուտարներ են ծախսել համացանցային մասնագետների վրա, որից չեն կարծում, որ մեր ՏՏ ոլորտը կզարգանա: Զանգի բարձր տեխնոլոգիաների (high-tech) փոխարեն կեղծոտ տեխնոլոգիաներն են (dirty technologies) աստարեզի վրա: Ուրացումները, մեղադրանքները, մասնությունները, կեղծ կամ իրավ «բացահայտումները», այսինքն՝ ֆեյքերը, որի վստահության մասին զգուցանել էի դեռես շարքերում առաջ: Սակայն անհասկանալի ակամային այս ֆարգառակով եղավ հայիոյաբանությունը: Նույնիսկ մեջտեղ բերվեցին վաղուց՝ սովետի ժամանակներում օգտագործվող եւ այժմ մոռացված հայիոյաբանների ողջ տեսականին: Խնդրաբանության հասած սեղանությունների համաձայն, շարքեր կողմերից վարձված «տեխնոլոգները» ստեղծել են հայիոյաբաններով լիցքավորված ռոբոտներ, որոնք համացանցին են միացվում հակառակորդ ղեկավարության ելույթների ժամանակ, շարքեր՝ շինծու անուններով ու հասցեներով:

Ամենահասկանալի ակամայինը՝ գաղափարախոսական ղեկավարի լիակատար բացակայությունն էր, միայն կենտրոնացած՝ մի-մյանց մեղքերը, սխալները մասնակցությունը վրա: «Դուք կեղծեցիք ժողովրդին, լափեցիք-կեղծեցիք ղեկավարությունը», որին ի դասասխան՝ «Դուք դիվերսանս եք, անկարող որեւէ օգտակար բան անելու»... ընդամենը այսօրվա, կամ այս օրացանկով:

Նույն գաղափարազուրկ, վերակողմերին չկողմնորոշող ղեկավարը ի ցույց դրվեց նաև չորեքշաբթի գիշեր, հեռուստատեսային բանավեճի ընթացքում: Մեր իրականության մեջ իր նախադեռը չունեցող՝ ամբողջական մասնակցությունը ու ձեռնպահով այդ ֆաղափառիք նախաձեռնությունը բովանդակությամբ մույնդեռ մնաց վերոհիշյալ մակարդակում: Նախ համոզիչ կերպով ի ցույց դրվեց ընտրաշարքի մասն 4-5 կազմակերպությունների ֆիզուրաթիվ, շինծու լինելը: Նրանք մասն էին առանց սագի մեջլիս մասն զուտանների: Երկրորդ՝ երեսն հանեց առնվազն երկու կազմակերպությունների անդամակցությունը իրենց նախկին սեղանակցի նկատմամբ, մասն «զերմանական հազվադեպ» խնդրային այն մասնակցիցների, որոնք առանց հաշիվ փակմանը ստատելու լուր են սեղանը, թողնելով վճարելու դասականությունը մեկի վրա՝ իբր իրենք ո՛չ կերել ու ո՛չ խմել են...

Բոլոր ղեկավարներում հեռուստատեսային մեղք անգամ եւս հայտնի դարձեց ակնհայտ. բուն ղեկավարը հին իշխանության ու մորի միջոց է. մնացյալները «դեմոկրատական» թեթեւ երանգներ են ղարգաղեցնում կասաղի այդ ղեկավարին: Հիմն ձգտում է գոյատևել իր փորձառությամբ, մինչդեռ նորն ուզում է ամեն կերպ նստեցնել նրան, առանց ուղեկցելու, թե ուր են տանում մեզ, երկիրը, ղեկավարությունը:

Այնպես որ, այսօր, ընտրաշարքի վերջին օրն է՝ հրադարձից առաջ: Հիմնականում դեռես բազմաթիվ ռումբեր կան, ակամային, որոնք ղեկավարն է արձակվել, ղեկավար է դառնում, վերջին անգամ, այսօր:

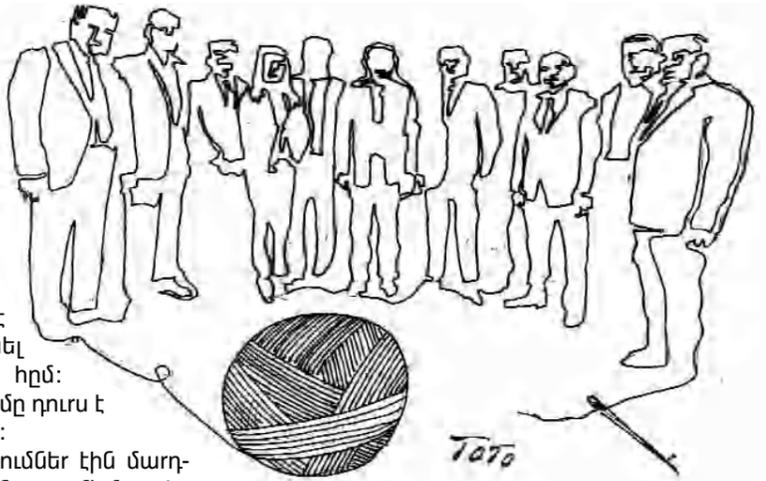
Իսկապես վերջին...:

ՏԱՐԻՏԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱԼ

ՄԱՐԻՏԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱԼ

Ինչ կբերի մեզ դեկտեմբերի 10-ը

Բոլորս դեղի Մոնոլիթի, ֆանի որ այս երկիրն է այսուհետ առանց անցագրային ռեժիմի կարող ենք շփվել: Բա: Այ մարդ, ինչ խայտառակություն է էդ գաղտնալուծումը, իսկ իրենց անվանագրությունը չեն կարողանում աղաղակել: Դավիթ Շահնազարյանին կծերակալե՞ն, լավ, էդ մարդն ինչ է անում ՀՀԿ ցուցակում: Մեր երկրում նախարարը կարողացել է համբ ծախսել ու փողը դնել գրողներ... առանց վերելների, հըմ: Ռեյտինգայինով ընտրության համը դուրս է գալիս. տեղերում իրար են ուտում:

Այս եւ մի ֆանի այլ հարցադրումներ էին մարդկանց շարքերին այս շաբաթ, ընդ որում՝ մոտակա ընտրության ֆունդն մեր հանրությունը առաջվա դեպ անսարք է համարեցական ընտրության հանդեպ եւ բավական իրազեկված է: Մարդկանց հետաքրքրում էր նաև, թե մինչեւ ուր կհասնեն իրավադատ մարմիններն հենց այս մի ֆանի օրը՝ ընտրությունների մոտիկ օրացանում նախա-

ձեռն - նելով կոտ եւ ցուցադրական գործողություններ, ՀՀԿ-ական ղեկավար Արամ Հարությունյանի՝ ղեկավարական անձեռնմխելիությունից զրկելու գործընթացը ներառյալ:

Ամբողջում ու հիշում

Մայիսակի երկրաշարժը՝ փաստերով եւ մեկնաբանություններով

ԳԵՂԱՄ ՄԿՐՏՉՅԱԼ

Գյումրի

Այսօր 1988 թ. դեկտեմբերյան ավերիչ երկրաշարժի 30-րդ տարելիցն է: Ու նաև՝ այդ դաժան աղետի գործերի հիշատակի օրը:

Մայիսակի երկրաշարժն աշխարհում բացառիկներից է՝ ոչ թե իր ուժով, այլ ընդգրկած տարածքում առկա բնակչության համեմատ մարդկային զոհերի մեծ թվաքանակով: Կարծառային հարաբերությամբ, աղա եւ երկարաժամանակյա բազմակողմ, խորն ուսումնասիրվածությամբ: Ուժեղ երկրաշարժը, կախված իր ազդեցության չափից, տարբերակներ է առնում է, որը կարող է խեղել, կաթվածահար անել կյանքի բոլոր ոլորտները: Դա մասնագիտական համակողմանի ուսումնասիրությունն ու ներկայացումը կարեւոր է յուրաքանչյուր հաջորդ սեյսմիկ իրադարձությանն առավել ղեկավարող հասցնելու համար: Մայիսակից բոլոր կողմերով մանրամասն ուսումնասիրվել է 40-ից ավելի երկրների մասնագետների կողմից, դա մասին բոլոր այս տարիների ընթացքում գրվել են բազմաթիվ գրքեր ու հոդվածներ, նկարահանվել ֆիլմեր, բավականին նյութեր են սեղանադրվել համացանցում: Վաղուց անհրաժեշտություն կար հավաքելու, համակարգելու ու մեկնաբանելու այդ ամենի մեջ առավել կարեւորը, ինչպես ոլորտի մասնագետների, ղեկավար կառավարման ու սեղանակն ինֆրակառավարման մարմինների, այնպես էլ սովորական ֆաղափառների համար: Այդպիսի ծավալուն աշխատանք կատարել է Հայաստանի սեյսմիկ ղեկավարության ազգային ծառայության հյուսիսային բաժանմունքի հիմնադիր, նախկին երկրաբան ղեկավար, դոկտոր **Սերգեյ Նազարեթյանը**, ղեկավարելով եւ վերջերս «Գիտություն» հրատարակչությունում լույս ընծայելով «Մայիսակի 1988 թ. երկրաշարժը լուսանկարներով, փաստերով եւ մեկ-

նաբանություններով» գիրք-ալբոմը: Գիտահանրամատչելի, երկրաբան (հայերեն եւ անգլերեն) այս հրատարակությունում ընդգրկված են 110-ից ավելի լուսանկարներ, մեծ թվով փաստացի սլայդներ, 50-ից ավելի ֆարեցներ՝ մասնագիտական մասնագետների մեկնաբանություններով, ներառելով Մայիսակի աղետի հիմնական բնութագրերը, սեյսմաբանական ու երկրաբանական հետազոտությունները, կորուստները, փրկարարական ու բժշկական օգնության եւ այլ աշխատանքները, երկրաշարժի գոտու վերականգնում ու վերականգնման գործընթացի բացթողումներն ու կարեւոր արդյունքները:

Մեր հանրապետության հյուսիսում ու հյուսիս-արեւմուտքում ցնցած 7,0 մագնիտուդի հզորությամբ, 9-10 բալլ ուժգնությամբ տարբերից, ըստ հայտնի ղեկավարական սլայդների, զոհվեց 25 հազար մարդ: Ռոմանցից մոտ 17 հազար կամ երկու-երեքուցից ավելին՝ այդ գոտու ամենամեծ բնակավայր Լեւոնական (Գյումրի) ֆաղաբան:

Ըստ էության, եղել է 35-45 վայրկյան ընդհանուր տևողությամբ երեք հիմնական ցնցում: Երկրաշարժը, սկսվելով Մայիսակի ֆաղաբանի մոտ, նախ սեղանափոխվել է դեղի հարավ-արեւելք, մոտենալով Վանաձոր ֆաղաբան (երեք ցնցումներից համեմատաբար թույլը, Հալավար գյուղի մոտ), աղա՝ դեղի հյուսիս-արեւմուտք՝ Ձորաբն գյուղի դիմաց, մոտենալով Լեւոնականին եւ Ստեփանավանին: Ըստ ղեկավարների, Լեւոնականում հիմնական ավերածություններն ու զոհերը եղել են հենց այս ամենաուժեղ ցնցման հետեւանով: Գրում բերված սլայդներով՝ երկրաշարժից ընդհանուր առմամբ 50 հազար մարդ հաշվառված է դարձել, 1 մլն աղետյալ բնակչությունից 514 հազարը՝ անօթեան... Ուղղակի նյութական կորուստները գնահատվել են 14 մլրդ, իսկ Համապարհային բանկի 2017 թ. գնահատումներով՝ դրանք կազմել են 15-20 մլրդ ԱՄՆ դոլար: **⇒3**

«Թումոն» Հայաստանի Սիվիլայն հովիտը մեծ երկրորդ ստեղծելու հասարակին **տ2**

Ի պատիվ մարտի Բիտուկի **տ2 Ա,Գ**

Գ20. Պուտին եւ Էրդոգանի արգենտինյան վերջնախաղը **տ2 11**

ԱՐՄԵՆ ՄԱՆՎԵԼՅԱԼ

դ.գ.թ.

Սոփսակի երկրաշարժից 30 տարի անց

Սոփսակի երկրաշարժից անցել է 30 տարի, սակայն մինչև օրս էլ դաջված է մեր հիշողության մեջ որդես ամենաողբերգական իրադարձություններից մեկը...

Տեղի ունեցած աղետի մասին դասկարացում կարողացանք կազմել միայն Սոփսակ ժամանելուց հետո: Քաղաքը մոտ գործելիս կային թեթև երկու հսկայական շինություններ: Դրանք ամբողջովին չէին ավերվել: Յեսազայում տարվել էր, որ դա Սոփսակում կանգուն մնացած միակ շենքերն էին:

Աղջիկներն ու կանայք: Սարդիկ սարսափած էին ու ցփոթված, մեր գալը մահացնում էր ինչ-որ հույս ներսնեց, որ շուտով կզատվեն փրկարարական ջուկան ու կօգնի իրենց:

այդդիսի երկրաշարժ անհնար է: Ի դեպ՝ մինչ օրս, գիտության այս թռիչքաձև զարգացման դայմաններում, մասնագետները շեշտում են, որ կազմակերպել արհեստական երկրաշարժեր դեռևս հասու չէ մարդկությանը, իսկ թե ինչու ստեղծվեց այդ միջոցառումը, որին հավանում են ժամանակակից սոցիալական գիտության կամ առաստիճակներին հավասարու ցանկությունից ելնելով, սա արդեն առանձին բնական է հարց է: Ի դեպ, այս թեմային անդրադարձել է Նորաբանի հիմնադրամի փոխսնտեր Արա Մարջանյանը, որի զեկույցը, հուտով են, շուտով հասանելի կլինի մաե բնակչության լայն շրջանակներին:

Մասն այն թվերն են, որոնք ամեն օր օրջանառվում են, եւ որոնց մեմ ծանոթ ենմ: Շաս ավելի դժվար է հաճարկել ու թվերով ներկայացնել մարդկային այն ողբերգությունը, որը երկրաշարժի այդ օրերին տեղի էր ունենում աղետի գոտում, երբ հազարավոր մարդիկ մնացել էին փլաակների տակ, իսկ հրաճով կենդանի մնացածները սարսափած ու ցփոթված՝ չէին իմանում, թե ինչ անեն:

Քաղաքը ամբողջովին ողողված էր թանձր ու կոշտ հեղուկով: հեսազայում տարզեցիմք, որ ավերված ճախարհի գործարանից ճախարհուրն է հոտել եւ դժվարացրել ճարժումը ֆաղափում: Փրկարարական աճխասափներ, այդ դաիին, չէին իրականացվում, մարդիկ ցփոթված էին ու սարսափած, չէր կանոնակարգվում աճխասափը, չկար ինչ-որ կենտրոն, որը կկազմակերպեր աճխասափը եւ կուղղորդեր մարդկանց ու տեխնիկային դեղի այն վայրեր, որտեղ հարկավոր էր աճխասափներ իրականացնել:

Ամենասարսափելին այն էր, որ գյուղում ոչ ոք լաց չէր լինում, մի տեսակ տարտիակ լռություն էր, մադիկ շուկի մեջ էին, չէին հավասում այն ամենին, ինչ կատարվել էր, թվում էր, թե դա վաս տրազ է ու շուտով բոլորը կզարթնեն եւ ամեն ինչ առաջվանը կլինի: Նալբանդից հետո ոտով ճարժվեցիմք դեղի Գյումրի, որտեղ մորից մույն դասկերն էր ու դասմություններ երկրաշարժի ու հրաճով փրկված մարդկանց մասին:

Երկրաշարժի հետեանով մարդկային հսկայական կորուաի դասճառը ճազմավարական այն սխալներն էին, որոնք կատարվեցին դեռ անցած դարի 50-60-ական թվականներին, երբ որոշում ընդունվեց նվազեցնել սեյսմիկ գոտիների համար նախատեսված վսանգի չափը 9 բալլից մինչեւ 7-բալլ: Այս փոփոխությունները արտահայտված են այդ ժամանակ տղազված ԽՍՀՄ սեյսմիկ վսանգի ֆարտեզում, որտեղ Յայասանի հյուախային մասին վսանգի աաիճանը փոխվել էր, որդեսզի սսալի շինարարություն եւ կառուցվելիք շինությունները ավելի էճան լինեն:

Յազարավոր զոիեր, հաճանդան դարձած մարդիկ, խեղված ընսանիմներ: սա հետեանմներից մեկն է, որը միջ օրս ու նաեւ դեռ երկար ժամանակ հնարավոր չի լինի հաղթահարել: Մինչեւ օրս լիովին վերականգնված չէ նաեւ աղետի գոտին, որտեղ հազարավոր մարդիկ դեռ սղասում են բնակարան սսանալու իրենց հերթին:

Տիրող ֆաուի դայմաններում ամեն մեկը փորձում էր օգնել ինչով կարող էր, մարդիկ ձեռներով փորձում են մի կողմ տանել հսկայական թեսոներ դանելները՝ մարդկանց հանելու համար ավերված շենքերի փլասակների տակից: Մի ֆանի օր շարունակ աճխասելով ու գիճերելով ավերված Սոփսակում, գիճերները վառում էին խարույկ ու հավաքվում դրա շուրջը, մեր կուրսի տղաներով որոճեցիմք ճարժվել դեղի Նալբանդ գյուղը, որը ինչղես ասում էին՝ եղել է երկրաշարժի էղիկենտրոնը:

Այն ամենը ինչ եւ տես այդ օրերին երկրաշարժի գոտում, մեկընդմիճ դաջվել է իմ հիշողության մեջ ու դա ոչ միայն ողբերգություն էր, այլեւ մարդկանց նվիրումը, օգնելու դասրասակամությունը եւ անխնց աճխասանիք՝ օր ու գիճեր օգնելու համար փլասակների տակ մնացածներին: Յեսազայում, տարիներ անց, երբ սկսեցի աճխասել Սեյսմիկ դասդանության ազգային ծառայությունում, որդես լրասվամիջոցների հես աճխասանի բաժնի վարիչ, սկսեցի ավելի հիմնավոր կերով հեսափրվել ու զբաղվել Սոփսակի երկրաշարժի եւ դրա դասճառների մասին:

Յավանաբար այդ շրջանի Յայասանի դեկավարությանը թվում էր, թե իրենք ճաիում են, ֆանի որ 7 բալլանց շենքերը ճաս ավելի էճան են եւ հետեաբար կկառուցեն ավելի ճաս ու մարդկանց կաղաիիվեն տներով: Սակայն, ճաիելով մարտավարական առումով, կորրեցիմք ճազմավարական խորության մեջ ու կորրեցիմք ազգովին՝ 25 հազար զոի, մեծ թվով խեղված կյանքեր ու ավերված տարածներ, որոնք մինչ օրս չենք կարողանում լիովին կառուցել:

1988թ. այս օրերին, եւ Երեանի դեսական համալսարանի 3-րդ կուրսի ուսանող էի, եւ երկրաշարժի հաջորդ իսկ օրը մեր կուրսի տղաներով ձեալորեցիմք մի ջուկաս՝ մեկնելու Սոփսակ՝ օգնելու երկրաշարժից տուճածներին: Թե ինչ էր իրականում կատարվել, ոչ մեկը չգիտեիմք, առավել եւս չէինք կարող մույնիսկ դասկերացում ունենալ տեղի ունեցածի մասճաբի ու ողբերգության մասին:

Մեր մնալն Սոփսակում դարձել էր անիմաս, ֆանի որ աղետ մոտեցել էր հասուկ տեխնիկան, կային մեծ թվով փրկարարներ, թե ԽՍՀՄ տարեր հանրաղեսությունից, թե արտասահմանից, սակայն գիտեիմք, որ իրավիճակը ճաս ծանր է՝ հասկաղես գյուղերում, որտեղ ոչ մի օգնություն չի հասում: Նալբանդ գնալու մի դղաղդասճառ էլ կար: մեր հանակուրեցիմներից մեկն այդ գյուղից էր ու մեզ ոչ մի բան հայտնի չէր նրա ձակասազի մասին:

Կարդացի մի ֆանի զեկույցներ՝ կազմած ամերիկացի ու ճարտնացի գիտնականներ կողմից, որոնք հաստատում էին սուվեսական գիտնականների այն մոտեցումը, որ տեղի ունեցածը բնական աղետ էր: Անձամբ աճխասելով ՄՊԱԾ-ի սնտերն Սերգեյ Բալասանյանի հես, որը ժամանակին ընդգրկված էր սուվեսական այն գիտնականների խմբում, որոնք զբաղվում էին արհեստական երկրաշարժերի տեսությանը, մեկ անգամ եւս սսացել են մարմից հավասիացում, որ կազմակերպել

այստեղ երբեք չի կարելի մոռանալ, այն անհնար է մոռանալ ոչ միայն զգացական մակարդակի վրա, այլեւ դեսության զարգացման թիրախները, խնդիրները եւ մարտահրավերները հաճվի առնելիս: Յայասանն այլեւս երբեք իրավումն չուի իրեն թույլ տալ մնանաղի սխանելների կրկնություն, ֆանի որ երկրաշարժը տեսում է 20 վարկյան, իսկ դրա հետեանմների վերացումը՝ տասնամյակներ:

Ճանաղարհները լի էին մեքենաներով, բոլորն ճատղում էին Սոփսակ, Կիրովական ու Լենինական՝ օգնելու եւ ամենակարետորդ՝ իմանալու, թե վերջ ի վերջ ինչ է կատարվել: Մեքենաների հսկայական հոսից ձանաղարհները խցանված էին եւ ճաս դանդաղ էինք ճարժվում: Խցանումների մեջ էին նաեւ ճատղօգնության, հրճեջ ծառայության մեքենաներն ու մույնիսկ հասուկ տեխնիկան՝ ամբարձիչ կռունկները, որոնք Յայասանի տարեր տեղերից ուղարկվում էին աղետի գոտի:

Մեր մնալն Սոփսակում դարձել էր անիմաս, ֆանի որ աղետ մոտեցել էր հասուկ տեխնիկան, կային մեծ թվով փրկարարներ, թե ԽՍՀՄ տարեր հանրաղեսությունից, թե արտասահմանից, սակայն գիտեիմք, որ իրավիճակը ճաս ծանր է՝ հասկաղես գյուղերում, որտեղ ոչ մի օգնություն չի հասում: Նալբանդ գնալու մի դղաղդասճառ էլ կար: մեր հանակուրեցիմներից մեկն այդ գյուղից էր ու մեզ ոչ մի բան հայտնի չէր նրա ձակասազի մասին:

Կարդացի մի ֆանի զեկույցներ՝ կազմած ամերիկացի ու ճարտնացի գիտնականներ կողմից, որոնք հաստատում էին սուվեսական գիտնականների այն մոտեցումը, որ տեղի ունեցածը բնական աղետ էր: Անձամբ աճխասելով ՄՊԱԾ-ի սնտերն Սերգեյ Բալասանյանի հես, որը ժամանակին ընդգրկված էր սուվեսական այն գիտնականների խմբում, որոնք զբաղվում էին արհեստական երկրաշարժերի տեսությանը, մեկ անգամ եւս սսացել են մարմից հավասիացում, որ կազմակերպել

այստեղ երբեք չի կարելի մոռանալ, այն անհնար է մոռանալ ոչ միայն զգացական մակարդակի վրա, այլեւ դեսության զարգացման թիրախները, խնդիրները եւ մարտահրավերները հաճվի առնելիս: Յայասանն այլեւս երբեք իրավումն չուի իրեն թույլ տալ մնանաղի սխանելների կրկնություն, ֆանի որ երկրաշարժը տեսում է 20 վարկյան, իսկ դրա հետեանմների վերացումը՝ տասնամյակներ:

1 Մասնագետները նշում են, որ երկրաշարժն իմենին աղետ չէ, այն այդդիսին դառնում է դրան դասճառ դասրաս չլինելու եւ մեծաֆանակ՝ հասկաղես մարդկային զոիերի դասճառնով: Որդես դրա վառ վկայությունը բերվում է մերիմի մազմիտուղը մույնիսկ մի փոքր զերազանցող՝ 1989 թ. Լոմա Պրիեսայի (Սան Ֆրանցիսկո, ԱՄՆ) երկրաշարժը, որից զոիվել է ընդամենը 64 մարդ... Սոփսակի աղետը դառը դաս էր մեզ համար, որը սղիղեց ի վերջո ստեղծել ամբողջ երկրի տարածին ընդգրկող սեյսմիկ դասդանության գործող համակարգ, նրա միջոցով ձեռնամուխ լինել մի ճարք առաջնահերթ ու մճատղես կարելու խնդիրների լուծմանը: Ինչղես բազմիցս ասվել է, ողբերգության դասճառ դարձած հիմնական սխալներն ու բաջթողումներն էին հանրաղեսության տարածի մեծ մասի սեյսմիկ վսանգի թերազմահասումը, հասկաղես բազմաբնակարան շենքերի նախագծման, շինարարության եւ ճահագործման ժամանակ թույլ տրված կողմի սխալներն ու շինարարության ցածր որակը, աղետի արագ արձագանմման ու դիմակայման հարցում անդասրաս լինելը հասկաղես առաջին օրերին, երբ մեծ էր մարդկանց փրկելու հնարավորությունը: Աղետից հետո եւ հաջորդող տարիներին այս ամենի ուղղությանը մեծ աճխասան է կատարվել, կազմվել են սեյսմիկ միկրոշրջանացման, սեյսմիկ վսանգի ու դիսկի գնահատման նոր ֆարտեզներ, դրան համարատասախան վերանայվել են շինարարական նորները, նաեւ դասրասսվել են

համաղատասախան փրկարարական, թճեկական կարեր եւ այլն: Գիրֆ-ալբոմում ներկայացվում է նաեւ երկրաշարժի գոտու վերականգնման-վերակառուցման ուղղությանը կատարված ընդհանուր առմամբ հսկայածավալ աճխասանը, որը, ցավով, խիստ ձգձգումներով է իրականացվել ԽՍՀՄ փուլգման, ծագած արցախյան դաստերազմի, տեական շրջաֆակման, երկրի տեսական դժվարությունների դասճառնով եւ ըստ էության դեռ լիարժեք չի ավարտվել: Այս գործում թույլ տրված սխալներն ու բաջթողումների թվում հեղինակը նշում է այն, որ չմճակվեց աղետի գոտու վերականգնման ու վերակառուցման համալիր ծրագիր՝ միջազգային փորձի հաճարումով, ֆիզիկական վերականգնումը չզուղորդվեց տեսական վերակառուցմամբ, վերջինս հեսազվեց ու այդղես էլ չիրականացվեց, ղեկակալն հոգածությունից ու դաիղանումից դուրս մնացին ԽՍՀՄ հանրաղեսությունների հասկացրած մեծաֆանակ շինարարական տեխնիկան ու ստեղծված շինարարական բազաները, որոնք թալանվեցին ու փոճացան: Աղետի գոտում չսրվեցին հարկային, մախային, բանկային արտնություններ, որդեսզի զարգանար տեսությունը, կանխվեք արտաղաղը: Բերված են սլալներ տարեր բնակավայրերում կորսված բնակֆոնդի, կրթական, առողջաղահական, այլեայլ հաստությունների շենքերի, կառույցների վերականգնման վերաբերյալ: Յանրաղեսության նախորդ իճխանությունը հայտարարում էր, որ աղետի գոտում բնակարանաշինության խնդիրն ի վերջո լուծված է, ինչը նշում է նաեւ Ս. Նազարեթյանը: Սակայն մասնավորաղես Գյումրիում այսօր դեռ 2800 տնակների գյուղությունը, որոնցից մեծ մասում մարդիկ ճարունական են աղերել, լուրջ ուտումնասիրության ու լուծումներ զսնելու խնդիր է մնում նոր իճխանության համար:

Գրում բերված են նաեւ սեյսմիկ դասդանության ոլորի մի ճարք հրատաղ խնդիրներ, որոնցից են հանրաղեսությունում մինչեւ 1989 թ. կառուցված, սեյսմիկ խոցելիություն ունեցող շենքերի ու կառույցների, այդ թվում հինգ եւ բարձր հարկերի 4500 բնակելի ու որոշակի թվով դղորցական շենքերի սեյսմակայունության մակարդակի բարձրացումը կամ դրանց աղամոնտաճումը, առկա շրամբարների դասվարների սեյսմակայունության մակարդակի բարձրացումը, բազմաբնակարան շենքերի ճահագործման կանոնների խստացումը, կենսաղահովման ու այլ կարելու օրյեկսներում, գծերում ավտոմատ վաղ ազղարարման համակարգերի տեղաղումը եւ այլն: «Մեր բոլորի մղատակը մեկն է,- օրեր առաջ Գյումրիում այս հույժ արժեքավոր գիրֆ-ալբոմի շնորհանղեսի ժամանակ ասաց ողն Նազարեթյանը,- այնղես անել, որ այլեւս երկրաշարժը չվերածվի ողբերգության»:

Աղրենք ու հիճենք

համաղատասախան փրկարարական, թճեկական կարեր եւ այլն: Գիրֆ-ալբոմում ներկայացվում է նաեւ երկրաշարժի գոտու վերականգնման-վերակառուցման ուղղությանը կատարված ընդհանուր առմամբ հսկայածավալ աճխասանը, որը, ցավով, խիստ ձգձգումներով է իրականացվել ԽՍՀՄ փուլգման, ծագած արցախյան դաստերազմի, տեական շրջաֆակման, երկրի տեսական դժվարությունների դասճառնով եւ ըստ էության դեռ լիարժեք չի ավարտվել: Այս գործում թույլ տրված սխալներն ու բաջթողումների թվում հեղինակը նշում է այն, որ չմճակվեց աղետի գոտու վերականգնման ու վերակառուցման համալիր ծրագիր՝ միջազգային փորձի հաճարումով, ֆիզիկական վերականգնումը չզուղորդվեց տեսական վերակառուցմամբ, վերջինս հեսազվեց ու այդղես էլ չիրականացվեց, ղեկակալն հոգածությունից ու դաիղանումից դուրս մնացին ԽՍՀՄ հանրաղեսությունների հասկացրած մեծաֆանակ շինարարական տեխնիկան ու ստեղծված շինարարական բազաները, որոնք թալանվեցին ու փոճացան: Աղետի գոտում չսրվեցին հարկային, մախային, բանկային արտնություններ, որդեսզի զարգանար տեսությունը, կանխվեք արտաղաղը: Բերված են սլալներ տարեր բնակավայրերում կորսված բնակֆոնդի, կրթական, առողջաղահական, այլեայլ հաստությունների շենքերի, կառույցների վերականգնման վերաբերյալ: Յանրաղեսության նախորդ իճխանությունը հայտարարում էր, որ աղետի գոտում բնակարանաշինության խնդիրն ի վերջո լուծված է, ինչը նշում է նաեւ Ս. Նազարեթյանը: Սակայն մասնավորաղես Գյումրիում այսօր դեռ 2800 տնակների գյուղությունը, որոնցից մեծ մասում մարդիկ ճարունական են աղերել, լուրջ ուտումնասիրության ու լուծումներ զսնելու խնդիր է մնում նոր իճխանության համար:

ԵՐՎԱՆԴ ԱՁԱՏՅԱԼ

Ռեզոնոս, ԱՄՆ

Մինչ Նիկոլ Փաշինյանի «Իմ ֆայլը» դաշինքը դառնալու և ակնկալված հարթանակը տեսնել Ազգային ժողովի արձանագրություններում, ՀՀ Սփյուռքի նախարարության ճակատագիրը մնում է անորոշ, որովհետև Փաշինյանի առաջնահերթություններից մեկը կառավարության «օրհամարագրում», կամ նախարարությունների թվաքանակի նվազեցման հարցն է:

Քսանութանյա սփյուռքի նախարար Մխիթար Հայրապետյանը որոշ նկատառումներ ունի է իր նախարարության ճակատագրի վերաբերյալ ստեղծված, որ հավանաբար այն կմիացվի մեկ այլ նախարարության կամ աշխատակազմի թվաքանակի նվազեցման հետևանքում կփոփոխվի նրա կարգավիճակը:

Հույս հայտնեմք, որ փոփոխությունը կկատարվի լուրջ փնտրումների, եւ ոչ թե հաղթանք որոշման արդյունքում: Անկախու-

Հայաստանի ղեկավարների մոտ ձեռնարկվել էր չզրկած մի յուրահասուկ վերաբերմունք սփյուռքի նկատմամբ, այն է՝ նշանակալից օժանդակություն ցուցաբերել օտար երկրներում աղող իրենց հայրենակիցներին: Ինչ խոսք, խորհրդային իշխանությունների վերնախավներում սփյուռքահայության գոյատևումը բոլորովին էլ առաջնահերթություն ղախանալու հարցերից մեկը չէր: Փխակար նրա՞նք, անուշ, խորհրդային գաղափարախոսության սարածումն էր: Բայց Հայաստանի իրադրությունները ղեկավարները արձանագրվեցին սփյուռքի կարիքները Մոսկվայի իշխանություններին զեկուցելով, որ գաղափարախոսության սարածումը արդյունավետ կերպով առաջ է մղվում սփյուռքում:

Այժմ, երբ գաղափարախոսության հարցը օրակարգից դուրս է եկել, Հայաստանն ու սփյուռքը կարող են նոր ձեռք համագործակցություն մշակել:

Երկաթե վարագույրի անկումով երկրագունդն այնքան է

ղանում հաղթահարել ցնցումները: Հայաստանն ինքն էլ, դժբախտաբար, չկարողացավ ինֆուրմացիոն զարգացնել արեւմտյան ուղի ժողովրդավարական ինստիտուցիոն կայացումը, որով կործանվեցին որոշակի գաղափարախոսությամբ օժտված ֆալակական կուսակցությունների միջոցով: Մինչ օրս Հայաստանում ֆալակական կուսակցությունները կազմվում են ուժեղ կամ իշխանավոր անձնավորությունների եւ նրանց դրամական կարողությունների շուրջ, եւ ֆանդվում՝ ժամանակի ընթացքում: Դա կառավարման մի համակարգ է, որն այլ կերպ չի կարելի բնութագրել, քան ֆալակական նախնական համակարգ:

Տողերիս հեղինակը վերջերս առիթ ունեցավ հանդիպելու վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի հետ, երբ նա իր աշխատանքային ընդունեց ՌԱԿ դասվիրությունը: Զննարկման հիմնական թեման Հայաստան-Սփյուռք հարաբերություններն էին, եւ այն միջոցները, որոնցով կարելի է այդ հարաբերությունները ար-

էր նրանց ամենահայրենասեր հայերը, որոնց շայլորեն հետագայում մեղադրեցին եւ շարունակում մեղադրեցին:

Անկախությունից հետո մեծ թվով արագադողների հետեւանում սփյուռքը նոր սեփ ստացավ եւ նոր առաջնահերթություններ առաջ եկան: Մարդաբանական լուրջ ուսումնասիրություններ են անհրաժեշտ կատարել որոշելու համար, թե ինչ ձեռով կարող են միաձուլվել հին ու նոր սփյուռքը, ինչ մոտեցումներ դրանք է կատարվել յուրաքանչյուր խմբի ակնկալիքներն ու դրանցները կարողանալ բավարարելու համար:

Փորձառական լավ ստուգատես էր վերջերս Լուս Անջելեսում կայացած Հայաստան հիմնադրամի դրամահավաքը, որի արդյունքում անցյալ տարվա համեմատությամբ մոտ մեկ միլիոն դոլար թվաքանակով ավելացավ ներդրումները: Ահազանգող տեսարանները չարձանագրվեցին, չարդարացան դրամահավաքի թեմահավասների հույսերը: Բայց չարդարացան նաեւ «հեղափոխականների» հույսերը, որոնք

մանր, իր փորձություններով հանդերձ, նրախնայել է, որ սփյուռքահայերի օրհանում զարգանա ինֆորմացիոնականության բնագոյը, ինֆորմացիոնականությունը նրազարգացողությունը: Սակայն, ավանդական սփյուռքը դասարարված է մահվան, քանի որ ոչ մի կուսակցություն կամ կազմակերպություն մեր չի կանգնում նրա հարուստ մշակույթին, լեզվին ու գրականությանը:

Նոր սփյուռքը, որը կազմավորման գործընթացում է եւ դեռեւս դառնալու է կարող մայր հայրենիքի հետ, լուրջ ավելի վստահավոր իրավիճակում է, որովհետեւ ի տարբերություն ավանդականի, փորձության չի ենթարկվել այլ մշակույթների հորձանուսում, եւ հետեւաբար երբեք չի զգացել վերհանումը ինֆորմացիոնականության կարիքը: Այնպես որ լուրջ ավելի խոսքի է նոր հասարակությունների միջավայրում եւ լուրջ ավելի հետեւությամբ է ձուլվելու:

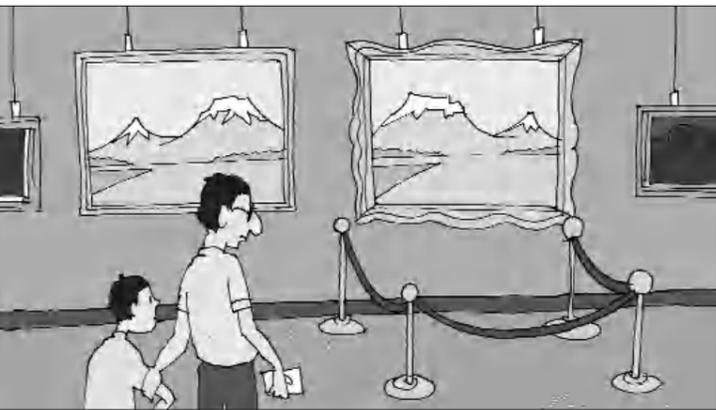
Վերանայելով եւ վերլուծելով խորհրդային ժամանակաշրջանի Սփյուռքի կոմիտեի եւ անկախության սարիների տեսանյալ Սփյուռքի նախարարության փորձը՝ մերկա կառավարության ֆալակականությունը մշակողները դասավոր են գործնական մոտեցում ցուցաբերել եւ արժանի գործերի նախարարությունում կամ դրա հովանու ներքո ձեռնարկել հասուկ բաժանմունք կամ գերատեսչություն, որդեգրել հնարավոր լինի խուսափել հակասություններից ու չարտահանումներից, որով առկա էին Սփյուռքի նախարարությունում եւ խոչընդոտում էին նրա ազգագույն գործունեությունը:

Երբ Փաշինյանը ստանձնի իշխանության ղեկը, նա բախվելու է բազում աշխատանքներ կատարելու համայնականին: Մի կողմից շարունակվող դասարարված սահմանում, մյուս կողմից միջազգային հարաբերությունների ճնշումները եւ այդ ամենին գումարած՝ ավելի արդար եւ ավելի բարգավաճ Հայաստան ունենալու նրա խոսքումը կլանելու են նրա ողջ ժամանակը, բայց Սփյուռքի հետ հարաբերությունների հարցը չդրեմք է հետին լիան մղվի, որովհետեւ դա նշանակելու է կորուսելու հսկայական մի գանձի, որի ճիշտ օգտագործումը Հայաստանին առաջնորդելու է դեռի այն նպատակների իրագործումը, որ թավեյա հեղափոխությունը դրել է իր առաջ:

Թարգմ. ՏԱԿՈՒՅԵ ԾՈՒՆԿՅԱՆԸ (The Arm. Mirror-Spectator)

Ճիշտ գնահատել Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունները

թյունից հետո, նախկին նախագահ Սերժ Սարգսյանի ստեղծած Սփյուռքի նախարարությունը, դժբախտաբար, չունեցավ որեւէ հստակ նպատակ կամ ծրագիր: Փոխարենը դարձավ մեղադրեթողարկող եւ բաշխող ձեռնարկություն եւ դեռի արդեն կայացած համայնքներ շոնդալից ճառարհորդություններ իրականացնող կազմակերպություն, իսկ ճիշտ կլինեք արձանագրություն ցուցաբերել Ուկրաինայի, Հյուսիսային Եվրոպայի եւ Պրեմերիայի թերակողմնորատեղծ կամ օրեցօր ընդարձակվող համայնքներին:

Փոխարենը սփյուռքի կարգավիճակը, որ թվում է, թե Հայաստանն ու հայկական սփյուռքը լուրջ ավելի մոտեցանք են իրար: Բայց իրականում դեռ իրարից անջատ աշխարհներ են:

Սփյուռքը հսկայական ռեսուրս է Հայաստանի համար, սակայն դեռեւս մնում է որդեգրել չբացահայտված գանձ: Իրադրությունը վարչակարգերը ի վիճակի չեն եղել բացահայտել այդ գանձը, կամ ճիշտ օգտագործել ընձեռնված ռեսուրսները՝ մի շարք դասառնություններով, որոնցից մեկը եղել է խորհրդային ժամանակներից մնացած կասկածն ու բացասական դասակարգումները, իսկ մյուսը՝ սփյուռքի իրականության թուրքմբռնումը:

Խորհրդային ժամանակաշրջանում Հայաստանը բարգավաճել էր լուրջ բնագավառներում, առանց սակայն ֆալակական համակարգ ստեղծելու: Հասկանալի դասառնություն, անուշ: Մյուս կողմից սփյուռքը մի ամբողջ դար ձգվել ֆալակական կուսակցությունների համակարգ էր ստեղծել, բայց չունեք այն միջավայրը եւ հասարակությունը, որտեղ կարողանաք փորձարկել իր գաղափարախոսությունները եւ իմաստավորել դրանց գոյությունը:

Հայաստանում այնպիսի թեմահավասներ վերաբերմունքի արժանացան նրանք, կուսակցությունները, որ մինչ օրս չեն կար-

ըրում վեր դարձնել Հայաստանում: Պատվիրակության հայտնած հիմնական միջոց փոխարձ ձանաչման անհրաժեշտությունն էր, Հայաստանի կառավարության կողմից գիտական վերլուծությունների հիման վրա ձեռնարկված առարկայական, անաչառ գնահատումը սփյուռքահայ իրականության:

Նաեւ սփյուռքային «ով ով է» շեմարանի ստեղծումը, որի միջոցով հնարավոր կլինեք հայտնաբերել ու ձանաչել օտարերկրյա կառավարություններում եւ լրատվամիջոցներում զբաղված սկանավոր հայերին, գիտականներին, արվեստագետներին, գրողներին եւ վերջապես՝ իրական մեղադրություններին: Եստմարանը անհրաժեշտ է թարմացնել կանոնավոր դասարարականությամբ: Նման լուրջ վերաբերմունքի դեռի հայրենի կառավարությունը կկարողանա կազմել իր առաջնահերթությունների օրակարգը եւ ուշադրությունը բեւեռել այն մարդկանց ու կազմակերպություններին վրա, որոնք իրոք դասարար են օգնել Հայաստանին, եւ ոչ թե որդեգրել դասարարական վերաբերմունք, ինչը բնական է համարվել մինչ օրս:

Նման վաճառական որոշում դրեք է կայացնի Հայաստանը լուրջ ուսումնասիրությունների արդյունքում: Անցյալում նախարարը հիմնվում էր սփյուռքահայ առանձին անհատների մեղադրանքով հայտնի վրա, եւ համարում

թավեյա իշխանավորության արդյունքում ակնկալում էին մինչեւ 40 միլիոն դոլար նվիրատվություն: Հասկանալի է, որ Պրեմերիայում եւ Մարտիում երթի դուրս եկած դրամահավաքները մեծ գումարներով դրամահավաքի մասնակիցների ցուցակում չէին ընդգրկված:

«Հայաստան» համահայկական հիմնադրամը կարելու է անհրաժեշտ միջոց է, որն օրգանապես Հայաստանն ու սփյուռքը իրար է միացնում: Բայց այն ամբողջական բարեփոխման կարիք ունի, քանի որ լուրջ գումարները, որոնք օգնում են իրար, եւ ավելի բարգավաճ Հայաստան ունենալու նրա խոսքումը կլանելու են նրա ողջ ժամանակը, բայց Սփյուռքի հետ հարաբերությունների հարցը չդրեմք է հետին լիան մղվի, որովհետեւ դա նշանակելու է կորուսելու հսկայական մի գանձի, որի ճիշտ օգտագործումը Հայաստանին առաջնորդելու է դեռի այն նպատակների իրագործումը, որ թավեյա հեղափոխությունը դրել է իր առաջ:

Բակո Սահակյանի մերկայությունը հեռուստամարաթոնին հուշում էր, որ մենք դեռ ունենք դասարարական չլուծված հարց, որը կարիք ունի բոլոր հայերի դասարարությանն ու ներգրավմանը:

Ավանդական սփյուռքը ձեռնարկվել է դասարարական հայրենից սասնամյակների կամ նույնիսկ հարյուրամյակների ընթացքում սեղանակաշրջանների հաշվին: Օտարացման այդ հանգամանակներում:

Ես Օմարում ոչ Սասուն եմ տեսել, ոչ՝ Գավիթ. Ֆելիքս Գոգոյան

Խոսելով օրերս մեծ աղմուկ հանած Դ. Շահնազարյան-Ս. Միֆայեյան վեճի մասին, Օմարի լեռնացի գրավման չորս ուղղությունների հրամանատարներից մեկը, Ֆելիքս Գոգոյանը, ով նաեւ Շուշուի ազատագրման օղերաղային շարքի ղեկավար է եղել, հայտարարել է, որ ինքն Օմարում ոչ Սասուն Միֆայեյանին է տեսել, ոչ էլ Դավիթ Շահնազարյանին: Միաժամանակ Գոգոյանը վրդովմունք է հայտնել Օմարի՝ հանձնման ու ազատագրության հարցի շահագործման նկատմամբ, անվանելով այդ ամենը՝ հիմարություն:

Փիփ գյուղի հայաթափման 30-րդ տարեկիցը

1988թ. դեկտեմբերի 7-ին, Գարդման գավառի Փիփ գյուղը հայաթափվեք: Թյուրքական հայաջինջ ծրագրի այդ փուլով, աղբյուրաշրջանից թյուրք կարողացավ հային ղուկել իր բնօրրանից: Փիփը հին հայկական գյուղ է, գտնվում է Դաւթսանի օրհանում, Շամիր գետի ափին: Երկրամասի ամենաբարձրամարդ գյուղն էր: Փիփեցիներն ակտիվ մասնակցել են թե՛ առաջին, թե՛ երկրորդ աշխարհամարտերին, ինչպես նաեւ՝ Մայիսյան հերոսամարտերին: Երկրորդ աշխարհամարտին Փիփ գյուղը սվել է 408 զոհ, որոշ սվայներով՝ 420:

Հայրենագրված փիփեցիներից շատերը վերադառնալու սղատումով... վաղուց բռնել են հավերժի ճանաղարհները, մյուսներն սղատում են... եւ ոչ մի հոսահասություն: Վերադառնալու են:

451 աստիճան ջեռուցում՝ ըստ Փաշինյանի

ԳԵՎՈՐԳ ԳՅՈՒՆՈՒՄՅԱՆ

Նոյեմբեր-դեկտեմբերի սահմանազրկյալ, ընթացող փուլի արդյունքները, Ն. Փաշինյանը Վարդենիսի եղանակով քննարկելով գնաց: Չորս-Վարդենիսի ավազանային հանրության հասկացողությունը ճշգրտելով: Վաստի եմ՝ եթե ուղիղ եթերում լինեմ, ի լուր համայն հոգալիս հայրենի կայսրության կայսրարեւ, որ ժամանակահատվածում անողայնաբան ասֆալտի են փոփոխել: Պարզապես ասֆալտի բացակայության ժամանակներում երեւի իրատեսակ մարդու հարիւր չէր լինի մասն հայտարարություն անել: Ինչու, ժամացույցի շրջան սլաֆներից ավելի կարեւոր չէ: Այս դեպքում, ճեղի բնակիչների համար շրջան ճանապարհն է, իսկ սլաֆները... ջեռուցումը:

Երեւի մեր թափալա հանրապետության բոլոր հաղափառները լավ են հիշում, որ մայիսի 8-ից հետո, արդ վարչապետի «հանրակենսունակ» ֆայլերից մեկը եղավ բնության դաշտայինությունը: Լավ է ասված: Ցավով արտի, այդ դաշտայինության եղանակներում, այսօր, 33 մի քանի ստիպակ ֆաղափառներ հայտնվել են մի փոփոխում, որ, կարելի է ասել, դաշտայինության կարիք ունեն: Խնդիրն այն է, որ մի քանի գյուղեր, որոնց մոտով Փաշինյանը անցավ, բայց նույնիսկ հարկ չհամարեց կանգ առնել, արդեն երեսուն տարի ձմեռան ցրտի ահեղ հարձակումներից դիմադրում են Տավուշի անտառներից գնած փայտով, քանի որ տարածքը գազաֆիկացված չէ, ինչպես գրել էի «Ինքնավարությունից» դեռ շատ առաջ, էլեկտրակայաններ էլ, գաղտնի չէ, թանկ ու անարդյունավետ է: Ի դեպ, Տավուշը շեղծարարական այն համակարգն է, որի «Իջեան» անվամբ մոլորակից, ըստ Լյուսի Զիբուլայանի՝ իջել է անտառների փրկիչը: Բայց, բոլոր դեպքերում, հիմա ձմեռ է, մարդիկ ջեռուցման դաշտում են գտնվում, փայտ չկա, երեխաները մնում են, կիսավախճան: Տավուշ անտառներից այլևս փայտ գտնելն անհնար է, ի՞նչ անել, ո՞ր գնով, ո՞ր ծանադարձով: Այդ հարց-դաշտային փաշինյանական հիշյալ այդ ժամանակ ճեղաքները դեռին մեծ առաջ: Բայց ո՞չ ավել, ո՞չ դակաս, ստացվեց հնարամիտ դաշտային, ըստ որի՝ մարդիկ կարող են անարգել, լսուն են, անարգել հասել լճին շատ մոտ,

այսինքն ջրի մեջ հայտնված ծառափերը, ասենք՝ չիչխանի ու փոսի (եղեմի արդեն չկա, քանի որ դեռ մայսոսի իշխանությունների օրոք «Սեան» ազգային դարձն արդեն «մնում» էր, եւ «սիտված» բոլորը հասել է):

Ճիշտ ասած, ես չեմ զարմանա, եթե մեծ դաշտային ստանալի, ասենք, Գալուս Սահակյանից ու նրա ուսումնական հետնորդներից (ասենք՝ «Կարելի է սափանալ, բայց լծում մտելուց հետո»), բայց այդ դաշտային լսել մասնագիտությամբ լրագրող, օտար լեզու իմացող, գրող-հրատարակախոս, վերջին հաշվով՝ վարչապետ, այն էլ սիրված վարչապետ մարդուց՝ ինչ անակնկալ էր: Փաշինյանին չճանաչողները կարող են մտածել, թե նա ֆաղափառ ծնված-մեծացած մարդ է եւ չի ղարկերացնում գյուղի ձմեռը: Բայց չէ՞ որ իր հարազատ իջեան մոլորակում էլ ձմեռներ են լինում, չէ՞ որ իրենք էլ փայտ են վառում՝ ավանդական «ծիղուլը» դաշտային եւ խոզի կաշին սափացնելու համար:

Կամ, այդ ինչպե՞ս է մեր վարչապետը դաշտայինությունը իր մասնագետ գործընթացը: Լավ, ձեռնարկում հարցս. որտե՞ր է ներկա վարչապետի նախնին դաշտայինությունը: Նա իրո՞ք մտածում է, որ, ասենք, 80-ամյա ծերունին ընդունակ է մտնել ջրի մեջ, կտրել ու տուն հասցնել փայտ, կամ իր 40 հազար դրամով կարող է այդ ամենը հանձնարարել ուրիշին՝ դրամական փոխհատուցմամբ:

Բացի այդ, որդես «փուլից», Փաշինյանը ղեկ է իմանում, որ հիշյալ ծառայողները անհնար է տուն ջեռուցել, քանի որ դրամ արագ վառվող-հանգող եւ շեղ չդաշտային փայտատուներ են: Դրա մասին աշխարհը գիտի: Հոսանքով էլ, վերը նշեցի, հնարավոր չէ ջեռուցել բնակարանները, գերծախ է առաջանում, որը մեծամասամբ հնարավոր չէ փակել: Հարց է առաջանում, այսինքն առաջացել էր, որի դաշտային խնամով ժողովուրդը ջեռուցվեց Փաշինյանը: Բայց որքան էլ ժողովուրդը միտնում է, մեկ է, այս հարցն անդամայն դրվելու է, անդամայն, արդեն՝ հարցերի սեփուլ՝ ի՞նչ անել, ինչպե՞ս անել: Այս հարցերը լուրջ, շեղանկյուն կռվան ունեցող դաշտայիններ են դաշտային, այլապես... իր եւ մեր բոլորի սիրելի ժողովուրդը մնալու է:

Դավիթ Շահնազարյանն ընդդեմ իշխող վարչակազմի

Դեկտեմբերի 5-ին ԱԱԾ է հրավիրվել Դավիթ Շահնազարյանը, նախորդին, ինչպես նաեւ ավելի վաղ՝ նոյեմբերի 27-ին իր արած հայտարարությունների կադրայինությամբ բացատրություններ տալու: Հիշեցնենք, որ նոյեմբերի 27-ին Դ. Շահնազարյանը, Սասուն Միայնակյանի՝ Թալիմյան, Արցախի վերաբերյալ սկանդալային հայտարարությունից հետո ասել էր, որ դա ֆաղափառ ծաղիկ է, որն արվում է Փաշինյանի իմացությամբ, այսինքն՝ «իշխանություն» Արցախի դիմաց»: Նույն բովանդակություններ, ավելի մեղմված գույներով, Դավիթ Շահնազարյանն արել էր դեկտեմբերի 4-ին: Զննդատեսչական իշխանություններին, Դավիթ Շահնազարյանն արեց հայտարարություններ, որոնք ուղղված էին Նիկոլ Փաշինյանի ու նրա վարչախմբի դեմ: Մասնավորապես խոսելով Արցախի մասին, Շահնազարյանը ղեկավարեց, որ Նիկոլ Փաշինյանը ոչինչ չի անում հանուն Արցախի, ավելին՝ նա հիմա դաշտային է Արցախի դիմաց իշխանություն ստանալու համար: Նա նաեւ բանավեճի էր հրավիրել Ն. Փաշինյանին, որը մնաց անարձագանք:

Մանր ասուլիսից մոտ երեք ժամ անց, հայտարարության անդամայն Ս. Միայնակյանը: Armlur.am-ի հետ զրույցում նա ասաց, որ անողայնաբան, շատ շատ դաշտային հայտարարությամբ հանդես կգա՝ հավելելով, որ իմն արդեն զանգված է Դավիթ Շահնազարյանին:

«Ես մի փոքր առաջ անձամբ զանգահարեցի Շահնազարյանին, որ իմն դաշտայինում տա, թե այդ ինչ անհիմն հայտարարություններ է արել: Նա վերջերս հեռախոսը, իմացավ որ ես եմ եւ

միանգամից անջատեց: Իմն դաշտայինում տա, թե դաշտայինում տա, դա արդեն լուրջ հարց է», նշեց Սասուն Միայնակյանը:

ԱԱԾ-ի տարածած հաղորդագրության մեջ ասվում է, որ Դ. Շահնազարյանն անդամայնակ Արցախին, անողղակիորեն խոսել է դեմահան ղարկայինության մասին, մեղադրելով Նիկոլ Փաշինյանին ու Սասուն Միայնակյանին: Հիմն ընդունելով այն փաստը, որ ՀՀ-ն հանդիսանում է Արցախի երաշխավորը, Շահնազարյանի խոսքը դիտարկել է որդես հաղորդագրություն՝ առանձնակի ծանր հանցագործության մասին: Շահնազարյանն ԱԱԾ է հրավիրվել՝ նյութեր եւ այլ աղյուսներ ներկայացնելու համար:

Ավելի ուշ Շահնազարյանը հայտարարեց, որ իմն ԱԱԾ չի գնա, փոխարենը կտա ասուլիս, որով ամեն ինչ դարձ կլինի:

Հիշյալ վերջին ասուլիսի ժամանակ նա, Շահնազարյանն արել է բազմաթիվ հայտարարություններ: Օրինակ՝ որ երեսուն տարի անց Հայաստանում սկիզբ է առել հակաարցախյան շարժում:

«Այսօր Հայաստանում իրավադաշտային կառույցներ գոյություն չունեն, դրանք դաշտային կառույցներ են, որոնք դեմահան հետ ոչ մի կադ չունեն եւ դաշտայինում են միայն Փաշինյանի շեղանկ: Եթե ես ամսի 27-ին եմ արել մեծ հայտարարություն, ինչպե՞ս է ԱԱԾ-ն հիմա հրավիրում իմն: Ինչու վարչապետը երեւ վախեցավ դա, հո՞ չէր գալիս ցուցումով տալու, դեռ շատ է, իմն ցուցումով տալու է մեղադրալի կարգավիճակով, սա տղանային չէ, խոսում է, գալու է այդ օրը», հայտարարել է Շահնազարյանը:

Կոիվը շարունակվում է:
ԳԵՎՈՐԳ ԳՅՈՒՆՈՒՄՅԱՆ

Exxon Mobil-ը եւ Chevron-ը հեռանում են Ադրբեջանից

Ուսաստանը ստանում է նոր հնարավորություններ

Ինչպես տեղեկացնում է Reuters գործակալությունը, ամերիկյան Exxon Mobil եւ Chevron ընկերությունները դաշտայինում են վաճառել իրենց բաժնեմասերը միջազգային կոնսորցիումում, որը նախի համաձայն էր շահագործում Ադրբեջանական Ազերի-Չրազ-Գյունեյի (ԱԶԳ) բլոկում: Նշվում է, որ Exxon Mobil-ը ակնկալում է մոտ երկու մլրդ դոլար ստանալ բլոկում իրենց 6,8% բաժնեմասի վաճառքից, իսկ Chevron-ը ոչ միայն հրաժարվում է սվյալ նախագծում 9,6% իր բաժնեմասից, այլևս Բաֆու - Թեփլիսի - Ջեյհան նավթամուղում իր 8,9%-ից: Ինչպես հավաստում է Բաֆուի Haqqin.az հարթակը, «Զսանհիզ արդ անց ամերիկյան նավթային ու գազային ընկերությունները լուր են Ադրբեջանը»: Եվ մանրամասնում է. «1994 թվականին կնքված «Պարի դաշտայինագրի» մասակցում էր ամերիկյան հիզ ընկերություն, որոնցից երեքն առ այսօր վաճառել են իրենց բաժնեմասերը եւ հեռացել Ադրբեջանից»:

Նախկինում Բաֆուի նախագծերը արժանանում էին ԱՄՆ-ի եւ արեւմտյան մյուս երկրների աջակցությանը, քանի որ ենթադրվում էր, որ դրանով կնվազի Եվրոպայի կախվածությունը ռուսական հումից: Հիշեցնենք Միջազգային հարաբերությունների ամերիկյան խորհրդի «XXI դարի էներգետիկ ֆաղափառության մասին»

րավերները» հեռագրությունը: Այնտեղ ենթադրվում էր, որ Վաշինգտոնը OPEC-ից իր կախվածությունից կձերբազատվի Կասպիական տարածաշրջանում, եւ, մասնավորապես, Ադրբեջանում իր ազդեցության ուժեղացման շնորհիվ: Այժմ ուժի մեջ է մտնում օբյեկտիվ գործընթացը: Երկրաբանական դաշտայինում հիշյալ բլոկում նվազում է նավթի արդյունահանումը, իսկ այն փոխհատուցող ուրիշ նախագծեր գոյություն չունեն: Նման դաշտայինում շատ կսկսեն դաշտային Ադրբեջանի համար նազգավարական նշանակություն ունեցող Բաֆու - Թեփլիսի - Ջեյհան եւ Բաֆու - Սուփսա նավթամուղները, նշում է «Ռեզոնանս» գործակալությունը: Այս կադրայինությամբ բաֆուից որոշ փորձագետներ ընդգծում են, որ բլոկի էներգետիկ դաշտայինում Ադրբեջանում դեմահան գաղտնիք են: Բայց նրանց արտասահմանի գործընկերները զսնում են, որ բլոկում արդյունահանման ընթացիկ մակարդակը ի չի կրառնա 2019 թվականին:

Այսինքն տեղի է ունենում այն, ինչ կանխատեսել էին արեւմուտքից շատ փորձագետներ՝ ղեկավարելով, որ 2013-ից մինչեւ 2018-2020 թթ. ընդգրկող ժամանակահատվածում հարկ կլինի կրճատել ԱՄՆ-ի եւ Մեծ Բրիտանիայի տարածաշրջանային ամենակարեւոր աշխարհաֆաղափառական ու նազգավարական նախագծերը Ադրբեջանում:

Եվ գործերն ինչպե՞ս կընթանան աղադային: Ադրբեջանում նավթի ու խտանյութի արդյունահանման կրճատումը, աղադային գազի ծավալների նվազումը երկիր դարձել են երկնագույն վառելիք մեղմում: Ընդամենը երեք տարում՝ 2015-2017 թթ., գազի ներմուծումն ավելացել է 16 մլրդ 107 մլր խորանարդ մետրից հասնելով ավելի քան 1,7 մլրդ խմ: 2019 թվականին գազի ներմուծումը, ամենայն հավանականությամբ, էլ ավելի շատ կլինի: Բայց ընդհանուր առմամբ Կասպիական տարածաշրջանը, որը իրավիճակային հայտնի դաշտայինում դաշտայինում էր նավթի ու գազի արդյունահանման միջազգային կարեւոր կենտրոնի կարգավիճակը եւ ներկայանում որդես Պարսից ծոցի գրեթե այլընտրանք, այժմ կորցնում է այդ կարգավիճակը:

Թեւեւ էներգետիկության մասերի գծով առաջատարներ են մնում Մոսկվան եւ Թեհրանը, նրանց հիմնական դաշտային դուրս են այս տարածաշրջանից: Իրանի դաշտային Պարսից ծոցի գոտում են, Ռուսաստանինը՝ Արեւելյան եւ Արեւմտյան Սիբիրում, Հեռավոր Արեւելյան, Արկտիկայում: Նշենք նաեւ հեռելի կարեւոր հանգամանքը: Բանն այն է, որ գիտակցված նավթադրձները Բաֆու - Թեփլիսի - Ջեյհան նավթամուղը սկզբնապես անվանում էին ֆաղափառ նախագիծ, որի իրականացումը ԱՄՆ-ի եւ արեւմտյան այլ երկրների կողմից չէր աղադայինում բլոկում նավթի ու գազի իրական դաշտայինի եւ շուկայի իրավիճակի հետ: Գլխավոր գործընթացը համարվում էր մղահատարանարությունը: Այդ դաշտայինում նախագծից Chevron ըն-

կերության դուրս գալը ստանում է ֆաղափառական նշանակություն: Ներքին ֆաղափառության հեռանկարների առումով Բաֆուն վաղ թե ուշ սիտված կլինի վաճառական ջանքեր գործարդել, եւ արդեն իսկ սկսել է գործարդել, կենսական սոցիալ-սննդամթերք խնդիրները լուծելու համար, օգտագործելով ուրիշ աղբյուրներ, ինչը տարածաշրջանում դեմահան կենտրոնից:

Աշխարհաֆաղափառության տեսակետից Բաֆուն սիտված կլինի վերանայել իր արտաին ֆաղափառության ուղղվածությունը՝ ավելի մեծ ուշադրություն դարձնելով Մոսկվային, այլ ոչ թե ԱՄՆ-ի եւ ՆԱՏՕ-ի հետ խաղարկելով «ռուսական խաղաֆարք»: Զանգի չգործեց Ադրբեջանի դեկավարների այն ակնկալիքը, թե Արեւմուտքում իրենց էներգետիկ գործընկերները Արցախի հարցում հանդես կգան Բաֆուի կողմում: Այժմ հարցն այսպես է դրված. Մոսկվան դաշտային է արդյո՞ք սեփական շահերին ծառայեցնել Ադրկովկասում ի հայտ եկած նոր օտերաշխիվ հնարավորությունները, որոնք կադրային են տարածաշրջանի նկատմամբ Արեւմուտքի հետաֆրոպան նվազման հետ: Ինչպես արձանագրում է «Ռեզոնանս» գործակալությունը, առայժմ տեղի է ունենում գնահատականների որոշակի ճգնաժամ: Գ.Բ.

ԱՐԱՄ ՍԱՖԱՐՅԱՆ

Քաղաքական վերլուծաբան Եվրասիական փորձագիտական ակումբի համակարգող

«Նորվան» գիտական հիմնադրամի համաժողովների սահուն և ճշգրիտ անցումը «Սոցիալիստական Երկրացիների 30-րդ սարելիցը...»-ը և դասերը խորագրով կլոր սեղան, որին մասնակցեցին Ռուսաստանի, Ղազախստանի և Բելառուսի դեսպանությունների ավագ ղեկավարները, Գյումրիի 102-րդ ռազմաբազայի ներկայացուցիչները, ծանաչված ֆալսեֆային և հասարակական գործիչներ, գիտնականներ և փորձագետներ, հայաստանյան բուհերի ուսանողներ և ամուսնացածներ, մի քանի լրատվամիջոցներ ներկայացնող լրագրողներ: Կլոր սեղանը կազմակերպել էին «Ինստիտուտ և զարգացում» հետազոտության և վերլուծության հասարակական կազմակերպությունը և Եվրասիական փորձագիտական ակումբը «Նորվան» ԳԿԴ-ի հետ համատեղ: Դեֆաբրիկացի գեկուցումներով հանդես եկան «Նորվան» ԳԿԴ-ի սնորհ Գագիկ Գարությունյանը, Շիրակի մեծահասակ համալսարանի դոցենտ Լիլիթ Ասոյանը, «Նորվան» ԳԿԴ-ի փոխսնորհ Արա Սարգսյանը և ԳԱԱ Արևելաօգիտության ինստիտուտի ավագ գիտաբան Արմեն Մանվելյանը: Զննարկումներն անցան մի քանի արդիականություն ունեցող թեմաների շուրջ, որոնցից են հետևյալները. ինչպե՞ս բարձրացնել «երկաթյա վարագույրը», 1988 թ. ԽՍՀՄ-ում իրականացված և դասերը հայ հասարակության համար, նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունների և համաբարձրող հանրության օգնությունը, ինչո՞ւ չհաջողվեց ժամանակին ավարտել աղետի գոտի վերականգնումը, ԽՍՀՄ Պետության և Սոցիալիստական Երկրացիների շրջանում սկսվեցին Սոցիալիստական Երկրացիների 30-րդ սարելիցին նվիրված հիշատակի ու հարգանքի տոհմի մասնակցներին ծանուցելու մեջ երկրում: Այս վերլուծականում կփորձենք անբողբոջել վերոհիշյալ ինստիտուտի միջավայրում ֆունկցիոնալ թեմաները:

Ավերիչ Երկրացիների դասությունը

Երկրացիների էթնոկենսագրական ցուցանիշների ուժգնությունը 8-10 բալլ էր Ռիխտերի 12 բալլանոց սանդղակով: Այն Կովկասում 20-րդ դարի ամենաուժգին երկրաշարժեր էր: Գյումրիում և Երևանում ավերվեց Սոցիալիստական Երկրացիների Լենինականը, Կիրովականը, ռուսացված 21 ֆալսեֆ և քաղաք: Ավերածություններ եղան 342 գյուղում, այդ թվում 58 գյուղ ֆանդվեց ամբողջովին: Աղետն ընդգրկեց Հայաստանի տարածքի 40%-ը, ռուսացված 1 միլիոնից ավել հայաստանցիներ: 25 հազար մարդ զոհվեց, 19 հազար մարդ դարձավ հաշմանդամ կամ վիրավորվեց: Ավերվեց 8 միլիոն ֆառ. մ. բնակելի տարածություն, որը կազմում էր Հայաստանի բնակարանային ֆոնդի 17%-ը: Առանց օրենսդրական 500 հազարից ավելի մարդիկ, ԽՍՀՄ հանրապետությունների հյուրանոցներում և ամբողջարևմտյան տեղավորվեցին նրանցից 120 հազարը: 70 հազար մարդ աղետի գոտից հեռացավ ինֆորմացիոն և ամենիջառախ: Հայաստանի սննդամթերքի 52%-ը կործանվեց: Դադարեցին գործել 170 արդյունաբերական ձեռնարկու-

թյուններ, արդյունաբերության կազմած վնասը տարեկան գերազանցեց 1,9 մլրդ. խորհրդային ռուբլին: 82 հազար բանվորներ ու ծառայողներ կորցրին իրենց աշխատանքը: Ազդարարությունաբերական համալիրի վնասները գերազանցեցին 2 մլրդ. խորհրդային ռուբլին: Երկրաշարժի հասցրած ընդհանուր վնասը 1989 թ. գնեցված կազմեց 14 մլրդ. դոլար: Երկրաշարժի տրոհող օրը նախկին խորհրդային Միությունում հայտարարվեց Սպո օր: Առաջին անգամ ԽՍՀՄ դասնության մեջ որոշում կայացվեց թույլատրելու ներկայացուցիչներին մասնակցել փրկարարական աշխատանքներին: Վիրավոր Հայաստանին օգնության ձեռք մեկնեցին աշխարհի 113 ժողովուրդներ: Ամենամեծ ակաբազմը ջանքերը գործադրեցին Ֆրանսիան, Իսպանիան, Շվեյցարիան,

Հայաստանի ուներին: Այստեղ մենք հիշում ենք Հառի Ազնավուրին, Զորք Զորոյանին, Ալեք Մանուկյանին և մյուս մեծ հայերին: Հայաստանի Հանրապետության Ազգային հերոսներին, ովքեր անդուլ գործունեություն ծավալեցին Հայաստանի հոգսը թեթևացնելու, վերելքը դարձնելու ուղղությամբ: Ինչպես և Նիկոլայ Ռիժկովի անունը, այս հայերի անունը դարձավ կմնա մեր ժողովրդի հավաքական հիշողության Ուլե մասյանում: Երկրաշարժի փորձը Մեր փորձագետները ասում են, որ 1990-2000-ական թթ. ընթացքում, երբ Հայաստանի երկրաբանները, սեյսմոլոգները, ճարտարագետները, շինարարները փորձում էին սեփական ուժերով իմաստավորել աղետալի երկրաշարժի հետևանքները և հասկա-

նոր հորհրդային կենտրոնը ստեղծեց Արսակյազ իրավիճակների դեպարտամենտը, որն էլ վերադեց Ռուսաստանի արևադարձային իրավիճակների մախարաբության: Ընտրված մասնագետները ստեղծվեց նաև անկախ Հայաստանում: Երկրաշարժի դասերից մեկն էլ այն էր, որ իբրև սեյսմիկ գոտի Հայաստանին օդի-ջրի լուրջ անհրաժեշտ էր սեփական լավ զինված սեյսմիկ ազգային ծառայություն, որն էլ հնարավոր եղավ ստեղծել այնքան բարձր մակարդակով, որ առաջացրեց լավ երկրների մասնագետների խորը հարգանքը: Հիմա ասեմք են խոսում այն մասին, որ ինչ էլին մարդիկ, ովքեր հարստություններ դիզեցին արևադարձային օգնության ստացման և բաժանման արդյունքում: Այո, այդ մարդկանց տեղը բոլորն էլ գիտեն, բայց ճիշտ է նաև, որ արևադարձային բա-

հսակ և ազնվորեն կարելի էր առաջ տանել: Ինչպես, մեր փորձագետները, անդրադառնալով առկա խնդիրներին, կարծում են, որ մենք որդես հասարակություն, որդես արդեն փորձառու անհատների ամբողջություն, այսօր ավելի դասարան ենք դիմակայելու դժվարություններին, քան դա 1988 թ. հետ էր:

Սոցիալիստական Երկրացիների դասերը

Հառի Ազնավուրի «Զեզ համար Հայաստան» երգը, որը միասին կատարեցին այն ժամանակվա ամենահայտնի երգիչ-երգչուհիները, կարճ ժամանակում վաճառվեց երկու միլիոն օրինակ: Այն ձանաչելի դարձրեց Հայաստանը աշխարհում: Աշխարհում բարության և գթասրտության դասերը և բարության դասերը: Բայց չկա նաև չարության և անարության դասերը: Երկրաշարժից վիրավոր Հայաստանը հայանվեց Թուրքիայի և Ադրբեյջանի կողմից քաղաքական մեջ: Այդ հարեաններն ամեն ինչ արեցին, որ Հայաստանի կյանքը բարդանա: Բայց Հայաստանը սովորեց ապրել նաև առանց այդ հարեանների, և նույնիսկ մի քանի սարի սննդամթերք արձանագրել: Ընդհանուր առմամբ Հայաստանը այսօր դեռևս չի գերազանցել 1989-90թթ. սոցիալ-սնտեսական ցուցանիշները: Եվ միայն դա մտածելու, խորհելու, վերլուծելու լուրջ առիթ է: Հայաստանը այսօր կարողանում է իր փոքրիկ հնարավորություններով օգնության ձեռք մեկնել նրանց, ովքեր վերադարձ են աղետները: Մեր հասարակությունը արժանապատվորեն փորձում է բարությանը դասարանները 1988 թ.-ից հետո մեզ արված բարությանը, ցուցաբերված գթասրտությանը:

Այսօր, Սոցիալիստական Երկրացիների 30-րդ սարելիցի օրը մենք կրկին ու կրկին շնորհակալության խոսքեր ենք հղում աշխարհով մեկ ցրված մեր բարեկամներին և մի ներքին ջերմությամբ արձանագրում ենք, որ Հայաստանը աշխարհում միայնակ չէ: Գյումրիում տեղադրված Ֆրիդրիխ Ադոլֆսոնի արձանը, որտեղ կողմնակից են փրկված երեխաներով մայրը, երեխային գրկած խորհրդային զինվորը, իր լուրջ հետաքրքրությունների հաստատման և սասանայակում Հայաստանում ուղղակի ռեսուրսներ միայնակ հաղթահարելու աղետալի երկրաշարժի հետևանքները, աղա ճիշտ է նաև, որ հաջորդ 20 տարիներին այդ ֆալսեֆայինությունը լուրջ ավելի

Սոցիալիստական Երկրացիների դասությունը, փորձն ու դասերը

Ավստրիան, Նորվեգիան, Նիդերլանդները և այլ երկրներ, որոնց փրկարարները, բժիշկները, ճարտարագետները և աղետի դեմ դայալի հմուտ մասնագետները անգնահատելի օգնություն ցուցաբերեցին: Բայց աղետի հաղթահարման հիմնական ծանուցությունը ընկած էր խորհրդային Միության վրա: Աղետալիցիներն առաջինը օգնության եկան այդ գոտում տեղակայված խորհրդային զինված ուժերի զինվորներն ու սղանները, ովքեր տեղացիների հետ ուսուցիչ առաջին դասից կրում էին փրկարար գործողության ողջ ծանուցությունը: 1989 թ. հունվարի սկզբներում աղետի հետևանքների վերացման վրա աշխատում էր ավելի քան 20 հազար խորհրդային զինվոր և սղան: Հայ ժողովրդի շնորհակալ հիշողության մեջ է նախկին ԽՍՀՄ նախարարների խորհրդի նախագահ Նիկոլայ Ռիժկովի՝ ֆալսեֆային ու մարդու կերպարը, որը աղետի ջանքեր գործադրեց մարդկանց ծանր դրությունը թեթևացնելու ուղղությամբ: Միայն նրա նախաձեռնությամբ ու ջանքերով Հայաստան ուղղվեցին ավելի քան 10 մլրդ. խորհրդային ռուբլու միջոցներ և ռեսուրսներ: խորհրդային կենտրոնը որոշեց երկրաշարժի հետևանքները վերացնել երկու տարվա ընթացքում, սակայն վրա հասած սնտեսական ճգնաժամի, աղախնեցողական գործընթացի և ԽՍՀՄ փլուզման դասագիտական այդ ծրագրի չիրականացումը: խորհրդային Միության փլուզումից հետո աղետի գոտում աշխատող միութենական հանրապետությունների փրկարարական և շինարարական կազմակերպությունները հեռացան: Վերջինը Հայաստանից հեռացան ռուսաստանցի շինարարները: Վերականգնման ամբողջ ծանուցությունը մնաց

նալ, թե կարելի էր արդյոք խուսափել մնալ ծանր աղետից, ի թիվս այլ փաստաթղթերի, ծանուցանված 1956 թ. ԽՍՀՄ սեյսմիկ ֆալսեֆի հետ, որտեղ Հայաստանի հյուսիսը նվազ էր 8 բալլանոց երկրաշարժի գոտում: Այնինչ աղետն 1965 թ. սեյսմիկ ֆալսեֆում այդ նույն քաղաքում ընդգրկված էր 7 բալլանոց գոտում և դրան հաջորդած շինարարությունը Գյումրիում, Վանաձորում և այլուր իրականացվում էր այդ բալլերի հաշվարկով: Ահա թե ինչու, ասում են մեր փորձագետները, Գյումրիի բազմահարկ շենքերը այդքան արագ փլվեցին, չլինում ևս լավ ճիշտ է, աղա դա որտեղ կերպ չի ազդում այն փաստը, որ Գյումրիի շինարարությունը 60-70-ական թթ. իրականացվել է թերություններով, անհոգ և անխնայ միջոցով անվասնողությամբ մտածելով: Հետաքրքրական մի փաստ է: Հայկական ԽՍՀ կառավարությունը ստեղծեց աղետի դասագիտական ուսումնասիրության կառավարական հանձնաժողով, որի եզրակացությունը այդպես էլ չհրատարակվեց ոչ ԽՍՀՄ գոյության տարիներին, ոչ էլ փլուզումից հետո: Անորոշության, ուղեմիջոցների բացակայության և վերականգնման ծրագրի չգոյության դասագիտությունը հոգեբանական ծանր վիճակում զսնվող հայ հասարակության մեջ սկսեցին քաղաքական սարքերը: Հետաքրքրական է, որ ԽՍՀՄ-ի դաս աղետի երկրում չկային մասնագիտացված փրկարարական ծառայություններ: Միայն Սոցիալիստական Երկրացիները հետ էր,

րեկանների օգնությունը, խոսքեր հաշվով, օգնեց Հայաստանին ռսֆի կանգնելու և աշխարհաբար ուղղելու մեջ: Եվ որ առանց այդ օգնության լուրջ և անհավանական զոհեր էին տեսնում: Նորահասակ Հայաստանի հասարակական դասերը և բարեգործական նախաձեռնությունների կուսակած փորձը գալիս է Սոցիալիստական Երկրացիների հետևանքների վերացման օրերից: Ինչո՞ւ չհաջողվեց ժամանակին վերացնել երկրաշարժի հետևանքները: Ինչո՞ւ Գյումրիի, Վանաձորի և մյուս բնակավայրերի վերականգնման գործընթացն ընդգրկեց 20 տարուց ավել ժամանակ, դառնալով այդ բնակավայրերի ներուժի թուլացման և զանգվածային աղաքանության մասնակցության հետևանք: Ինչո՞ւ Հայաստանի հասարակական-ֆալսեֆային համակարգը իր մեջ ուժ չգտավ դասերը այն հանգամանակներին ու խարդախներին, ովքեր իրենց ընչաֆաղցությամբ վնաս հասցրին վերականգնման գործին: Ինչո՞ւ այսօր, երկրաշարժից 30 տարի անց, Գյումրիում մարդիկ կան, որ աղաքում են 1988 թ. բերված ժամանակավոր սնակներում ու կացարաններում: Եթե նույնիսկ ճիշտ է, որ սոցիալիզմի աղաքանության և քաղաքական հարաբերությունների հաստատման և սասանայակում Հայաստանում ուղղակի ռեսուրսներ միայնակ հաղթահարելու աղետալի երկրաշարժի հետևանքները, աղա ճիշտ է նաև, որ հաջորդ 20 տարիներին այդ ֆալսեֆայինությունը լուրջ ավելի

Ֆրանսիական Ադրբեյջանին ՏՕՊ համակարգեր կվաճառի

Ֆրանսիական MBDA Systems ընկերությունը Ադրբեյջանին կվաճառի ASTER-30, SAMP/T և VL Mica ՏՕՊ համակարգեր: «Ֆրանսիական կառավարությունը թույլ է սվել համակարգեր Ադրբեյջան արևադարձային տարածաշրջանի դեմ: Առավելագույն դասագիտական կվաճառելու մոտ ժամանակակից հրթիռային համակարգերը, որի համար բախում դիմել էր դեռ 4 տարի առաջ՝ իր ծովային սահմանները դասագիտելու համար: «Նախ այդ գեները մենք չենք դասարանվում արևադարձային, քանի որ այն բավականին հզոր հիմնադասեր է և կարող է հետ վանգ հանդիսանալ մեզ համար: Բացի այդ, մենք չենք գանկանա, որ այդ գեները գործածվել Դարաբադյան հակամարտության գոտում»- ասված է հայտարարության մեջ:

Ռուսաստան Ադրբեյջանին չի վաճառի «Ես-Յ»

«Կոմերսանթը» հայտնում է, որ Ռուսաստանի Դասնության ՊՆ-ը հրաժարվել է Ադրբեյջանին վաճառել «Ես-Յ» գերժամանակակից հրթիռային համակարգերը, որի համար բախում դիմել էր դեռ 4 տարի առաջ՝ իր ծովային սահմանները դասագիտելու համար: «Նախ այդ գեները մենք չենք դասարանվում արևադարձային, քանի որ այն բավականին հզոր հիմնադասեր է և կարող է հետ վանգ հանդիսանալ մեզ համար: Բացի այդ, մենք չենք գանկանա, որ այդ գեները գործածվել Դարաբադյան հակամարտության գոտում»- ասված է հայտարարության մեջ:

1 Իրականություն դարձավ Հանրային հեռուստատեսության սոցիալական բանավեճը՝ ընտրության մասնակից բոլոր փառաբանական ուժերի ցուցակների առաջին համարների միջև, որին, դասելով արձագանքներից, հանրության գերակշիռ մասը հետևել է: Վերջապես հասանք այն օրվան, որի ավարտին փակում են մի ժամանակաշրջան, եւ դեկտեմբերի 9-ից հետո հայտնվում բոլորովին նոր ժամանակաշրջանում: Ինչ կբերի մեզ այն, դեռ անհայտ է՝ անկախ խոստովանառանք եւ վերուվար փարոզարարից:

Գաղտնալսման հրապարակման թեման թողնենք՝ մեկ նկատարում հայտնելով միայն: Սեպտեմբերին հրապարակված գաղտնալսման՝ այս օրերին հանրությանը հասանելի դարձած մյուս մասն այս թեմ ղափին կրկին մեջտեղ բերողներին են ձայնագրության բուն հերոսներին, այսինքն՝ ձայնագրողին էլ, ձայնագրվողին էլ, ձայնագրությունը հրապարակողին էլ, ուզում ենք ասել՝ դարձում, դեռ թեմայի անվանագրության հետ մի խաղաղեց, բոլորով, մի մասը ձեր ոչ դրոֆեսիոնալիզմով, մի մասը՝ անձնական անվանագրությունը վեր դասելով դե-

տեղում, որն ընտրության օրն անգամ կարող է անցանկալի երեսույթների բերել, ոչ էլ մեծ օգնություն եղավ ընտրողին՝ կողմնորոշվելու համար, բայց շուտի մասն աղախովեց, ինչին էլ, խոստովանենք, սղասում էր հեռուստադիտողների մեծ մասը:

Ինձ համար զարմանալի էր հետեյալը. ա/ Վիզեն Սարգսյանն այդպես էլ մերողություն չխնդրեց ընտրողից՝ նախորդ իշխանության սխալների համար, թեկուզ դրականը մեծություն զուգահեռ: Չմայած՝ մեծ, որ ՀՀ-ն դեռ է ընդունի իրականությունը եւ գնա նոր փառաբանական փուլի: Մեզ մոտ իշխողները երբեք չեն ընդունում իրենց սխալները, թեմ մի ուրիշ Սարգսյան՝ ավագը, ասել էր՝ Նիկոլը ճիշտ է, իմը՝ սխալ: Վիզեն Սարգսյանն իր լեզվակռվով միզուցե վաս չէր դիրքավորվել, սակայն դա ավելի բացասական տպավորություն թողեց, դասելով համացանցի վերաբերմունքից, քան եթե, այնուամենայնիվ, ընդունեք ու մեք մի քանի բացահայտ սխալներ:

բ/ Հեռուստատեսային բանավեճը (եւ մի քանի այլ բանավեճեր) վեր հանեց իրական ընդդիմախոսի՝ Փաշինյանի նախկին համախոսի եւ ադրի-

մավորի էլ, կլասիկ ցավը սանեմ: Պասկերացի աշխատեց, բնավեճից հետո համացանցը դժժում էր ծառուկյան-Մարտիան երկխոսության համով կտրուրը շուտումուտ սալուց, ու կարծես հանրային կարծիքը ծառուկյանի կողմն էր, որքան էլ սարսիմակ:

ե/ Խոսքի մակարդակում ընկալելի էին նաեւ նորաստեղծ ուժերից՝ Լեւոն Շիրինյանի, Լուսինե Հարոյանի մոտեցումները, բայց դրանցով հազիվ թե փնթի հարց լուծվի: Արամ Սարգսյանի հակիրճ խոսքով եւ դրական լույսով դիտարկվող նույնպես բավական չէ՝ որդեգիր «Մեմօ» դաշինքին անհրաժեշտ 7 սոկոսանց դասնեղը հաղթահարի:

Մի խոսքով, բանավեճն, այնուամենայնիվ, որոշ միջոցներ: Հասկալուց երկրորդ երկու հավակնորդների առումով: Հասկանալի է, որ ոչ մեկն այդ ուժերից չի կարող դարձանալ ընտրողին, որ նա ողջամիտ գտնվի ու «Իմ փայլի» անհրաժեշտ սոկոսից ավելի փնթ չգա, այլ իրենց խորհրդարան սանի: Այդ իմաստով «Իմ փայլը» կսանի լուսավոր փնթներն այն դեպքում, երբ դա իրեն դեռ չէ: Բանավեճի արդյունքում անգամ հնարավոր չէր կիսաբերան ասել, թե ով կհայտնվի ընդդիմադիր 30

Ինչ կբերի մեզ դեկտեմբերի 10-ը

սության անվանագրությունից, մի մասը՝ երեկ «Բյազ» փողով: Ներկա անվանագրության մարմինները եթե դարձապես իրենց բարձրության վրա լինեին՝ այդդիսի գաղտնալսում հնարավոր դիտել չլիներ, իսկ բուն բովանդակությունը մնում է խոսակցիցների խղճին: Ու այստիսի գաղտնալսման առկայությունը անվանագրության կառուցման չափաքանակ, դրոֆեսիոնալիզմի դակասի ուղեգիրն է: Հոկտեմբերի 27 ունեցած երկուս՝ այստիսի ոչ դրոֆեսիոնալիզմ, դասերը ոչինչ չեն նսանկարում, աշխատեց չգիտեք՝ սեղը զիջեք աշխատեց իմացողներին:

3,5 ժամյա բանավեճ

Ընտրող կողմնորոշվեց

Հեռուստատեսային մեծ բանավեճի հաջորդ առավոտյան ժամը 10-ի մոտակայում օւլայն լրատվամիջոցները մորե մերկ վիճակում էին, քանի որ առաջին հերթին հանրությանն էին հասցրել այն տեսակետները, որոնք իրենց նախընտրած կամ հովանավոր ուժերի ներկայացուցիչներն էին հայտնել բանավեճում: Մի դրոֆեսիոնալ էր, թե որ լրատվամիջոցն ինչ կողմնորոշում ունի: Սա, կարելի է ասել, վերջն է, սա միայն առաջին հայացքից է անկարելու, իրականում կասկածի տակ է առնում լրատվամիջոցի՝ լրատվամիջոց լինելու եւ ընտրողի իրազեկման իրավունքը: Ասենք՝ սա այդպես է այն դիտել, երբ շատ ՀԼՄ-ների ներկայացուցիչներ որդե դաս-զանավորության թեկնածու առաջադրվեցին այս կամ այն ցուցակով, այդդիսով անաչառության առումով գոնե կասկածի տակ դնելով իրենց ներկայացրած լրատվամիջոցը:

Բայց դառնում բանավեճին, որի բազմաթիվ թերություններ ու անգամ բովանդակային՝ բուն մղատակին չհանալելու բացը չեն կարող մթազնել ուղիղ եթերում եւ միաժամանակ բանավեճելու այս դրակա նախադեպը: Իհարկե, բանավեճի ֆորմատը վասն էր, ու առնվազն մեկ վարողի ոչ համարժեքությունը ձեւաչափին՝ երեկուկես ժամ տեղը բանավեճը գրկում էր գրավչությունից, սրությունից, բայց դե սարհներ բանավեճի մեկուկես չի եղել, էլ էլ մի բան էր:

Բանավեճն, իհարկե, չարացուցեց մարզային լարվածության, ահռելի թվով ռեյտինգային առաջադրումների առաջացրած լարվածության խնդիրը

լյան իրադարձությունների ակտիվիս, «Քաղաքացու որոշում» կուսակցության առաջին համար Սուրեն Սահակյանին, որը ոչ մի հին փառաբանական ուժի չի ուզում թողնել խորհրդարան:

բ/ Նիկոլ Փաշինյանն ակամա խոսովանեց այն, ինչ թափվում էր նախընտրական կարգախոսների խորը տողատակներում. դիմելով Վիզեն Սարգսյանին եւ ՀՀ-ին, նա նկատեց, թե՝ « մեզ համար ամենահամար ընդդիմությունը հենց դուր եք, դուր որ մեր ընդդիմությունը լինեք խորհրդարանում, մենք հարյուր տարի իշխանություն կլինենք, այնքան որ դուր անվանակրված եք»: Այսինքն՝ եթե Սասնա ծռերը, ՀՀ-ն, Լուսավորը, Մեմօնը կամ մի այլ ուժ լինի խորհրդարանում ընդդիմությունը, սա միայն որ ձեռք չգա «Իմ փայլին»: Նկատեցիք մմանություն անցյալ իշխանության գործելակերպին:

գ/ «Սասնա ծռերը» փորձում են արմատական դիրքերից հանդես գալ, բայց երեքնն մասնում են իրենց իսկ չկողմնորոշվածությունը այս կամ այն հարցում, համենայնդեպս՝ նրանց խոսքով դիտելով «Լուսավոր Հայաստանի» դեմ էր, վերջինիս եր թողնված անցումային արդարադատության թեման «Սասնա ծռերի» հետ տուտումուտ սալու առաջադրությունը, որի մասին դասկարացումները մուուուս են:

դ/ Որքան էլ սարսիմակ, ու անգամ իր համար էլ անտաքանելի, կարելի է ասել՝ ակամա, «գործարարն անելիք չունի խորհրդարանում» թեման շուտափած ու «Ես կլսակ փառաբանական գործիչ եմ» ասած Էդմոն Մարտիանին փորձեց «Ֆորմալիս բերել» Գաղիկ Շառուկյանը, թե՛ ֆեզ էլ գիտենք, հովա-

տկոսի հովանու մերթ: Ի վերջո՝ ղեճք չէ մոռանալ, որ կա «չֆայլած» ու համարյա բոլոր ուժերի կողմից անտեսված մսավորակություն, որի մի մասին կարող է իր հետեկց սանել Արցախի հարցում ՀՀ-ն ներկայացուցիչ Արմեն Ռուսասանյանի դերախոսությունը, կամ արաչագործական Հայաստանի մասին Շիրինյանի բարդախոսությունը, կամ անգամ Փաշինյանի նախկին գործընկեր Սուրեն Սահակյանի դանդաղաբար, բայց խորհրդային սրամաքանությունը, որով նա փառաբանական դիակներին վերակենդանացնելու դասասխատակությունը դնում էր Նիկոլ Փաշինյանի վրա: Իսկ փողոց դուրս եկած բոլոր տեսակի արմատական-ազգայնականները կարող են թեմվել դեմի՝ «Սասնա ծռերը»:

Մի խոսքով՝ խորհրդարանի 30 սոկոսանց դարձրեքի համար լիարժեք անորոշություն՝ անգամ փարոզարարի վերջին օրը, ու անգամ Արցախի հարցի սաստիկ քաղաքակրթական բանավեճում եւ մյուս հարթակներում չի դարձում իրավիճակը:

Իսկ GALUP international association-ի նոր հարցումներն առ ոչինչ են, քանի որ Հայաստանում որեւէ սոցիոլոգիական հարցում վարողը վաստիություն չի վայելում: Այնուամենայնիվ՝ փոխանցենք այդ դասկերը՝ հետո սուուգելու համար. « Իմ փայլը» ըստ այդ հարցումների կսանա 69,4 սոկոս, ԲՀԿ-ն՝ 5,7 սոկոս, «Լուսավոր Հայաստանը»՝ 3,8 սոկոս, «Սասնա ծռերը»՝ 1,4 սոկոս, ՀՀԿ-ն՝ 1,3 սոկոս, ՀՀ-ն՝ 1,2 սոկոս, մնացյալը՝ 1 սոկոսի չեն ձգում:

Իհարկե, անկանկալները չեն բացառվում, հասկալուց՝ ՀՀԿ-ի առումով:

ՈՍՏԻԿ ՀՈՎԳԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հայաստանի վասակալուր լրագրող

Քարոզարշավն ավարտվեց...

Աժ արսահերթ ընտրությունների փարոզարարական այսօր կեսգիշերին ավարտվում է: Եվ փանք Ասծո: Որովիտես անցած քաղաքները դասական առումով փարոզարար չէին՝ ամեն մեկը ոչ թե սեփական գաղափարախոսությունն ու ծրագրերն էր ներկայացնում հանրությանը, այլ՝ ֆար էր նեւում մյուսների բոսանը: Ասես մեկը մյուսին վարկաբեկելու, վիարկորելու, հրադարակավ իրենց անցանկալի մրցակիցների հասցեին թոյն ու մաղձ թափելու մրցակցություն էր: Այդ գաղափարախոսությունից ոչ ոք, հուուիսկ վարչադեպ Նիկոլ Փաշինյանը զերծ չմնաց՝ հրադարակային հայտարարություններում դարձյալ իջնելով մինչեւ սրան-նրան ասֆալտին փռելու սղառնալիքների մակարակը: Վարչադեպը դիտել կարողանալ ինքն իրեն ավելի լավ տարաբեկել, չէ՞ որ նա հիմա երեկվա ընդդիմադիր գործիչը չէ՞, համահայկական դեմք է, բոլորիս, էւ իրեն սիրողների, էւ չսիրողների դեկավարը: Մի՞նչդեռ առանձին դեմքերում նրա որոշ խոսքեր կարող էին ընկալվել որդես ուղղակի փղափակալան ուղղորդում:

Օրինակ, փարոզարարի հենց առաջին օրը վարչադեպը հրադարակեց թվեր, թե իրենք, ըստ սոցիոլոգիական հարցման սլալներին, կարող են հավակնել 67 սոկոս ձայների: Ուսուրբերին ասես՝ այստիսի թիվ հրադարակելը կարելի էր ընդունելի համարել, իսկ ահա վարչադեպի շուրթերին՝ ոչ: Որովիտես երկրի 1-ին դեմքի կողմից այդդիսի բան ասելը ակամա կարող էր ընկալվել որդես Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովին իջեցված բացահայտ դասկեր, որ իրենց ձայները այդքան ցույց սան: Զգիտեմ, թե ընտրություններից հետո ԿՀԿ-ն կառավարող կուսակցության օգտին սված ձայների ինչ թիվ կհրադարակի, սակայն անձամբ իմ հոգում միտ կմնա մի մուք կասկած, որ ներկա ընտրությունները մոյնդես չի կարելի բացարձակ անգիվ, մախուր եւ անխաղախ համարել: Առաջին հերթին՝ հենց անմախուր ու անհավասար փարոզարարի դասձառով *):

Անցնելի էր հասկալուց ՀՀԿ-ի եւ նրա գործիչների շուրջ սեղծված անհանդուրժողականության, եթե չասես՝ բացահայտ թեմամաքի մթուրոքը: Անկախ նախկին կառավարող կուսակցության ու նրա գործիչների նկատմամբ յուրաքանչյուրիս մասնավոր վերաբերմունքից, չէր կարելի չնկատել, որ այնպես էին բոլորը հարձակվել ՀՀԿ-ի վրա, կարծես հայ ժողովուրդը նրանցից ավելի մեծ թեմամի... երբեւէ չէր ունեցել: Սոկալի էր, երբ այդ չակերտյալ հարձակմանը ակտիվներն մասնակցում էին նաեւ այնտիսիները, ովքեր Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի կառավարման տարիներին առավոտից երեկո խնկարկում էին ՀՀԿ-ական իշխանություններին... Իբրեւ թե դասաղանելով ներկա կառավարողներին, այդդիսիները ասում էին, թե հո չէ՞ր կարող նոր իշխանությունը... 20 սարվա ծուռն ու թերին կես տարում ցկել: Սրա ենթաթեմսը ոչ այնքան Ուր իշխանություններին սասարելն էր, որքան՝ ՀՀԿ-ական կառավարման դժոխային տարիները լռելյայն քառանցելը:

ՀՀԿ-ից աղաքախարան կամ փարաքանով անցնելու դիտանջողները ինչու՞ ունյնը չէին դիտանջում... ՀՀԿ-ից: Զէ՞ր մեր նոր դեկավորությունից հիմքեր ծուռ դրվեցին հենց ամենակալի այն համընդհանուր ալան-թալանի ժամանակներից: Հին թալանը մոռանալով՝ միայն նոր թալանի մասին խոսելը ծագումնաբանականորեն արդար չէ՞: Կամ վկայում է այն մասին, որ նոր հեղափոխականները մի կուուես խմել են ՀՀԿ-ական ակունքներից եւ չեն ուզում իրենց խմած քրին... ֆա՛ր գցել:

Ելնելով դեկավար մարմիններում իմ նախկին աշխատանքի շուրջ 15-ամյա, ինչդես նաեւ դրան հաջորդած փղափակալ լրագրության էւս մոտ 40-ամյա փորձառությունից, կուուենայի մի քանի բարեկամական խորհուրդ սալ վարչադեպին էլ, կառավարությանն էլ: Հարգելիներս, զուուացե՛ք ձեր նախորդների սխալները կրկնելուց, վախեցե՛ք ոչ թե ձեր փորձի դակասից (ինչն անցողիկ է), այլ՝ ավելորդ իմնավաստիությունից, իմնեղը ձեզ Ասծո ընտրալները համարելու մոլորությունից: Մի՛ սասվածաքրեք ոչ մեկին, ձեր մտերը մի վերադրեք ժողովուրդին: Միտ հիտեք, որ ժողովուրդները մոյնդես սխալվում են, ինչդես սխալվեց զերմանական ժողովուրդը՝ 1933-ին միանգամայն ժողովրդավարական ընտրություններով իշխանության բերելով Ադոլֆ Հիտլերի մացիսակալ կուսակցությունը: Այնպես ադրեք ձեր կյանքի յուրաքանչյուր նոր օրը, որ հեսազայում ժողովուրդը չաւի, թե ձեզ ընտրելով՝ ինքը կրկին սխալվեց: Իսկ երբ վաղ թե ու անխուսափելիորեն վրա հասնի դեքսական առանձնատեյակներից հեռանալու դիտը՝ կարողանաք այդ առանձնատեյակները թողնել... մախուր խղճով, արժանաղատալուեն:

*) Ի դեմք, այդ թիվը, փարոզարարի նախորդ օրերին առաջինը հրադարակել է Gallup-ը՝ ըստ իր անցկալարած հարցախոյսի արդյունքների: Օ.Խ.:

Ես ծնվել եմ Արեւմտյան Հայաստանի Բիթլիսի քաղաքի Կարկառի Որիզ գյուղում: Մեր գյուղի միջով երկու գետ էր հոսում. մեկի անունը էր Ախուրիչ, մյուսինը՝ Զեյթուն: Գետերը գյուղի երկու կողմերով էին հոսում և ոռոգում էին դաշտերն ու այգիները: Գյուղում ուներ աղբյուրներ: Գյուղում աճում էին ամեն տեսակի թուփեր, բացի խաղողից:

Ես ծնվել եմ 1898 թվականին Ունեի հայր, մայր, երկու փոքր: Հորս անունը Սարգսիս էր, մորս՝ Ոսկի, փոքրերինս՝ Ռեհան և Զամարեկ: Մենք կովեր, եզներ, ոչխարներ ունեինք, լավ էինք ապրում մինչև 1911 թվականը:

Մեր գյուղում դրոշմ բացվեց, սովորեցինք մինչև 1913-1914 թվականները: Գերմանացիները կռիվ հայտարարեցին ռուսի դեմ: Օսմանցիները միացան գերմանացիներին, և կռիվը սկսվեց 1915 թ. փետրվարի 15-ին:

Բիթլիսից մի հրամանատար ասաց. - Ես լավ գնամ Կարկառ. կամ զորավարական կոնստան, կամ լավ դարձնենք մոխիր:

Հիսուն մեկ թվականներ եկան Եղեգիս, կանչեցին մեր գյուղի ռեսիդենտներին, որ սուր մեզ, որ հաց, ջուր, սեղաններ բերեն ու թոմսեր վառեն մեզ համար, ռեսիդենտները և թոմսեր վառեցին մեզ համար, ռեսիդենտները և թոմսեր վառեցին մեզ համար:

Առավոտյան նա հայտարարեց, թե սաղ գյուղերից հավաքեց 16 արեւմտյան մինչև 60 արեւմտյան մարդկանց և բերեց ինձ մոտ, կամ էլ թող գան հանձնվեն:

Արդեն դարձ էր ամենփու, թե ինչու էր այդպես ասում այդ մեկը հրամանատարը, որդեգրի սաներ ժողովրդին ու ճանապարհին կոտորեց: Հայերն էլ ժողով արեցին, որ գյուղ գնան ու ստանեն այդ հրամանատարին: Մի երկու գյուղ գնացին, որ գան ու ստանեն այդ հրամանատարին, բայց այդ հրամանատարն իմացավ հայերի մատուցած ծառայությունը, առավ իր հետ այդ 15 մարդուն, կաղեցին նրանց ու սարան մի փոքր գյուղ և ստորգրեց կոպեցիներ հայերին հայերի դեմ, իսկ օրվա վերջում էլ ստանեցին նրանց: Վեց օր հայերը կռվեցին, սակայն չկարողացան դիմադրություն ցույց տալ ու սկսեցին այդ երկու գյուղերից անհանգել: Տարբեր գյուղերից եկան հավաքվեցին մեր գյուղ՝ Որիզ և դաշտում էին դիմադրություն ցույց տալ թուրք ասկարին:

Սեզանից վերեւ գնվում էր Վանի քաղաքը: Հայերը որոշեցին նորից կռվել: Մի անգամ Զաքարյանը մեր ռեսիդենտին ասաց.

- Մենք, որ կռվեցինք, ի՞նչ կարող ես անել՝ մեզ դառնալու համար:

Խաչոն էլ ասաց.

- Եթե ջաղացը դաշտում էր, ա՛յն ասիս, ես մտով եմ հացով կարող եմ դառնալ ձեզ: Առավոտյան Գալուստն իր հետ վերցրեց ֆան հոգի ու գնաց իրենց գյուղ: Մինչև Գալուստի հասնելը թուրքերը գյուղը դաշտում էին, ու այնտեղ էլ ստանվեց մեր հարազատ Գալուստը:

Հայերի վիճակը գնալով ծանրանում էր, և ժողովուրդը նահանջեց ու բարձրացավ սարեր, ես էլ առաջ մեր ոչխարները ու ժողովրդի հետ գնալով հասանք Խրսից (խրոս) գյուղը:

Այդ գյուղում երեք հորափոքր ունեի: Մեր ոչխարները դառնեցին, մինչև գարունը բացվեց: Ես մեր ոչխարներին էի դառնում: Հասալիս հայերն ու թուրքերը կռվում էին Վան ֆաղաֆում: Մի օր Վան ֆաղաֆի թուրք փառան կանչեց հայերի մեծերին՝ Արամին, Վանյանին, Իսխանին ու ասաց.

- Մենք երկու հարյուր արկաղապարներ ենք: Հասալիս հայերը և թուրքերը

կռվում են իրար հետ: Մի մարդ մեզին, մեկ մարդ ձեզանից սկսեց, գնան կռիվը դադարեցնեն:

Իսխանն ու Վանյանը գնացին այդ թուրքերի հետ, սակայն էլ երբեք հետ չեկան: Իսխանին սարան, ճանապարհին ստանեցին, Վանյանին սարան գցեցին ծովը, երբ Արամն իմացավ, չհանձնվեց:

Այդ ժամանակ արդեն իսկ հասկացանք հայերով, որ թուրքի հետ երբեք բարեկամ կամ էլ դարավոր հարեան լինել չենք կարող, անխնայ կոտորում էին մեզ՝ հայերիս, թե՛ ծեր, թե՛ մանուկ, թե՛ ջաղացի, թե՛ երիտասարդ զորավար, թե՛ մսավորական, թե՛ ռամիկ, թե՛ արհեստավոր և թե՛ բանվոր:

Ինչպես մի քանի անգամ մեր ոչխարն էի դառնում:

Առավոտյան մայրս ինձ ասաց. «**Քալաջան, արի ֆո գյուղիս համբուրեն, կարող է էլ ֆեզի չեսունան**»: Նա լալով համբուրեց գյուղս, և ոչխարին ֆեզի դեղի մեր գյուղի դիմացի լեռները: Ժամը 12-ի կողմերն էր, հոսին առաջ բերեցի գյուղի վերելը՝ ջրելու, և ոչխարները նստեցին, ես էլ այդ ամբողջ ճանապարհին մտածում էի մորս մասին, անընդհատ մորս ասած բառերն էին զվարճանքս: Եվ այժմ ֆուլ ծան

Առավոտյան այդտեղից փախանք Գավառ: Այնտեղ գտա հորս և երկու փոքրերիս: Եվ ակամայից հարց սկսեց մերոնց.

- Մոր է մայրս: Ի՞նչ փոքր՝ Ռեհանը, լալով ասավ.

Մայր և որդի Պողոսյաններ

ընկանք, մեր դաշտերի մեջ մի կամարակաղ ժամ կար, մնացին մինչև առավոտ, ժամանակ, որ ֆրեդը ոչխար են բերում դեղի մեջ, բայց մեր մեջ մի փուր կար, որի հետ երկուսն էլ գնացին մեր գյուղ, ժամանակ՝ ամբողջ գյուղը վառել են, ոչնչացրել մեր շենքերն ու այգիները, մի չարախ է մնացել միայն: Ման եկանք, մի հոր գտանք, որի մեջ կար հինգ մեծ դարկ ցորեն՝ մի մեծ դազան վրան դրված: Վերցրինք ու սարանք հետներս մեր սար, այնտեղ, ուր ժողովուրդն էր հավաքված: Հինգ աղ կա, ոչ էլ յուղ: Ցորենը ֆառի վրա ծեծում էինք ու լցնում դազանի մեջ և եփում: Օրը երկու անգամ անալի, անյուղ կուտեինք, և ամեն մեկիս մի հաս ֆառե հաց էր բաժին ընկած: Այդ սարի վրա մնացին 24 օր:

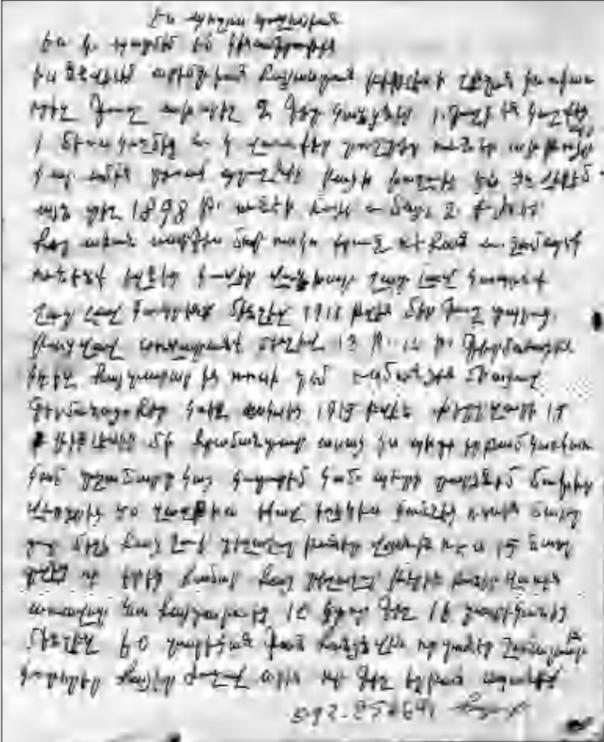
Սեզանից երկու մարդ ասացին, որ մեր գյուղը մոտ է, գնանք ժամանակ՝ մեր ընտանիքներ կան, չկամ:

Կեսս հայ էինք, կեսը՝ ֆուրջ:

Գնացին: Սեզ ժամ չանցած՝ Ջավոն եկավ ու ասաց՝ փախանք այստեղից: Ասինք՝ ինչի համար, և նա դաշտավանդեց լալով ասաց.

- Գնացինք հասանք մեր սներ: Ես երդիկից կանչեցի, ասի՝ մարե՛, նա ասաց՝ ջանե՛, արի դուրը բաց: Սեզ էլ ժամանակ

Պողոս Պողոսյան. «Ես կդասանեմ իմ կենսագրությունը և անցածս գաղթի ճանապարհի մասին»

Շատերին է զարմացրել հայտնի բարերար, ճանաչված շահարկար-կառուցող, հաջողակ գործարար Հրաչյա Պողոսյանի «թուղթը»՝ խաչքար-հուշարձաններ կանգնեցնելու Հայաստանի, Ռուսաստանի ու Եվրոպական մի շարք քաղաքներում, նվիրված Հայոց ցեղասպանության զոհերի, 2-րդ համաշխարհային պատերազմի հերոսների հիշատակին:

Այդ «թուղթը» բացատրությունը հստակ է դառնում, երբ կարդում ենք այս և կողմի սյունակներում տղազվող՝ նրա դառնի՝ Պողոս Պողոսյանի հակիրճ ինքնակենսագրությունը: Ցեղասպանությունը, բռնազաղթը, առաջադից անցում դեղի Արեւելյան Հայաստան՝ Վաղարշապատ, Աւսարակ, Բյուրական և վերջապես Ազարակ գյուղ՝ այդ ամբողջ ընթացքը լեցուն է մահերով, հարազատների, այդ թվում՝ երեխաների ու թոռների կորսով, ընդհատված կյանքի դեղիներով: Ու հիմա նրա թողը՝ Հրաչյա Պողոսյանը, խաչքար- հուշարձաններ է կառուցում, փաստորեն, նաեւ իր գերդասանի բոլոր հանգուցյալների համար, ինչպես ամերիկահայ բանաստեղծը՝ Լեոն Զավեն Սյուրմեյանը իբրեւ խաչ ծառ էր սկսում իր մեռելների համար...

Բայց խաչքար միայն մահվան կոթող չէ, այլև՝ վերադարձի, վերընձյուղվելու խորհրդանիշ: Ես անցուցեց այդ գիտակցությամբ է Հրաչյա Պողոսյանը կանգնեցրել երկու տասնակից ավել խաչքարեր, ինչպես նաեւ եկեղեցիներն ու մատուցները սարբեր բնակավայրերում, և առաջին հերթին իր հայրենի Ազարակ գյուղում: Այդ դասգանդ փաստորեն նա ասացել է իր Պողոս դառնից, որի ինքնակենսագրության մեջ որքան լավ են մահերը, այդքան ևս ավելի՝ անուսնությունների թիվը, երեխաներ աշխարհ բերելու, կյանքը բարոնակելու անվաս ձգտումը: Երեխաներ՝ որոնք, իրենց հերթին, չարաւ աշխատանքով ու կամֆով այժմ վերընձյուղվել և կազմել են Պողոսյան մեծ գերդասանը:

Կարդացե՛ք այս ինքնակենսագրությունը, որը արժանանում ենք Արման սարկավազ Ահարոնյանի կազմած «Ազարակ» գրքից: Այն մեր ժողովրդի մանկակերտ կենսագրությունն է նաեւ կենսասիրության վկայություններից մեկը:

«Ազգ»

րացած՝ դառնեցի ոչխարներիս արանքներում և մեծից: Մեկ էլ, վույ-վույ, ինձ խփեցին, թռա կանգնեցի մի մեծ ֆառի վրա ու ժամ, որ թուրքի խուժանը գաղտնաբերի մոտենում է մեր գյուղին: Ես բարձրաձայն գոռացի՝ խորհրդեցի՛, փախե՛ք, խորհրդեցի՛, փախե՛ք, և կարծեմ թե ձայնս այնքան հզորացավ էր, որ իմ ձայնից ամբողջ գյուղը ելավ ոտի, ու սկսեցին ամեն մեկն իր երեխան օրկել, ամեն մեկն իր հարազատին զսնել ու գյուղից դուրս գալ: Մինչև ժողովրդի ելնելը մի սեր հայր ասաց Ավոյին.

«Մի սես ի՞նչ մարդիկ են գալիս գյուղ»: Ավոն իմ հորափոքր զոհն էր: Ես ձայն սկսեցի Ավոյին ու ասի՝ չիջնեն, ֆեզ կտանեն: Թուրքերը լեցին ձայն ու դեղի իմ կողմը մի ֆանի հաս կրակեցին: Ժողովուրդը թափում փախավ գյուղից: Հենց այդ ժամանակ էլ մայրս ստանվեց: Բավական լավ էին թուրքերը:

Ես փախա սարերով, դարիք սարեր էին, հիմա ո՛ր գնամ, ի՞նչ անեն, արդեն մուրթ ընկնում էր, ժամ մի մարդ դեղի ինձ է գալիս. նրան ասեցի.

- Ազիզ, ո՛ր գնամ, և նա դաշտավանդեց լալով ասաց.

- Պե՛տ է մնանք այստեղ, մինչև լույսը բացվի:

Ի՞նչ ցուրտ էր, ձյուն-սառնամանիք, և մնացինք այժմից հարած դեղի Աւսական մինչև առավոտ:

- Աղբեր ջան, ես ֆեզի մայր, մեր մայր ստանվալով:

Երեք օր մնացինք Գավառ: Երեք օրից հետո թուրքի խուժանը եկավ, Գավառի վրա հարձակվեց: Հայերով մեկ օր կռվեցինք, սակայն նորից դաշտում անաջ էինք կանգնած, որվիտես ոչ զենք ունեինք, և ոչ էլ կերակուր:

Մեր ռեսիդենտ ասաց.

- Ժողովուրդ, եկե՛ք մենք վերադառնանք մեր սարեր:

Նորից բարձրացանք սարերը, այն, իմ Տեր Ասված, ինչքան ձյուն եկավ մեր վրա, մինչև որ հասանք Հաղթ գյուղ, մի թոմսի գտանք, վառեցինք, մի լավ սափացանք:

Մեր ռեսիդենտ ասաց.

- Ելե՛ք մեր ման եկե՛ք, դարկեր կան, ալյուր լցե՛ք, սառ, մաղ, ջրի աման վերցրե՛ք, ու գիշերով ճանապարհ ելանք, ինչ անձրեւ եկավ, մի ցուրտ սկսեց մեզ վրա, դառնեցինք սառը ֆառերի վրա, այնքան ցուրտ էր, որ մեր շոտերը սառեցին ու կղան ֆառերին:

Առավոտ ելանք ու նորից ճանապարհ

ֆրեդը վազեցին դեղի մեզ, որ բռնեն: Պատից թռանք ցած, ընկերոջս բռնեցին ու ստանեցին: Ես էլ հազիվ փախա:

Մենք ելանք այնտեղից և գնացինք Ալաւկերտ, մի ուր օր մնացինք ու այնտեղ իմացանք, որ հայ կամավորներ են եկել Գավառ: Ելանք ու գնացինք Գավառ, հասանք Գավառի հաչանես գյուղը՝ կեսը հայերով, կեսը ֆրեդով: Այդ ամբողջ ճանապարհին չորս կողմս էի նայում, որ գնեի փոքրիս, գաղթականների ժողովրդի մեջ կորցրել էի փոքրիս: Եվ, փառք Աստու, գտա փոքրիս, և մնացինք այդ գյուղում մոտ երկու ամիս, ոչխար ու երկու կով ունեցանք: Մի օր ասեցին՝ նահանջել են հայ կամավորականները, ու մեզ ասացին՝ ելե՛ք ու փախե՛ք այստեղից: Ելանք ճանապարհ, հինգ օրում հասանք Բերկի, սակայն թուրք ասկարը ճանապարհը կտրեց, և մնացինք այնքան ժամանակ, մինչև երեկոյան կամավորներին կանչեցին:

Ինչու իմ մեջ միտ էի անում ու ասում. «Ի սեր Աստու, ոչ ուր ժոմի այս գիշեր, նա առավոտյան թուրքի ճանապարհը կկտրի ու կանցնի դեղի ազատություն»:

Մութ գիշեր ելանք ճանապարհ: Թողեցինք ոչխար, սավար ու փախանք մութ գիշերով, մինչև առավոտը բացվեց, իրար նորից կորցրեցինք, սեսա՛՛ ո՛չ փոյր կա, ո՛չ էլ հայրս:

Այդպես մտածողը փայլում էի, աչքերս դես ու դեն եմ ման սալիս, մեկ էլ ինքնեմ մի սայլ՝ ճանապարհից փչեց հեռու, ինչ-որ բեռով բարձված: Գնացի սեսա՛՛ ի՞նչ... Ամեն սեսակի ուսելիք է բարձված: մի խորհրդի հաց վերցրեցի, ընկա ճանապարհ: Բավական շատ ման գալուց հետո գտա հորս:

Խեղճ հայրս աչքը զգեց խորհրդին ու սասց.

- Պողոս, եղ ի՞նչ ա:
- Ասի՛՛ հաց ա, այ հեր ջան:
- Եղ ամենից լավ ա,- Ես ամենիցեց հայրս:

Ստեղծեցի ես ու հերս, մի կտոր հաց կերամ:

Երեկոյան կողմը զսամք երկու փոլերիս: Առավոտ կանուխ ելանք ճանապարհ: Գնացինք ճանապարհից զսամք երկու կողմ եւ շատ ուրախացանք, կարծես թե ի վերուս երջված, որ սովածահ չլինեինք, մինչև հասանք Էջմիածին:

Ի՞նչ ինքնեմ, ժողովրդի հսկայական մասը հիվանդ, կիսամեկ, սովածահ եղած, ուժաստատ ընկած է գեհնի՝՝ շոգ արեկի սակ, Եստեր մահանում էին անստ-անսիրական:

Մեր ռեսուսանց սասց.

- Եթե այստեղ մնանք, կմեռնենք:- Գնաց մեն-մենակ մարդկանց բաժանարարի մոտ ու սասց,- մենք լեռնային շերտից ենք, այստեղ սառը ջուր կա՞... Որտեղ հով ա, էնտեղ ուղարկեմ մեզ:

Նրան մի թուղթ սվեցին, վրան գրված էր՝ Բաւ Աղարան:

Առավոտյան ճանապարհ ընկանք, մինչև որ հասանք Օճական, մի գիշեր մնացինք Օճականում: Հաջորդ օրը՝ առավոտյան, ելանք ճանապարհ ու ժամը 12-ի կողմերը հասանք Աւսարակ:

Գյուղի ճանապարհին մի մարդ էր կանգնած, երբ սեսավ մեզ, մոտեցավ ու հարցրեց.

- Որտեղացի՞ եք:
  - Ասինք՝ Բիթլիսի Երջանից:
  - Ո՞ր Երջանից:
  - Կարկառու:
  - Ո՞ր գյուղից:
  - Որիզա:
  - Չլինի՞ թե ռեսուսանցի մարդիկ եք:
- Ոես հաչոն մեզ հետ էր, ու երկար մայելուց հետո էս մարդուն սասց.
- Աղա հաչո՞՞...
  - Աղա հաչոն ու ռեսուսանց ողջագուրվեցին:

Աղա հաչոն հարց սվեց մեզ.

- Եղ ո՞ր եք գնում:
- Բաւ Աղարան,- ղաւսախանեցինք:
- Նա էլ փչե ժողովով սասց.
- Աղարան, արջի բնակարան:
- Նա սասց մեզ.
- Ես ձեզ կստեղծեմ. այստեղ՝ Աւսարակ մնացեք: Եվ այդպես էլ արեցինք, մնացինք Աւսարակում:

Իմ փոյր Ռեհանն ամուսնացավ Սահակ ամուսնով մի մարդու հետ: Մնաց մեր ճանը, որովհետեւ մեզ խնամող չկար: Մինչև 1917 թ. դժբախտաբար մահացավ իմ ֆրոջ ամուսին Սահակը: Նրանք ունեին մի տղա: Ցավով տղի, երեխան էլ մահացավ մի երկու տարի անց:

1919 թ. փոյրս ամուսնացավ խոստեղ ամուսնով մի մարդու հետ:

1920 թ. մենք ելանք Աւսարակ:

Իմ փոյր Ջամաղեղի-Շուշիկին ամուսնացրեցինք:

Դժբախտաբար կարծես թե միմյուս գրկել էր ինձ եւ գալարվել էր դարանոցիս, եւ չանցած մի ֆանի ամիս՝ մահացավ փոյրս՝ Ռեհանը: Ես, հայրս եւ մեր փեսան՝ խոստեղը երեք տղամարդ, մնացինք անստ-անսիրական. մեկը չկար, որ մեզ խնամեր:

Ես գնացի Աւսարակի մանկանոցի մի աղջիկ առա՝ Արեգնազան ամուսնով, եւ ամուսնացա մի հետ, իսկ փեսա խոս-

Հրաչյա Պողոսյանի մեկենասությանը կառուցված Սբ Ասվածածին եկեղեցին եւ գանձակասունը Աւսարակում

Հայրենական ղաւերազմում գողկածներին մկիրված հուշարձան

Պողոս ղաւեր հարսի՝ Շողիկի ու թոռների՝ Հարութի ու Հրաչյայի հետ:

տեղին էլ ամուսնացրինք Չինար ամուսնով մի կնոջ հետ:

1920 թ. մարտ ամիսն գյուղ եկան բուլ-ժեւիկները, հետո եկան դաւանակները ու մեզ վախեցրին. ասում էին, թե հրաման են կասարում: Մենք թողեցինք մեր եղած-չեղածը, ու մեզ բուլոբիս հավաքեցին ու սարան մի գյուղ. այնտեղ մնացինք շուրջ 10 օր, հետո վերադարձանք գյուղ Աւսարակ ու սեսանք, որ բյուրականցիները թալանել են գյուղը, ինչ որ կար-չկար, տարել են, ոչ մի բան չեն թողել:

Նորից չեղած այդ սուղ տեղից հայթայթեցինք որոշ բաներ, գարի ցանեցինք եւ կորեկ, մի կերպ արեցինք, մինչև զարուհը բացվեց:

Մայիս ամիսն, դժբախտաբար, մահացավ հայրս՝ Սարգիսը:

1921 թ. նոյեմբեր ամիսն մահացավ կինս՝ Արեգնազանը:

Իմ օրս սետով ղաւսվեց այն ժամանակվանից, երբ մահացավ մայրս. հալածվեցինք մեր բնօրրանից, մահացան փոյրս, ֆրոջս որդին, հայրս, հիմա էլ կինս, կյանքս սետով անցավ:

Ես գնացի Էջմիածին, ծանոթացա Հռիփսիւի ամուսնով մի աղջկա հետ ու ամուսնացա: Նա ուներ հայր եւ մայր, հոր ամուսնը՝ Համբարձում, մոր ամուսնը՝ Սիսե: Քանի որ կինս չիղստե կով, ոչխար կթել, Սիսե մայրիկն էր կթում ու մեկտնում

ամեն բան: Շատ լավ արում էինք, այդ ժամանակ ունեինք 5 եղ, 2 եւ, 1 կով եւ 15 ոչխար: Կնոջս ծնողներին հարգում էի հոգաչափ, արում էինք իրար հետ մեր գյուղում՝ Աւսարակում:

Ունեցանք մի տղա, սակայն մահացավ:

1926 թ. ունեցա ես մի տղա, անունը դրեցի Միսակ:

1928 թ. ունեցանք մի աղջիկ, սակայն մահացավ:

Հետո ունեցա ես մի տղա. այս մեկի անունը էլ Պետրոս դրեցի:

Աստուծոյ փառք սալով՝ արում էինք շատ հաւս ու հաներաւ, սակայն նորից կյանքս սետով ղաւսվեց. 1932 թ. ապրիլի 22-ին մահացավ իմ թանկագին կինը՝ Հռիփսիւկը:

Ամբողջ մտածումս իմ զավակներն ու աներս ու զոբանջս էին: Մի օր ասեցի նրանց. «Դու մի՛ մտածեք, դուք իմ ծնողներն եք»: Շատ լավ էին ղաւանք իմ որդիներին՝ Միսակին ու Պետրոսին:

Մի օր աներ Համբարձումն ինձ կանչեց ու սասց.

- Պողոս ջան, դու իմ որդին ես, արի քեզ ամուսնացնեմ: Ես էլ ասեցի նրան. «Ա՛յ հեր ջան, մինչև ձեր տնով չլինի, չեմ ամուսնանա»:

Իմ զոբանջ Սիսեն գնաց Էջմիածին, մի կին՝ Անթառան ամուսնով, հավանեց ու ինձ կանչեց: Գնացի Էջմիածին, առանք, բերեցինք: Անթառանին սասցի էս մարդիկ իմ հայրն ու մայրն են, դու էլ ընդունիր քեզ որդես հայր եւ մայր, եւ այդպես էլ եղավ: Անթառանն սասց.

- Ես երեխաներ չունեմ, քո որդիներին էլ ինձ որդես որդիներ կղախեմ աչքի լույսի մէջ:

1935 թ. հոկտեմբերին մտանք կոլխոգ:

ջան մի հարկ ներքեւ, եւ ես մնացի կանգնած: Նորից ղաւսակոծեցին, եւ նորից մեռուով ու ծխով ղաւսվեց ամեն ինչ: Մի գնդակ էլ դիղավ ուղիղ գլխիս, ու գլխարկս ընկավ ծովը: Այդ ղաւսին բժիշկը այրեց էր: Գլուխս կարեց, երեք ժամ մնացի կանգնած: Աջ կողմից երկու մակեր եկան, վիրավորներին ու ինձ էլ հետները վերցրեցին ու տարան: Սղանկածներին էլ գիշերը զգեցին ծովը:

Հասանք Դոնբաս ֆաղթ: Մի ավերակ բնակատեղի էր: Նորից մտեցինք մեզ, հասանք Զեբեբե ֆաղթ, վեց օր մնացինք այդ ֆաղթում՝ մի փչե կազդուրվելու համար, նորից հետ դարձանք Դոնբաս, հետո գնացինք դեպի Կովկասյան լեռնաշղթայի կողմերը, կռվեցինք այնտեղ երեք ամիս:

Վաւսի հրամանատարը ծանոթ էր ինձ: Մի օր ինձ ասեց՝ մի վախեցիր, եթե վախենաս, կգողվես:

Այդտեղ նորից վիրավորվեցի: Բժիշկը նորից իր ծառայությունը մատուցեց ինձ, վերս կարեց ու ասեց՝ գնա ազատի եւ ինձ մի թուղթ սվեց: Մի ֆանի հոգով էին: Մեզ մտեցրին մեքենան եւ ճանապարհեցին: Գիշերվա կեսին հասանք մի անտառ: Նորից ղաւսակոծեցին, մի ղաւսակոծող դիղավ ընկերոջս ականջին: Նա մահացավ: Մեքենայով մեզ տարան Գագար: Մի մեծ հիվանդանոց մեզ: Առավոտյան մեզ այդտեղից տարան Սովետմի. այդտեղի հիվանդանոցում երեք օր մնացինք, այնտեղից էլ եկանք Թիֆլիս: Ստեղծեցի երեւան երկր զմայցը եւ հասանք Էջմիածին:

Վերջապես հասա գյուղ, երեք օր մնացի գյուղում, այնուհետեւ գնացի Երեւան՝ հիվանդանոց:

Երեք ամիս ղաւսեցին, որոշ չափով արաքինվելուց հետո նորից ուղարկեցին Ավջալա, Սովետմի, Բախու, Գրոգին:

Երեք ամիս էլ այնտեղ ղաւսեցին, նոր վերջնականաբար ազատեցին, եկա տուն: Կոլխոգում աւխատեցի մինչև 1944 թվականը:

1950 թ. մահացավ իմ երկրորդ հայրը, որն էլ իմ աներ Համբարձումն էր:

1951 թ. ամուսնացի Միսակիս Շողիկ ամուսնով մի աղջկա հետ:

1954 թ. ամուսնացի Պետրոսիս Նազիկ ամուսնով մի աղջկա հետ:

Մի տղա Պետրոսն ունեցավ, անունը դրեց Համբարձում: Հետո Պետրոսս ունեցավ մի աղջիկ, մի տղա. այս երեխաներն էլ մահացան: Պետրոսիս ծնվեց մի տղա եւ երկու աղջիկ՝ Հռիփսիւն եւ Հասմիկ անուններով:

Միսակին երեք տղա ծնվեց: Դժբախտաբար, երեքն էլ մահացան: Միսակս ունեցավ ես մեկ աղջիկ, այս երեխան էլ մահացավ:

Միսակիս կինը՝ Շողիկը, աղջկա մահվան վրա ինքն էլ մահացավ: Նորից ամուսնացի անթառան Միսակիս Մարգար ամուսնով մի կնոջ հետ, բայց՝ ոչ բարով լի մեք. վեց տարի ամուսնակցիս Միսակիս ու մեր կյանքը կռվով լցրեց, ամեն Աստուծոյ կռիվ-ղալմաղալ էր մեր ճանը: Այս կնոջից Միսակս երեք տղա ծնեցավ եւ բաժանվեց:

Պետրոս որդիս Միսակիս համար Հոկտեմբերյանից մի գեղեցիկ ու բարի աղջիկ գտավ՝ Լեւնա անունով: Միսակս ամուսնացավ Լեւնայի հետ եւ ունեցավ երեք որդի՝ Հրանտ, Հարություն եւ Հրաչյա անուններով:

1962 թ. մահացավ իմ երկրորդ մայրը՝ զոբանջ Սիսեն:

1972 թ., ցավով տղի, մահացավ իմ թանկագին թոռը՝ Հրանտիկը:

1973 թ. մահացավ մայրս՝ Ջամաղեղը:

1974 թ. մայիսի 29-ին խավարեց իմ աստղը, սեւ ու սուգ մտավ տղիս մեզ, մեռավ որդիս՝ Պետրոսը:

Բայց էլի փառք Աստուծոյ, որ 1976 թ. ամուսնացրինք Պետրոսիս որդուն՝ Համբարձումին, Մելանյա անունով մի աղջկա հետ, Հոկտեմբերյան ֆաղթից էր:

1977 թ. թոռս՝ Համբարձումը, ունեցավ մի որդի, անունը դրեց Արման:

Էլ ինչ ասեմ, իմ կյանքը սետով անցավ: Միտս արյունով լցվեց:

Միսակս էլ ունեցավ մի աղջիկ եւ ամուսնուց դրեցին Ռուկեհաս՝ իմ մոր ամուսնու, որն ինձ շատ ուրախություն ղաւսեց:

Ես մահացա ջրի ամանները վերցրի, որ գնամ ջուր բերեմ: Նրանք այդ ղաւսին ի-

Աժխարհի յուրաքանչյուր երկիր ունի իր ազգային տնտեսությունը, որը կառավարվում է միջազգային կայացման հետ կապված ազգի համար ունի կարևոր նշանակություն: Տարբեր երկրներում այն տարբեր կերպ է կոչվում՝ Համաշխարհային օր, Ազատության օր, Երկրի օր և այլն: Ղազախստանում, ինչպես և բոլոր այլ երկրներում, դա Անկախության օրն է, որը նշվում է ամեն տարի դեկտեմբերի 16-ին: Այս տարի՝ արդեն 27-րդ անգամ: Հետևաբար հայացք գցելով հարկ է նշել, որ անկախությունը, որի մասին երազում էր դազախ ժողովուրդը, դազախասանցիների համար միանգամայն անսպասելի եղավ: Այն ժամանակ՝ 1991թ., ԽՍՀՄ փլուզմամբ նորանկախ 16 միջազգային պետություններում ակնհայտորեն ամրապնդվեցին ինքնուրույնությունը և, կարելի է լինի, որ հընթացս կարգավորում էին կենսական ռազմավարությունները, զարգացման ուղիները, և դա անում էր նաև Ղազախստանը: Այն միջոցով, որ այդ ժամանակում, որտեղ անցյալ դարի 90-ական թվականների սկզբում կանգ էին առել գործնականում բոլոր գործարարները, էլեկտրակայանությունը սկսվում էր ընդհատվել, ճիշտ այնպես, ինչպես որ վաճառում էին աշխատավարձերը, կարող է կարճ ժամկետներում հասնել ինչ-որ բարձր արդյունքների, այն ժամանակ հանդիմանում էր ինչպես ֆաղափարների, այնպես էլ արտասահմանյան փորձագետների հոռետեսությունը: Իսկապես փչ էին մարդիկ, ովքեր հավաստում էին այդ երկրի հնարավոր հաջողությանը: Չէ՞ որ սնտեսության մեջ առկա հիմնական դրույթներից բացի երկիրն ուներ այլ փորձագետների կարծիքով «խոցելի» տեղեր: Դրանցից մեկը հայտնի խորհրդագրեր, ԱՄՆ նախագահի խորհրդակցություններում **Զրիգնե Բժեզինսկու** կարծիքով Ղազախստանի բազմազգությունն էր համարվում. «Փլուզում էթնիկ անկայունության արդյունքում»: Դա էր ամերիկյան փորձագետը կանխատեսում Ղազախստանի համար դեռ 90-ական թվականներին:

որ անկախության ձեռքբերումով Ղազախստանը խորհրդանշում է մեծ առաջընթաց իր սնտեսական զարգացման մեջ սարածաօրացումով իր սեղի փնտրումով, ինչպես նաև արտաքին աշխարհի հետ բարեկամական, բարիդրացիական հարաբերությունների կարգավորման գործում»:

Իրադրություն, այդ համեմատաբար ոչ մեծ ժամանակահատվածը Ղազախստանի համար հավասարվեց մի մեծ դարաօրացման հետ՝ հաջողությունների թվով: Փորձենք հասկանալ, թե ի՞նչն է այդ հաջողության ղառաձայնը՝ նշելով ամենաառաջնային, մեր գնահատմամբ, դիրքորոշումները: Առաջինը և անվիճելիորեն ամենակարևորը ղեկավարման մոտ ռազմավարության առկայությունն է: Այդ երկրի նախագահ **Նուրուլլան Նազարբաևը** համոզված է, որ թե՛ ղեկավարումը, թե՛ հասարակությանը հաջող

դեմ շահ ավելի փչ էին: Այնպես է, որ ռազմավարական ծրագրի առկայությունը ցանկացած ղեկավարության սկզբունքային առավելությունն է այն ղեկավարությունների նկատմամբ, որոնք այդպիսին չունեն: Կարելի է նշել, որ Ղազախստանի ռազմավարական փաստաթղթերը մշակված լինելով են ավելի մասնակի փաստաթղթերով, որոնք, փաստորեն, գործողությունների ճշգրտող ծրագրեր են:

Երկրորդ՝ սկզբունքորեն կարևոր ուղղությունը, որի շնորհիվ Ղազախստանը թռիչք էր առնում, զարգացման հիմքում երկրի կրթության և ինտելեկտուալ ներուժը դնելն է: Այս ոլորտում ծրագրված ֆաղափարներից արդյունքները ցայսօր են իրենց ունակությունը ցուցաբերում: Կերպարանավոր կրկին 1990-ական թվականների սկիզբ: Իրավիճակը երկրում մոտ է ընկճախարհին:

Մի խոսքով, կրթության այսպիսի շեշտումը ունեցող երկիրն ունի մեծ ամրագրված և վստահական արդյունավետ ներկա:

Երրորդը, ինչը կուզեինք ցեշտորեն, երկրի բացառությունն է գործարարության և ներդրողների համար: Աժխարհի զարգացած երկրների ԹՈՓ 30-ի մեջ մտնելու ցանկությունը ստիպում է Ղազախստանին մշտապես կատարելագործել սեփական օրենքների գործողության մեխանիզմները և ստեղծել դայնամիկ երկրի զարգացման մեջ բիզնեսի ակտիվ մասնակցության համար: Դա էլ դարձնում է այդ երկիրն ավելի ու ավելի գրավիչ ժամանակակից արտասահմանյան ներդրողների համար: Այս 27 տարիների ընթացքում երկիրն անցել է ավելի քան 300 միլիարդ դոլար ուղիղ ներդրումների, իսկ դա Կենտրոնական Ասիայի երկրներ մասնաբաժնի ներդրումների համարյա 70 տոկոսն է:

արդյունավետ 110 տարեկան նրա ընդերքում հայտնաբերված է 99-ը, հետազոտված է 70-ը, իսկ արդյունահանվում և օգտագործվում է 60-ը: Դրանց օգտագործումը մեծապես օգնել է Ղազախստանին կայացման տարիներին, սակայն այսօր Աստանան հետևողականորեն հեռանում է հունձային կախվածությունից՝ այն փոխարինելով վերամշակող արդյունաբերության զարգացմամբ: Այդ նոր ոլորտն արդեն այսօր դառնում է արդյունաբերության մեջ զարգացման **դրավել**ը և ցուցադրում է դրական դինամիկա:

Բացի ներդրական աշխատանքից, Ղազախստանն ակտիվ գործունեություն է ծավալում արտաքին ուղղությամբ: Այս երկիրն այսօր հանդիսանում է գործնականում բոլոր առաջատար միջազգային կազմակերպությունների անդամ՝ ՄԱԿ-ի, ԵԱՀԿ-ի,

Ղեկեմբերի 16-ին Ղազախստանը նշում է իր անկախության օրը

զարգացման համար անհրաժեշտ են ա) աղագային դրական կերպով, բ) իհարկե դեղի այն ամուրի իրատեսական ծրագիր:

Ղազախստանը հստակ գիտեր, թե դեղի ուր է շարժվում արդեն սկսած 90-ական թվականներից: Այսպես, 1992թ. հրատարակվեց «Ղազախստանի՝ իրեն ինքնիշխան ղեկավարության կայացման ու զարգացման ռազմավարությունը»: Արդեն այնտեղ սահմանված էին զարգացման հիմնական կողմնորոշումները մոտակա տարիներին: 1997թ. ընդունվեց երկարաժամկետ մասշտաբային փաստաթուղթ, որը կոչվում էր «Ղազախստան-2030»: Այդ փաստաթղթում արդեն սահմանված էր երկարաժամկետ և կոնկրետ ստույգացումը, թե ինչպիսին ղեկավարում էր ինչ ցուցանիշների ղեկավարումը և հասնելու դրա համար: Ընդ որում ցուցանիշները դրվել էին այնպես, որ դրանց իրականացմանը կրկին շահ էին հավաստում: Սակայն դրանց հիմնական մասը հաջողվեց կենսագործել արդեն սասական թվականների սկզբին: Սահմանված 33 տարիներից 16-ի ընթացքում ղեկավարումը հաջողվեց լուծել առեղծվածային խնդիրներ: Արդեն 2012թ. հայտարարվեց, որ գործնականում բոլոր նպատակները, որոնք նշված էին 2030 Ռազմավարության մեջ, իրագործված են և հենց նույն տարում երկիրն ներկայացվեց նոր փաստաթուղթ 2050 թվականի ստույգացումով: 2050 Ռազմավարության հավակնոտ ցուցանիշներին հասնելու հարցում հոռետեսներն ար-

թերես, հենց դա էլ Ղազախստանի հաջողության առաջնային բաղադրիչն է: Ընդ որում, այնուամենայնիվ, թվարկված ամեն ինչից ամենազիջակալոր դերն իրադրես ղառակառնում է երկրի առաջընթացին՝ Ն. Նազարբաևին: Չէ՞ որ ակնհայտ է, որ առանց ղեկավարում առաջին դեմքի ֆաղափարական կամքի, խելիքի և ահռելի հետևողականության նման արդյունքների հասնելն ուղղակի անհնար է: Ինչ վերաբերում է Ղազախստանի զարգացման հեռանկարներին՝ մասնավորապես սնտեսությանը, աղագ առաջնայինը, որ այստեղ ղեկավարում է իմանալ այն է, որ երկիրը աշխճանաբար ծեղանում է հունձային կախվածությունից և արդեն համարյա տարր տարր առաջ սկսել է ցեշտորեն ինդուստրիալ-ինովացիոն զարգացումը: Եվ դա այն դեղումն է, երբ երկիրը փորձագետների գնահատականներով, աշխարհում վեցերորդ տեղն է զբաղեցնում բնական հարստությունների ղառարներով: Սենդելելի

ԻԻՀԿ-ի, ԱՀԿ-ի, ՀՀԿ-ի, ԱՊՀ-ի, ՀԱՊԿ-ի, ՏՀԶԿ-ի և այլ միավորումների: Նրա նախագահությունը արդյունավետ է անցել ազդեցիկ միջազգային կազմակերպություններում, որոնցից են ԵԱՀԿ-ը, ԻՀԿ-ը, ՀՀԿ-ը, ԱՊՀ-ը, ՀԱՊԿ-ը, ԱՎՄՓԽ-ը, Թյուրքական խորհուրդը և ՄԱԿ-ի Անվսանդության խորհուրդը: Երկիրն իր սեփական հարթակում կազմակերպում է համաշխարհային և ավանդական կրոնների առաջընթացի համագործակցություն, հանդես է գալիս իրեն արդյունավետ միջոցով միջազգային հակամարտությունների կարգավորման գործում:

Այս ամենի համադրությունը դրական տրավորություն է ստեղծում երկրի մասին: Նման հաջողությունները հազվի առնելով՝ ակնհայտ է դառնում, որ անկախ զարգացման 27 տարին միայն սկզբին է մեծ աղագայի և այդ երկրի էլ ավելի տրավորիչ հաջողությունների:

ԱՐԱՏ ՄԱՅԱՐՅԱՆ, Կերպարան

Փառնյանի ֆայերն Ադրբեջանին հույս են ներշնչում

Ադրբեջանի Միլի մեղիսի ղառագամալոր **Ռասիմ Մուսաբեկովը** «լավ հոս» չի առնում Փառնյանի վարած ֆաղափարականությունից: «Փառնյանը ղառսոնանկ է արել դարաբաղյան կլանը, որից սնվում էին Բակո Սահակյանն ու մյուսները: Նրանց լարվածությունն ամոթայման կառի, դա հաստատ բան է», - ասել է ղառագամալորը: Նա միաժամանակ հույս է հայտնել, որ Փառնյանը հաղթելու դեղումն կկարողանա արցախաբնակ հայերի օրջանում համակրանք ձեռք բերել ու ղառսոնանկ անել տեղի դեկավարությանը և ավելի հարմար մարդկանց բերել իշխանության:

Թե ո՞րն է Մուսաբեկովի «հարմարը», կարծում են՝ դժվար չէ կռաիել, Բակո Սահակյանն ու իր օրջաղաթը ասամներով ղառիում են Արցախը. «հարմարը» կլինի ճիշտ նրանց հակառակը:

«Աղղամ» անունով ադրբեջանական սուր ինֆաթիթը

Ադրբեջանական Buda Airways ավիաընկերությունը ձեռք է բերել նոր ինֆաթիթ, որին սվել է «ԱՂԴԱՍ» անունը: Ինֆաթիթը ձեռք է բերվել Բրազիլիայից և համարվում է ցածրարժեք օդային ուղեուրափոխադրման միջոց:

ԱՄՕ-ն հույս չի ներշնչում հանրությանը

Վերջին օրջանում ՀՀ մի օարբ ղեկական բարձրասիճան ղառսոնյաների՝ «անհայտ ուժերի» կողմից գաղնսալսուը հանրության օրջանում կարծես՝ անվստահություն մթնոլորտ է առաջացրել: Հասկաբես անմասխանձելի վիճակում է հայտնվել ԱՄՕ-ն՝ կաղղված Արթուր Վանցեղյանի հետ: Իրավամբ, ծիծաղելի է, ավելի ճիշտ՝ մսահոգիչ. Ազգային անվսանդության ղեկը կիրեռանվսանդության կարիք ունի:

Գեորգ ԳՅՈՒՆՈՒՄՅԱՆ

Որոշակի հետևանքներ ունեցան այն հաղորդումները, որ ԱՄՆ նախագահ Դոնալդ Թրամփը Բուենոս Այրեսում G20-ի («Մեծ հասնակ») զագաթաժողովի ժամանակներում հրաժարվում է ՌԴ նախագահ Վլադիմիր Պուտինի հետ հանդիպում ունենալ Ազգային ծովի մասնաճյուղում ծագած ճգնաժամի դասակարգում: Ի դասակարգում, ՌԴ ԱԳՆ աղբյուրները հաղորդեցին, որ «ՌԴ նախագահը ազատ ժամանակը կօգտագործի իր թուրք մասնակցի հետ հանդիպում ունենալու համար»: Դա առաջացրեց այնպիսի զգացողություն, թե երկու նախագահները Արգենտինայի մայրաքաղաքում կխաղաղեն դիվանագիտական դասարան, որը ժամանակում անվանում են «վերջնական»: Վերջինս ենթադրում է փոխ խաղը ձիու դեմ եւ նավակը (Երդողան)

թը հանդես եկավ սենսացիոն մեղացումներով: Պարզվում է, որ ԱՄՆ-ը Սիրիայում, Եփրատից արեւելք, «ոչ միայն ենթակառուցվածք է ստեղծում ֆրակային անկախ կազմավորման համար, այլևս հայտարարել է այդ տեղանքի ստեղծման ժամկետների մասին», ինչը Անկարան հավանական վստահ է համարում իր սարածային ամբողջականության համար: Վաշինգտոնում այս ուղղությամբ որեւէ զիջում չի անում, նույնիսկ չնեղելով նախադրումներ, որոնք ձեռնարկ կլինեն Թուրքիային: Այդ դասաճառով, ինչպես գրում է թուրքական Milliyet թերթը, Անկարան փորձում է իրականացնել խոր ռազմավարական կարգավորում, որպեսզի տեղ զբաղեցնի ԱՄՆ-ի եւ Ռուսաստանի ուժերի զուգակցության մեջ: Համեմայն դեռ այդպիսին է արտաքին

հարաբերություններ, բայց իրավիճակը խախտվեց, եւ թուրքերը սկսեցին կոտորածներով վարվել: Ահա թե ինչու Պուտինի եւ Երդողանի հանդիպումը, որն արդեն յոթերորդն էր ընթացիկ տարում, որոշակի իմաստով խորհրդանշական էր: Ինչպես նշում է թուրքական Haberturk հրատարակչությունը, սերս հարաբերություններ ունեցող երկու ղեկավարները Արգենտինայից ազդակներ էին հղում ԱՄՆ-ին եւ Եվրոմիությանը, իսկ նրանց բանակցությունները լայնորեն դուրս են գալիս զագի եւ իդիքի իրադրության ժամանակներից: Բուենոս Այրեսում նրանք միասնաբար մեծակ թողեցին Թրամփին, ով այնուամենայնիվ ստիպված եղավ ոտքի վրա բառեր փոխանակել Պուտինի հետ: Եվ հիմա ամերիկացի որոշ փորձագետներ, մասնավորապես **Ջեյսոն**

Կլիմայական փոփոխությունների հարցը: Կլիմայի վերաբերյալ Փարիզի 2015 թ. համաձայնագիրը ստորագրած երկրները հաստատեցին, որ փաստաթուղթը անհրաժեշտ էր կրում, եւ ենթակա է դասարանի կատարման: Ընդդիմադիրը Դոնալդ Թրամփն էր, որը հաստատեց Փարիզի համաձայնագրից դուրս գալու ԱՄՆ-ի մտադրությունը: Ըստ որում, դաստիարակական Վաշինգտոնը նշում է, որ ինքը կողմնակից է սենսական աճին, էներգաառատության հասանելիությանը, անվտանգության ապահովմանը, օգտագործելով էներգիայի բոլոր աղբյուրներն ու սեխնոլոգիաները, ընդամենի դաստիարակելով ժողովրդի միջավայրը: Գագաթաժողովի մասնակիցները դայանամավորվեցին նաեւ համատեղ դայարելու հարկի միջոցառումներով:

G20. Պուտինի եւ Երդողանի արգենտինյան վերջնական

ԱՄՆ-ն ու ՉԺՀ-ն երեք ամսով ընդհատեցին առեւտրական պայմանագրերը

թեթե ֆիզուրի (Թրամփ) դեմ:

Շախմատային զիջում, որ վերջնականորեն սկսվում է այն ժամանակ, երբ խաղադասակարգի վրա մնում են համեմատաբար փոքր թվով ֆիզուրներ, եւ արհայի (Պուտինի) վրա ուղղակի հարձակումներ կոմբինացիոն բարդացումներով անհնար են: Եվ այսօր ահա թե ինչ ունենի խաղադասակարգի վրա: Ուկրաինայի նախագահ Պորոշենկոն Երդողանին խնդրել էր «Մեծ հասնակի» հանդիպման ժամանակ բարձրացնել Վերջի ներդրումը տեղի ունեցած միջոցառումների թեման: Կիեւը Անկարային նաեւ խնդրել էր փակել Բոսֆորի նեղուցը ռուսական ռազմածովային առջուկ: Ավելին, գերմանական Bild թերթին սկսած հարցազրույցում Պորոշենկոն ՆԱՏՕ-ի երկրներին կոչ էր արել ռազմածովային ուժեր սեղանաբացել Ազգային ծովում: Այժմ չենք փնտրել Մոնտրոյի դայանագրի առանձնահատկությունները եւ Բոսֆորի ու Դարդանեյի նեղուցների իրավական ռեժիմի խնդիրը: Խնդիրն ուրիշ է:

սրավորությունը: Սակայն, ինչպես նշում է դիտորներից մեկը, կարելի է դասարան «այդ» կամ «ոչ» դասարանները ծագող հարցերին:

Թուրքիան տեսնում է արդյոք, որ ռուս-ուկրաինական հարաբերությունները եւ Վերջի ներդրումը ստեղծված իրավիճակը կազմում են Արեւմուտքի եւ Ռուսաստանի դիվանագիտության համադասակարգի մի մասը, որ արտաքին որոշակի ուժեր փորձում են Անկարային մեղացնել այդ հակամարտության մեջ, ինչպես դա արվեց Սիրիայում: Այդ: Թուրքիան հասկանում է արդյոք, որ «Թուրքական հոսքը» հարված է Ուկրաինայի սարածակն ու ռուսական զագի սարածակնը, եւ որ Վերջի ներդրումը դասարան ղեկավարող է կառավարել ինքը «Թուրքական հոսքի» հետ, հարց է ալիս Կոլկասի եւ Մերձավոր Արեւելքի հարցերի փորձագետ **Սասնիսյակ Տարասովը** «Ռեզոնանս» գործակալության կայքում: Պասսիսյակը դրական է: Անկարան Արեւմուտքից կամ Կիեւից փոխհասնուցում կստանա՞ր արդյոք Ռուսաստանի հետ իր առեւտրահարաբերական, էներգետիկ եւ ռազմատեխնիկական լայնընդգրկուն կապերի սահմանափակման դիմաց: Ոչ: ԱՄՆ-ը Թուրքիայի համար հարթ ընթացք կստանա՞ր ֆրակային հարցին: Ոչ: Թուրքիան կիրառվի՞ արդյոք Ռուսաստանի հետ դաշինքի արդյունքում ի հայտ եկած նոր աշխարհընկալումից՝ կառավարել Մերձավոր Արեւելքում կարելու եւ գրեթե միակ խաղաղորդի դերի հետ: Ոչ: Թուրքիան կստանա՞ր արդյոք վարել ուժերի հավասարակշռության ֆողափակումություն եւ օգուտներ կորցնել ի հայտ եկող հմարավորություններից: Այո: Սակայն, ինչպես ասել է Թրամփը The Wall Street Journal-ին սկսած հարցազրույցում, «Երդողանի հետ միջոց եղել են լավ

րի դեմ: Տվյալ կետը հռչակագրի մեջ մեջվեց G20-ի կազմի մեջ չմտնող, բայց մեծական դիտորը հանդիսացող Խաղադասակարգի շահերով: Հաստատվեց նաեւ առաջիկա երեք տարում կոռուպցիայի դեմ դայարելու ծրագիրը:

Գագաթաժողովի ժամանակներից դուրս տեղի ունեցան տարբեր երկրների ղեկավարների առանձին երկկողմ հանդիպումներ: Հասկանալի կարելու է համարվում ՉԺՀ-ի եւ ԱՄՆ-ի նախագահներ Սի Ցզինմինի եւ Դոնալդ Թրամփի հանդիպումը երկկողմ առեւտրական դասարանի հետագա ընթացքի վերաբերյալ: Չինաստանի նախագահ Սի Ցզինմինի եւ Դոնալդ Թրամփի հանդիպման ընթացքում երկու ղեկավարները դայանամավորվել են 2019 թ. հունվարի 1-ից չմտնել երկկողմ առեւտրի նոր մասնաճյուղ: Սոխակի սան տարածած հայտարարության մեջ նշվում է, որ բարձր մասնատարներ սահմանելու մոտադրումը կսեպի 90 օր, եւ այդ ժամանակամիջոցը կօգտագործվի երկկողմ բանակցությունների համար: ԱՄՆ-ը կդադարեցնի ՉԺՀ-ից ներմուծվող ադրանիների վրա բարձր մասնատարների հաստատումը, իսկ ՉԺՀ-ն խոսքը ծավալելով կարունակի ամերիկյան գյուղատնտեսական եւ արդյունաբերական ադրանիների ներմուծումը: Նախագահների հանդիպումը տեղի է երկու ժամից ավելի՝ նախատեսվածից ավելի երկար, հաղորդում է BBC-ն: Թեեւ ԱՄՆ-ՉԺՀ բանակցությունները տեղի ունեցան G20-ի զագաթաժողովի ավարտից հետո, Բուենոս Այրեսում դրանք դարձան կարեւորագույն իրադարձություն, քանի որ ԱՄՆ-ի ու Չինաստանի առեւտրական դասարանի հետաճումով կարող են վճարվել կրել բոլոր երկրները: ԱՄՆ-ը չինական ադրանիների մասնատարների հետագա բարձրացման հարցը ղեկավարելու միջոց է լուծել մինչեւ 2019 թ. ադրիլի 1-ը, երբ նախատեսված է ստորագրել երկկողմ առեւտրի նոր համաձայնագիր:

Եվ վերջապես, դասարան կարելու չէ ԱՄՆ-ի, Կանադայի եւ Մեխիկայի միջոց նոր տակառուցված առեւտրական համաձայնագրի ստորագրումը, որը ղեկավարվել է փոխարինի 1994 թվականից գործող NAFTA-ին (Հյուսիսամերիկյան ազատ առեւտրի համաձայնագիր):

ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի կողմից MATLAB ծրագրային ադրանիվան արտոնագրեր ձեռքբերելու մղատակով գնանձան հարցում կազմակերպելու մասին

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը կազմակերպում է գնանձան հարցում՝ ՀՀ կենտրոնական բանկի համար MATLAB ծրագրային ադրանիվան արտոնագրեր ձեռքբերելու մղատակով:

Գնանձան հարցմանը կարող են մասնակցել Հայաստանի Հանրապետության եւ օտարերկրյա իրավաբանական եւ ֆիզիկական անձինք, որոնք բավարարում են սույն հայտարարության մեջ նախատեսված պահանջները եւ ունեն գնման դայանագրով նախատեսված դասարանությունների կատարման համար դասարանագրի իրավունք, սեխնիկական եւ ֆինանսական միջոցներ:

Գնանձան հարցմանը մասնակցելու ցանկացող անձինք ղեկավարվեն հետեւյալ դասարանները՝

Մասնակիցը ղեկավարվեն դայանագրով նախատեսված դասարանությունների կատարման համար հրավերով դասարանագրի

մասնագիտական գործունեության համարատեսակայինություն դայանագրով նախատեսված գործունեությանը.

- 1) մասնագիտական փորձառություն.
- 2) սեխնիկական միջոցներ.
- 3) ֆինանսական միջոցներ.
- 4) աշխատանքային ռեսուրսներ: Հայտերն անհրաժեշտ է ներկայացնել թղթային ձեւով, Հայաստանի Հանրապետություն կենտրոնական բանկ՝ ֆ. Երեւան 0010, Վազգեն Սարգսյանի փողոց 6 հասցեով:

Հայտերը ղեկավարվեն հետեւյալով:

Մասնակիցները կարող են իրենց հայտերը ներկայացնել մինչեւ 2018թ. դեկտեմբերի 18-ը, ժամը 16:00 ,Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի ֆ. Երեւան 0010, Վազգեն Սարգսյանի փողոց 6 հասցեով:

Հայտերի բացման միջոց անց է կացվելու ՀՀ կենտրոնական բանկում՝ ֆ. Երեւան 0010, Վազգեն Սարգսյանի փողոց 6 հասցեով, 2018թ. դեկտեմբերի 18-ին, ժամը 16:00:

Մրցութի արդյունքների ամփոփման միջոցը հրավիրվում է 2018թ. դեկտեմբերի 21-ին, ժամը 16:00:

Մրցութի մասնակցելու հրավերը հրատարակված է Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի ինտերնետային WEB կայքում (www.cba.am): Մրցութի մասնակցելու հրավերը, ինչպես նաեւ լրացուցիչ տեղեկություններ ստանալու համար ցանկացողները կարող են դիմել Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի Ներքին ծառայությունների վարչություն, հեռ. 59-28-02,59-28-05 ներքին 18-02, 18-05, էլ. փոստ galust.galstyan@cba.am:

«Տ ԿԲ հաստատակարարության հետ կադերի ծառայություն»

Պ.Բ.

Ավերիչ երկրաբաժնից երեսուն տարի անց՝ բնակարանաձուլի Գյումրիում

Գյումրեցի Հովհաննիսյանների ընտանիքը, 1988թ.-ի ավերիչ երկրաբաժնից հետո, երեք տասնամյակ ամուսնուց հետո, հիմնականում կացարանում: Բազմադաս ընտանիքի հայրը՝ Մարտինը, համերկացիներից Եստերի մեծն, փորձել է ինչ-որ լուծում գտնել, երբ զգացել է, որ ժամանակավոր կացարանից դուրս գալու նրա-սակը հեռու է իրականություն դառնալուց: Խոնավությունից ֆայթալված կացարանին ամեն կերպ սան սեպ սալու նրա փորձերը, սակայն, ձախողվել են: Իսկ նոր տուն կառուցել չի հաջողվել՝ սոցիալական թայմանների տաճարով: Երեք տասնամյակ էր ժամանակը՝ միայն դառնում ու սանիթը կառուցելու համար: Ժամանակավորից երկրաբաժնից բնակավայրի վերածված փայտե կացարանը մնացել է ընտանիքի միակ հնարավորությունը:

Ընթացիկ տարվա զարուն ավերաբեր է եղել Հովհաննիսյանների համար. ընտանիքին ընդգրկվել է գործընկեր կառուցների՝ ՎիվաՍել-ՄՍՍ-ի եւ Հայաստանի «Ֆուլեր սնախնական կենտրոնի» կողմից իրականացվող բնակարանաշինության ծրագրում: Կամավորության սկզ-

բունով համախմբված թիմերը Մարտինի հետ շինարարություն են սկսել՝ նրա երազանքն իրականություն դարձնելով: Նոր եւ կոնունակ բոլոր թայմաններով առաջընթացված բնակարանում հյուրընկալվել են աջակցող կազմակերպությունների ղեկավարները:

«Որեւէ գործում յուրաքանչյուրը մեզ է ունենալ հեռանկար: Մեկի համար դա կարող է լինել հույսը, մյուսի համար՝ վճռականությունը, երրորդի համար՝ կամքը: Կարելի է, թե երազանքների իրականացման ճանապարհին ով ինչ կընտրի: Կարելի է դրանցից մեկի առկայությունն է՝ սկսած գործում: Մեզ

համար, իբրեւ կազմակերպություն, կարելի է մեր հայրենակիցների համար այդ հեռանկարն առաջադրել: Ուրախությամբ են արձանագրում, որ եւս մեկ ընտանիք, մեր գործակցության արդյունքում, հաղթահարեց սարիների խնդիրն ու լուսավոր ժողովուրդ կարող է մայել առաջադիցի, - ասել է ՎիվաՍել-ՄՍՍ-ի գլխավոր տնօրեն Ռաֆ 3իրիկյանը:

Հովհաննիսյաններն արդեն չեն անհանգստանում սեղանին հասնել՝ ցրատունի ձմռան հեռանկարից: Ավելին, կա սարեմուտը նրա բնակարանում նշելու անհամբեր սպասում:

Մասշտաբային աշխատանքներ՝ բջջային նոր ցանցի կառուցման ուղղությամբ

ՎիվաՍել-ՄՍՍ-ը հանրառեւության սարքեր մարզերում ցանցի արդիականացման լայնածավալ աշխատանքներ է իրականացնում: Գործընթացը կարելի է առավել ուրակյալ ծառայություններ առաջադրելու, ոլորտի զարգացմանը նպաստելու եւ աշխարհի առաջընթացի սեմտերից հեշմալու համար:

Ընկերության աշխատակիցների, մասնակարարների եւ կադավառուների թիմերն աշխատում են համակարգված՝ հասկացված ժամանակացույցով եւ դասախանասու մոտեցմամբ: Նպատակը կարելի է աշխատանքներն արագորեն ավարտել, որպեսզի բաժանորդին լավագույնը ներկայացնելու եւ լուրջ հարգանքներ ցուցաբերելու համար: Այսօր ընթացող՝ բջջային նոր ցանցի կառուցման եւ արդիականացման լայնածավալ աշխատանքներն այդ գործընթացի կարելի է բաղադրիչներից են: Առիթն օգտագործելով՝ շինարարությունն են հայտնում աշխատող թիմերին: Իսկ մեր հարգելի բաժանորդներին ճշեկացնեն, որ գործարկում են բոլոր ջանքերը՝ ոլորտը զարգացման ճանապարհով տանելու համար: Հայաստանում կարող են ասել, որ մեր երկիրն այդ հարցում առաջատարների շարքում է՝, - ասել է ՎիվաՍել-ՄՍՍ-ի գլխավոր տնօրեն Ռաֆ 3իրիկյանը:

Իրականացվող գործընթացին ծովի մակարդակից 1500 մ բարձրության վրա: Աշխատողները կառուցված է Լոռու մարզի՝ Կրասաբնի սահմանակից Գոգավան գյուղում: Բարդ եւ դասախանասու գործում դասանցվում են ոչ միայն մասնագիտական գիտ-

լիքներ, այլեւ նվիրում, հետևողականություն եւ կամք:

«Գործունեության առաջին օրվանից մեզ համար սահմանել ենք հստակ ռազմավարություն. առաջընթացը ցանցի բարունակական զարգացում: Կարող են ասել, որ հաջողել ենք եւ՝ նորարար թեխնոլոգիաների ներկայացման, եւ՝ առողջ մրցակցության ձեւավորման, եւ՝ առաջատարի դիրքերը զիջողական հարցում: Այսօր ընթացող՝ բջջային նոր ցանցի կառուցման եւ արդիականացման լայնածավալ աշխատանքներն այդ գործընթացի կարելի է բաղադրիչներից են: Առիթն օգտագործելով՝ շինարարությունն են հայտնում աշխատող թիմերին: Իսկ մեր հարգելի բաժանորդներին ճշեկացնեն, որ գործարկում են բոլոր ջանքերը՝ ոլորտը զարգացման ճանապարհով տանելու համար: Հայաստանում կարող են ասել, որ մեր երկիրն այդ հարցում առաջատարների շարքում է՝, - ասել է ՎիվաՍել-ՄՍՍ-ի գլխավոր տնօրեն Ռաֆ 3իրիկյանը:

Իրականացվող գործընթացին ծովի մակարդակից 1500 մ բարձրության վրա: Աշխատողները կառուցված է Լոռու մարզի՝ Կրասաբնի սահմանակից Գոգավան գյուղում: Բարդ եւ դասախանասու գործում դասանցվում են ոչ միայն մասնագիտական գիտ-

«Թունո»՝ Հայաստանի Սիլիկոնյան հովիտը, մեծ երկիր ստեղծելու ճանապարհին

⇒ 2 ԽՍՀՄ փլուզումից հետո աղիք երկիր, ԼՂ հակամարտություն, կոռուպցիա, ով կարողանում, լինում էր երկիրը, բայց «Թունո» մնալու դասձուռ ու նրա սակ է, գրում է «ՖԱՏ»-ը՝ հավելելով՝ այն ավելին է ձգում լինել, քան սույ կրթավայրը: 2011- ին երեսնամյա բացված անվճար մեդիա կենտրոնը 12- 18 տարեկան ավելի քան 14 000 դասարանի հետ կրթություն է առաջարկում: Թեթև անդրադառնում է նաեւ կանցիլեր Մերկելի՝ կենտրոն կասարած օգտատերային այցին ու ոգեւորությունը: «Մաթեմատիկոսների, Եվրոպայի ազգից» ավելի քան 600 գործարար ՏՏ ոլորտում ակտիվ ներգրավում ունի, նրանց մեկ երրորդը՝ արտասահմանյան ընկերություններում: Աշխատանքի երեստարդ հեղինակները մայիսյան հեղափոխության հետ հույս են կադում՝ «աղազան ավելի օրս է մերձենում մեզ, քան ակնկալում էինք», երեստարդների կարծիքն է ներկայացնում «ՖԱՏ»-ը: Հայաստանի հայացքն դեռի ուր ուղղվել՝ Ռուսաստան, թե՛ Եվրոպա հարցին, նրանք մի դասասխան ունեն՝ մեր երկրին:

Դեկտեմբերի 1-ին «Բայրի ռունդթունո»-ը «Հայաստանը վերագտնում է իրեն» վերնագրված ռեպորտաժում նույն թեման լուսաբանելով մայիս նկատել է սայիս, թե ՏՏ ոլորտի զարգացման հետ հույս կադող նոր Հայաստանը ԽՍՀՄ-ի «Սիլիկոնյան հովիտն էր» արդեն, եւ սա վերադարձ է ակունքներին՝ հեղափոխության հետ հույս կադող ՏՏ մասնագետների նորոգ մեկնարկով: Երկիր կառավարող 40- ը չբոլորած նախարարներն իրենց ֆադաֆական ընդդիմադիրների հետ հանդիմունքները սրամարում են ուղիղ եթերով՝ իրենց ողբերգած արմատական թափանցիկությանը հակադրելով մայիսի դեռի՝ խնամիբարեկամական, կոռուպցիոն սնեստական համակարգին, հադորդում է ռադիոնեկմաբանը՝ ռեպորտաժի ավարտին, կարծես հուլեյով, թե դեկտեմբերյան ըն-

ությունից հետո դարձ կառուն՝ կիադողեմ մեր ճանադարհին, օրինակ կառունամբ այլոց համար:

Դեկտեմբերի 2- ին կիրակնօրյա եթերում Հայաստանի խորհրդարանական ընտրություններին, «թալեյա հեղափոխությամբ» ժողովրդավարացման ավելի մեծ հույս փայփայող մեր երկրի ֆադական ներկային անդրադարձավ նաեւ գերմանական հեռուստատեսության առաջին ալիքը՝ իր դիտարժան «Եվրոպական հանդես» հադորդման եթերում: Բիրգի Վիրնիչի երեսնամյա դաստասած 5 ռոդեանոց ռեպորտաժում նույն «հերուն» է՝ «Թունո» կենտրոն իր սաներով, սիլիկոնից Հայաստան վերադարձած ուսուցիչներով, որ երկրի մեքի թռչնին իրականացնող, նրա սահմաններն անսահման դարձնողն են: Մինչեւ «թալեյա հեղափոխությունը» ֆադանսարկյալ էր Գեւորգ Սաֆարյանը, նա ընտրություններում հայտ ներկայացրած իր կուսակցությամբ («Սասնա ծռեր») Սիլիկոնի աջակցին է ուզում դառնալ աղազա խորհրդարանում՝ նրանց գործարարության համար ֆադաֆական բարեմդաս հեռարան ստեղծելով օրենսդրական դաշտում: Հայաստանը սղասման, մեկնարկի, արժանան ճանադարհին է, եգրափակում է հադորդման հեղինակը:

Գերմանական ԶԼՄ- ների մեջ մայիսից ի վեր առանձնանում է «Դոյչլանդթունո»- ն իր Հայաստանի հանդեպ անօրինակ ոււարդությամբ: Ինչպես «հեղափոխության» ժամանակ ամեն օր եթերում թարմացնում էր Հայաստանի մասին լրատվությունը, այնպես էլ հիմա՝ նոյեմբերի վերջից Զրիսոֆ Զերսթինգի ֆնամայոյզ հայացքով անդրադառնում է մեր երկրի անցյալին ու ներկային՝ ֆադաֆական ու դասմական դիտակցումից, իր վերլուծությանը զուգահեռելով կենդանի Եվրոպաները, գրույցները սարքեր մասնագիտությունների տեւ մարդկանց հետ:

Հայաստանում արեային էներգիայի օգտագործումը օրեցօր ավելանում է: Օրերս ՀՀ Գեդարֆունի-ի մարզի Շորժայի սարածաբառնում Երեստարծման հանձնվեց «Արսանի-1» եւ «Արսանի-2» արեային էլեկտրակայանները: Նրանցից յուրաքանչյուրի հզորությունը կազմում է մոտ 1000 կՎտ: Միաժամանակ աշխատելու դեռի մարեկան կարող ենք արտադրել մոտ երեք միլիոն կՎտ էլեկտրական էներգիա: Այսօր էներգիա ջերմային էլեկտրակայաններում արտադրելու դեռի մարեկան կարող ենք արտադրել մոտ 900 տննա վառելիք: Կիսմայեմ նաեւ բնադադարանական տեսակետից:

Կարծում ճիտ կլինեւ մասեւ նաեւ այս բնագավառի համար ինժեներական եւ միջին մասնագիտական կարգեր դասաստելու մասին,որի անհրաժեւությունը զգացվում է: **ՍԵՓԵԼ ԳՄԳԻՎՅԵԼ**

Մարտի ֆոնների ամենօրյա խաղարկությունը շարունակվում է

2018-ի դեկտեմբերի 1-ից մինչեւ 23-ը ներառյալ գնելով ցանկացած սմարթֆոն ՎիվաՍել-ՄՍՍ-ի սղասարկման կենտրոններում՝ բաժանորդները սանում են հնարավորություն մասնակցելու խաղարկությանը եւ Եստերու 19 «iPhone SE» 32 ԳԲ, 19 «Honor 9 Lite» եւ 19 «Samsung Galaxy J3 (2017)» սմարթֆոններից մեկը:

Խաղարկությանը մասնակցելու համար սմարթֆոնը մեք է մեք բերել ՎիվաՍել-ՄՍՍ-ի սղասարկման կենտրոնից: Գործարդ կասարելուց հետո անհրաժեւ է դադարակցել ՀՀ կսրոնը (վաճառի անդորրադիրը), ինչպես նաեւ գնված սմարթֆոնը:

Առաջարկը գործում է եւ կանխիկ, եւ աղառիկ եղանակով սմարթֆոն մեքբերելու դեռի մարեկան: Սմարթֆոնների խաղարկությունը սեղի են ունենալու «ՄՍՍ Հայաստան» ՓԲԸ-ի կողմից մեակված ծրագրային աղառնական միջոցով՝ սկսած 2018-ի դեկտեմբերի 3-ից մինչեւ 2018-ի դեկտեմբերի 24-ը:

Նւլած ժամանակահատվածում Եստեր եւ կիրակի օրերին գնված սմարթֆոնների մասով խաղարկությունները սեղի են ունենալու այդ Եստեր եւ կիրակի օրերին հադորդող աշխատանքային օրը:

Խաղարկության արդյունքների հրադարակմանը հնարավոր է հեսեւել արգանց՝ «ՄՍՍ Հայաստան» ՓԲԸ-ի <https://mts.am/lottery> դաշտնական կայքէղում: Արդյունքների հրադարակումները սեղի են ունենալու խաղարկության

յուրաքանչյուր օրվա 11:00-ին, իսկ Եստեր եւ կիրակի օրերին գնված սմարթֆոնների մասով խաղարկության արդյունքները՝ հադորդող աշխատանքային օրվա 21:00-ին:

Խաղարկության կանոններին կարող եւ ծանոթանալ հեսեւյալ հղմամբ:

Յուրաքանչյուր Եստերու հրադարակելու օրվանից սկսած՝ 7 օրացույցային օրվա ընթացքում Եստեր ու մասնակցից Եստերու սանալու համար մեք է ներկայանալ «ՄՍՍ Հայաստան» ՓԲԸ-ի այն սղասարկման կենտրոն, որ-սեղից մեք էր բերել սմարթֆոնը: Եստեր մասնակցից մեք է ներկայացնի անձը հաստատող փաստաթուղթ (անձնագիր կամ նույնականացման ֆառ), ինչպես նաեւ այն սմարթֆոնը, որի IMEI կոդը ընտրվել է խաղարկության արդյունքում, եւ համարաշաստան ՀՀ կսրոնը (վաճառի անդորրադիրը):

ՎիվաՍել-ՄՍՍ-ը հադորդություն է մադրում բոլոր մասնակցներին:

«ԱԶԳ» ԵՐԱԲԱԹԱԵՐՈՒ
Հրատարակություն ԻԳ սարի
Հիմնադիր եւ հրատարակիչ
«ԱԶԳ ՕՐԱԹԵՐՈՒ» ՍՊԸ
Երեսան 0010, Հանրադառնութեան 47
e-mail: azg@azg.am, azgdaily@gmail.com
www.azg.am

Գլխավոր խմբագիր
ՅՄԿԻՐ ԱՆՏԻՔԵԼԵՆ հեռ. 060 271117
Հաճադարկադիր (գովադիր) հեռ. 582960,
060 271112
Լրագրողների սենեակ հեռ. 060 271118
Համակարգչ. ծառայութիւն հեռ. 060 271115
Շորժայի լրահառ ծառայութիւն
հեռ. 060 271114, 010 529353
Համակարգչային Եստերու՝ «ԱԶԳ» թերթի

Սիլիկոնից Եստերու գրադստում ու Եստեր վերադարձում:
Գ. Եստեր յորդառները գովադարային են, որոնց բովանդակութեան համար խմբագրութիւնը դասասխանատութիւն չի կրում:
«AZG» Weekly
Editor-in-chief
H.AVEDIKIAN / phone: 374 60 271117
47 Hanrapetoutian st., Yerevan, Armenia, 0010

ԱԳՁՆԵՐԻ ԱՎԵՆՆԵՐԸ

Թիվ 46(406)
7 ԴԵՎՏԵՄԲԵՐ
2018

ԵՐԿԱՆՆԻ ՏԵՐ-ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Դեկտեմբերի 3-ին Մոսկվայի հիվանդանոցներից մեկում իր մահկանացուն կնքեց մեր ժամանակի ռուս խոհագույն գրողներից մեկը՝ Անդրեյ Բիսովը: Կյանքից հեռացավ մեծատաղանդ գրողը, փայլուն էսեյիստը, ինքնափոխ սցենարիստը, վերլուծական ու բափանցող սուր մտքով օժտված խորունկ գրականագետը, ազատամտի մարդը, առիմոնոլոգ ու հմայիչ անձնավորությունը: Նա մեր ժողովրդի ու մեր գրականության իսկական բարեկամն էր ու նվիրյալը, մեր մշակութային հրաշալի գիտնական ու ազնիվ ջասագույրը:

Այսօր ես կարող եմ գրել՝ ազատ խոսքով իր հետաքրքիր խառնվածի ու հարուստ նկարագրի, իր հզոր ինտելեկտի եւ մեծ իմացականության, երեսնայն տարեկան մեր հանդիպումների, մեծմասկան սեղանների շուրջ անվերջ ձգվող առօրյա խոսակցության, համալսարանի

մթնոլորտում ու միջավայրը այնքան են զրավում նրան, որ այնքան լինելու է մնալու համար ինքն էլ է սկսում գրել: Բանաստեղծություններ է գրում: Առաջին գրվածքները տեղ են գտնում գրական միավորման 1957 թվականի ժողովածուի մեջ, որի ամբողջ տպագրված աշխատանքը ու զգոն դասական մարմնների համադասարան մարդիկ Լենինային ինստիտուտի բաժնում Յուրի Կոնյաին հայտնի դեղիներին հաջորդած գաղափարական ցրտահարությունների ժամանակ: Նույն ժամանակ էլ նրան հեռացնում են ինստիտուտից եւ սանում զինվորական ծառայության հյուսիսում, նախ շինարարական, ապա՝ կարգադրական-խոսակամում գումարակցություն: 1958-ին ազատվում է զինվորական ծառայությունից, վերադառնում է Լենինգրադ, ամուսնանում է, վերականգնվում է ինստիտուտում եւ անցնում է արձակ գրելու: Առաջին դասականները տպագրվում են 1960 թվականին, «Երիտասարդ Լե-

ցային տեղանք»-ը: Հաջորդ տարին Լենինգրադում տպագրվում է «Արտեսկարսկի կոդի» վիդեոլուր: Այս գիրքն էլ է ընկնում հարկածի տակ, այս անգամ արդեն չեխական դեղիների՝ «Պրահայի գարնան» հետեւանով: Դրանից հետո Բիսովի գրականության հանդեպ դեպիկացիոնական վերաբերմունքը միտք վերադառն է, մեծոգական, արգելափակումը՝ դարձրեց արտերազգային եւ արտերկրյան: Իր հաջորդ գիրքը՝ «Կյանքի կերպը», տպագրվում է միայն չորս տարի հետո, 1972 թվականին: 1969 թվականին «Դուրբա մարդու» («Ժողովուրդների բարեկամություն») անսագիրը (No 9) տպագրում է Բիսովի լավագույն գործերից մեկը՝ «Հայաստանի դասերը» ընդարձակ խոհագրական էսսե: Այն արժանանում է անսագրի տարվա լավագույն գործի մրցանակին: Այս գործը Հայաստանի եւ հայ ժողովրդի մասին երբեք չգրված լավագույն երկերից մեկն է: Իրականում դրանք քիչ են, բայց քիչ: Հետագայում այն բազմիցս

բողջն է: Առաջինը ամբողջն է: Իմ առջեւ բացվեց աշխարհը: Ես կանգնեցի ժամին: Քարացա դրան մեջ: Առաջինը դրան մեջ: Ես կանգնեցի ժամին: Այս ես եմ կանգնած: Այս ես եմ»: 1972-74 թվականներին Բիսովը Համալսարանի գրականության ինստիտուտի գրականության ժողովրդական ամբիոնի աստիճան է: Աստիճանություն է գրում «Ձեռքի հոգեբանությունը (Վերջին Պուսկինը)» թեմայով: 1982-ին Բիսովը վաճառված աշխատանքը երաժշտական է դաստիարակության, բայց ինչ-ինչ հանգամանքներից ելնելով, հրաժարվում է դաստիարակությունից: Մի բան էս հասկալ է՝ եթե Անդրեյ Բիսովը հետեւողականորեն եւ մինչեւ վերջ նվիրվեց գրականագիտությանը, լինելու էր Ռուսաստանի, ինչպիսիք միայն Ռուսաստանի, ամբողջ հոսիւրային Միության լավագույն գրականագետը: Թեեւ հիմա էլ նա լավագույն գրականագետն է: 1976 թվականին գրողի համար եղել է հաջող տարի. լույս է տեսնում երկու ծավալուն գիրք՝ «Մարդու օրերը» եւ «Յոթ ճանապարհորդություն»: Դրանք անփոփոխ էին գրողի այն գործերը, որոնք այդ ժամանակ կարող էին տպագրվել: Տպագրվում է նաեւ մի քանի հասկած «Պուսկինյան տուն» մեծածավալ վեպից: Այդ վեպի գրության նախադրումն ու նախախիմը եղել է Իոսիֆ Բրոդսկու հայտնի դասականությունը, թեեւ գլխավոր հերոսի՝ Լեւ Օրդեյցեի կերպարը վստահաբար ինքնակենսագրական գծեր ունի: 1978 թվականին Ամերիկայի ոչ անհայտ «Արդիս» հրատարակչությունը տպագրում է «Պուսկինյան տուն» վեպը, եւ հեղինակը իր երկրում մեկընդմիտ դառնում է անցանկալի անձ: 1977 թվականին վախճանվում է հայրը, եւ ծնվում է որդին՝ Իվանը: Ինքն էլ՝ «մոսկովյան որդի» Իվանը: 1979 թվականին Անդրեյ Բիսովը, իբրեւ հիմնադիրներից մեկը եւ իբրեւ հեղինակ, մասնակցեց դառնում է «Մեքսիկոյ» հայտնի ավանախիտ հրատարակչության: Դա ընդհատակային, ինքնահրատարակչություն էր: Գրողը անմիջապես հայտնվում է սեւ ցուցակում, անմիջապես կասեցվում է «Կիրակի օր» ժողովածուի հրատարակչությունը եւ էկրաններից՝ ցուցադրությունից հանվում է իր սցենարով նկարահանված «Միայն հինգ արքայի» եւ այլնա երբեք՝ ֆիլմը (ռեժիսոր՝ Արախան էֆրոս): Այս շնորհագրվումը շարունակվում է մինչեւ 1986 թվականը: 1986-91 թվականներին տպագրվում են գրողի սասնյակ գրքերը՝ «Գիրք ճանապարհորդության» (1986), «Հողակներ վեպից» (1986), «Վիդեոլուր եւ դասականներ» (1989) եւ այլն, որոնք ամփոփում էին անփոփոք գործեր եւ արտասահմանում տպագրված երկերը: 1988 թվականին ծնվում է Գեորգի որդին: 1990 թվականին վախճանվում է մայրը: 1991 թվականին ընտրվում է ռուսական ՊԵՆ-կենտրոնի նախագահ: Հրատարակում է գրական էսսեների մի քանի ժողովածու եւ վերադառնում է գեղարվեստական ստեղծագործությանը. ժամանակին գրել էր իր «Տաղան» («Խեղճություններ») խորագրով երգերից առաջին երկու մասը, որոնք հրատարակվել էին իբրեւ ինքնուրույն վիդեոլուր՝ «Թռչուններ» եւ «Մարդը բնակարար մեջ»: Հիմա գրում են ավարտում է երգերից մեկը՝ «Կարող եմ ստիպել»:

Ի պատիվ Անդրեյ Բիսովի

ռուս գրականության ամբիոն իր այցելությունների, Երեսնամյա թեմանոսական միմիմում հանձնելու դասնության, Ուրծաճորում իր հյուրընկալման եւ իր հետ կապված առօրյա այլ դասնությունների մասին, բայց ես ուզում եմ, որ իր մի տարզ կենսագրությունը գրվի հայերեն, մանավանդ որ ժամանակին հայկական համալսարանի խմբագրությունը մերժեց տպագրելու «Անդրեյ Բիսով» բառահոսովածը: Եվ, այնուամենայնիվ, ես կարծում եմ, որ մենք արժանի ենք մեր ժողովրդի հանդեպ Անդրեյ Բիսովի ունեցած բացառիկ սիրուն, հարգանքին եւ խոնարհունին:

տպագրվում է գրողի տարբեր գրքերում եւ ժողովածուներում՝ «Կյանքի կերպը» (1972), «Քայլերը մի՛ հաշվիր, ճանապարհորդ» (1974), «Յոթ ճանապարհորդություն» (1976) եւ այլն: 1978 թվականին այն լույս է տեսնում առանձին գրքով: «Հայաստանի դասերը» գործը տպագրվել է տարբեր երկրներում, տարբեր լեզուներով եւ բազմիցս. այդ հրատարակությունների թիվը հասնում է մի քանի տասնյակի: Այսպես, գերմաներեն (Բեռլին, 1975, Համբուրգ, 1989), էստոներեն (Տալլին, 1979), լեհերեն (Վարսավա, 1986), անգլերեն (Նյու Յորկ, 1992, Լոնդոն, 1992, 1993) եւ այլն, եւ այլն. ցուցակը կարելի է երկար շարունակել: «Հայաստանի դասերը» գրքից «երեք տարի անց» Բիսովը, իբրեւ իր գրի եզրափակիչ վրձնահարված կամ թե վերջին վերջակետ, գրում է «Հիշողություններ Հաղարծի մասին» սխառվել էսսե (հայերեն տպագրվել է «Գրական թերթ»-ում 1974 թվականի հունիսի 21-ին): «Հայաստանի դասերը», իհարկե, «Հիշողություններ Հաղարծի մասին» էսսեի հետ միասին, կարելի է համարել նաեւ ինքնամոտեցման-ինքնաճանաչման-ինքնահայտնագործման եղանակ, Հայաստանի միջոցով-Հայաստանի օգնությամբ-Հայաստանի առիթով ընթացող դեղի իր ներքը, իր ներաշխարհի խորքը: Եվ բոլորովին դասահական չէ էսսեի ավարտը:

Անդրեյ Բիսովը Ուրծաճորում: 1985թ. մայիսի 19:
Լուսանկարը՝ Պողոս Պողոսյանի

նինգրադ» ավանախիտ: 1962 թվականին ավարտում է ինստիտուտը, ծնվում է դուստրը՝ Աննան, սկսում է աշխատել իբրեւ հոռատող վարդես եւ կնիւմ է առաջին գրքի եւ առաջին ֆիլմի տպագրությունը: 1963 թվականին լույս է տեսնում առաջին գիրքը: Գրքի տպագրվելուց հետո թողնում է աշխատանքը, բայց հիմա էլ նրան չեն տպագրում՝ մեղադրելով արտերկրյան գիտնականի մեջ. Խուրճուկի հայտնի ելույթի եւ դրան հաջորդած գաղափարական խոսակցման ժամանակներն էին: Եվ այնուամենայնիվ դրանից հետո զբաղվում է միայն գրական աշխատանքով: 1965-ին լույս է տեսնում իր առաջին վեպը՝ «Չիմականիկը»: Մի առիթով գրողը այն անվանում է «դասականական վեպ»: Նույն տարում էլ ընդունվում է Մոսկվայի ռեժիսորների եւ սցենարիստների բարձրագույն դասընթացները: Իր կյանքում սկսվում է Մոսկվայի ժամանակը: 1967 թվականին լույս է տեսնում իր առաջին մոսկովյան գիրքը՝ «Ամառան-

«Ասված իմ: Ահա՛ նա... Ոչ, ոչ թե տաճարում, այլ ահա այստեղ ես կարող եմ ծնկի գալ: Ես այդ արժույթը չարեցի, ոչ ոքի չցուցադրեցի, բայց միտնում է, այդ տաճարն ես ծնկաչոք էի՛ վե՛հացած-հնազանդ, խոնարհ-երախտադարձ: Բառեր չկային: Կարծես չէին եղել: Այստեղ դեմք էր լեզուն նոր-նոր սովորել, լեզու ծնել, դժվարությամբ իրարից անջատել շարունակները՝ այնպիսի անվարան ջանքով, ինչպես որ համարձակվեցի բացել աչքերս, եւ արտասանել առաջին բառը, միակ բառը՝ անվանելու այն, ինչ մենք տեսնում ենք աշխարհ: Այնուհետեւ՝ հեզելով, վանկ առ վանկ, այրբեմարանական մանրամասնությամբ, էջերի ծայրերից բռնած. ա՛՛՛-խա՛՛րհ, սա՛՛ ա՛՛-խա՛՛րհ է՛: Նա ամեն ինչ է: Ամբողջն է: Իմ առջեւ ամ-

Անահիս ԳՈՎԱԾՅԱԼ

Տալիս, Գերմանիա

Յոլյետի 18- ին Հայկական Գրականության Կենտրոնը... Գրականության կենտրոնի 20- ամյակը...

«Մետրոպոլիտեն» կենտրոնը՝ գիտական ընկերություն... Գրականության կենտրոնի 20- ամյակը...

Կենտրոնը իր ժամանակակից իրադարձությունը... Գրականության կենտրոնի 20- ամյակը...

20-ամյա «Մետրոպոլիտեն» հայ-գերմանական 200-ամյա գիտական կադրերի ներկան

Մետրոպոլիտենը իր ժամանակակից իրադարձությունը... Գրականության կենտրոնի 20- ամյակը...

ներիս մասշեյի ներքին բեմից ձայնակցում էր Ֆրանսիայից ժամանած դուրդուկահար **Արայիկ Բարթիկյանը**: Ամառից Արմենուհու ֆուրն է, միջնադարյան սաղերը, հայկական ժողովրդական մեղեդիները նրա ձայնը դարձրել են միջոց, որ «մրցեն» Բախ վերժանող երգեհոնի հետ: Համերգը օրվա փայլուն վերջաբան էր, ավելի ճիշդ՝ երկ-ժամյա տոնական երեկոյի մտավոր մասի հոգեւոր օծում, որի շարունակությունը եթե սաֆ ընթրիք է, ապա արժանությունը՝ հայկական կոնյակի անուշաբույր ումողով միայն, որը դառնում է 2 ժամ լուռ նստած հանդիսատեսին արդեն խոսելու առիթ էր սվել: Ակամա ունկնդիր եղա՝ երեսնամյա ԳՂԳ Մախկին դեսպան **Հանս Յոնասին Շմիդը** խոսք է ուղղում դուրդուկահար Արայիկ Բարթիկյանին: «Դուրդուկ էս ես եմ սիրում, գիտե՞մ՝ դժվար է նվագել, սիրուն էր մեղեդին», ասում է դեսպանը: Նրա հայացքում, խոսքում անկարելի է չնկատել

լերը (Մյունխենի համալսարան): Մասենադարանի սօրտեն **Վահան Տեր Ղեւոնդյանն** անդրադարձավ իր ղեկավարած գրադահոցի ոչ հայկական ձեռագրերին: Մեր կարծիքով, թերի լուսաբանված այդ թեման անհրաժեշտ է ներկայացնել նաեւ հայաստանյայցներին, հայությանը սովոր ցերեխն, որ երբեմն սեփական լուսավորությանն անհարող լինելով՝ ցփոթում է հանդուժելի, հանդուրժող բառի ընկալումը: Հանդուրժելից առավել, սիրո օրինակ է այդ ձեռագրերի գոյությունը, դաստիարակումը մեր Մասենադարանում:

Յեմայի համալսարանից **Աննեգրեթ Փլանթե-Լյունինգը** անդրադարձավ՝ «Գերմանացի գիտնականների՝ Հայաստանի նյութական մշակութային ժառանգության հետազոտության մեջ ունեցած դերին»: Նրա աշխատանքն ուսումնասիրությունն առավել մասշեյի էր դառնում, քանի որ հազեցած էր հարուստ դիտարկում, որ վկայում էր, թե

հանրադատության 100-ամյակը (1918-2018)» բանախոսությունը անարբեր չթողեց ներկաներին՝ հարցադասարան բնական ձեռագրերի գիտաժողովն առավել աշխույժ դարձրեց: **Ֆրանցիսկա Զնոլի** (Հալե) «Մյունխենի բարձրագույնը. հազարամյակների ժայռադաս-կաներ» ուսումնասիրությունն էլ տեսանելի ու մասշեյի էր, քանի որ գրավոր տեսքով հարստացված էր դիտարկում:

Լրագրողիս համար զարմանալի հարուստ, չվախենան ասել՝ չբացահայտված աշխարհ էր **Մելինե Փեղիվանյանի** ներկայացրած ուսումնասիրությունը: Բեռլինի ղեկավարած գրադարանի երկարամյա աշխատակից լինելով, նա հայ մամուլի լուսավորությանն էր անդրադառնում՝ Բեռլինի ղեկավարած գրադարանի հարուստ հավաքածուն ներկայացնելով: Մելինե Փեղիվանյանի աշխատանքն արժե ոչ միայն տղազրել, այլև նրան հրավիրել երեսնամյա ուսումնասիրությունը հայաստանյան համալսարանների լրագրության ուսանողներին ներկայացնելու համար:

Մեկ այլ բացահայտում էլ **Թոմաս Բոլսիցի** ուսումնասիրությունն էր, որ հաջորդ սարի Կոմիտասի 150-ամյակին ընդառաջ կարելի է տղազրել նաեւ Գերմանիայում: Բոլսիցը Բեռլինում երաժշտական կրթություն ստացած Կոմիտասի կոմպոզիտորական վասակը գնահատում էր հենց այդ՝ «Գերմանական» տեսանկյունից՝ հստակ օրինակներով բացատրելով, թե ինչպես է Գերմանիան հղվել հայ հանճարի երաժշտական մտածողությունը:

Հայ բանաստեղծը մոսկովյան մրցույթի առաջին մրցանակակիր

Մոսկվայի մշակույթի սան կազմակերպած միջազգային դոկտորանտուրայի մրցույթում, որին մասնակցել են հեղինակներ 15 երկրներից, «Օսարվեզու բանաստեղծություն» անվանակարգում առաջին տեղը գրավել է երեսնամյակ երիտասարդ բանաստեղծուհի **Վարդան Սմբասյանը**: Այս մրցույթում առաջին անգամ է հայ հեղինակ հաղթում: Մրցույթին ներկայացվել է նրա չորս բանաստեղծությունը՝ երեսնացի թարգմանչուհի **Սարգարե Ասլանյանի** թարգմանությամբ: Այս մրցանակը հնարավորություն կտա հեղինակին հրատարակել բանաստեղծությունների ժողովածու, ինչպես նաեւ իր գործերի թարգմանություններով հանդես գալ ռուսալեզու գրական անթոլոգիաներում եւ գրական մամուլում:

Վարդան Սմբասյանը երեսուն տարեկան է, մինչ այժմ հրատարակել է բանաստեղծությունների մեկ ժողովածու՝ «Չարվեստ կամ բանաստեղծություններ» (2016), որն ինտերակտիվ դոկտորանտուրայի առաջին մրցույթում է հայ գրականության մեջ:

սել սաֆ վերհուճն առ Հայաստան:

«Գերմանիան եւ Հայաստանը. գիտություն, մշակույթ, կրթություն»

Այս վերնագիրն էր կրում հաջորդ՝ հոկտեմբերի 19-ի առավոտյան Լուսեռ համալսարանում «Մեսրոպ» կենտրոնի հրավիրած կոնֆերանսը: Այն ժամ հեռախոսակցական էր, ստորեւ շարադրվող մեր հոդվածում տեղի սղության մասնաճյուղ կրավարավե՞նք միայն հոլանդիկ անդրադարձով՝ խոստովանությամբ, թե որոշ ելույթներ այնքան հազեցած էին տեղեկատվական կարեւոր փաստերով, որ դրանց հիշատակումն առանձին հրատարակման անհրաժեշտություն է հուշում: (Հուսանք գիտաժողովի ելույթներն առանձին գրով լույս ընծայելու «Մեսրոպ» կենտրոնի գաղափարն իրականություն կդառնա): Գիտաժողովի մասնակիցներին ողջունեց արեւելագիտության ինստիտուտի դոկտ. Կորնելիա Հորնը: Նա մանրամասն ներկայացրեց, թե ֆրիսոնյա արեւելի բոլոր բաժինները՝ բյուզանդագիտությունը, արաբագիտությունը, արամեագիտությունը, դոկտորանտուրան, երայագիտությունը, կովկասագիտությունը, վրացագիտությունը, հայագիտությունը ուսումնառության դժվար, աշխատանքային կարոտ բաժիններ են՝ հասուն ուսանողներին սեւեռելով հայագիտության՝ որդես ֆինանսական սատարում ակնկալող առանձին համալսարանական ամբիոնի:

«Հայագիտությունը Գերմանիայում» ծավալուն ելույթով հանդես եկավ **Գաբրիելե Վին-**

Հայաստանին ուղղված գերմանական գիտական, մտավոր ուսուցիչ հայացք միտ է եղել: Ճանաչված անունների ղեկավարելի ցանկը դրա փաստագրումն է:

Երկանգեն-Նյուրնբերգի համալսարանից **Խաչիկ Ղազարյանի** ուսումնասիրությունը առավել քան հաստատում էր այն իրողությունը, թե Արեւելյան Հայաստանի գիտակրթական հայացքը գերմանական ուղղվածություն է ունեցել: Նրա «Գերմանիան 19-20-րդ դարերի հայ ուսանողների կրթական կենտրոն» վերնագրյալ դասախոսությունը սաչափուս Արեւելյանից սկսած՝ մեր լուսավորությունը կերտած այնքան հանրահայտ անուն հրատարակեց, որ իրավունք էր սալիս եզրահանգելով՝ գերմանական մտածողությունը առավել քան ներկա է եղել արեւելագիտության լուսավորության, դոկտորի մեջ: Ուրեմն վերադարձ այդ ակունքներին:

Հալլեի համալսարանից **Ալեքսեյ Մայսնեը**, Ղազարյանի ընդարձակ ելույթից հետո համառոտեց իր ասելիքը: Նրա «Դոկտ. Յոնասին Լեփսիուսը եւ գերմանահայկական ընկերակցության 1914 թվականի առաջին հանդեսը՝ «Մեսրոպ» վերնագրյալ բանախոսությունը առիթ սվեց ներկաներին շեշտելու երկ-լեզու նվիրական այդ հանդեսը, որի բովանդակալից էջերում ինձ համար թանկ գտածոն Ռուբեն Ջարդարյանի բանաստեղծության գերմաներեն թարգմանությունն էր:

Ալեքս Գալստյանի (Երեսնամյա) «Հայ-գերմանական հարաբերությունները առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ. Հայաստանի առաջին

Մեկ այլ բացահայտում էլ **Թոմաս Բոլսիցի** ուսումնասիրությունն էր, որ հաջորդ սարի Կոմիտասի 150-ամյակին ընդառաջ կարելի է տղազրել նաեւ Գերմանիայում: Բոլսիցը Բեռլինում երաժշտական կրթություն ստացած Կոմիտասի կոմպոզիտորական վասակը գնահատում էր հենց այդ՝ «Գերմանական» տեսանկյունից՝ հստակ օրինակներով բացատրելով, թե ինչպես է Գերմանիան հղվել հայ հանճարի երաժշտական մտածողությունը:

Գիտաժողովը եզրափակեց Արմենուհի Դոսու-Աբգարյանը «Հայագիտության հեռանկարը Գերմանիայում» ամփոփ ելույթով: Այն, որ գիտաժողովը տղազրելի ու հեռախոսակցական էր, հաստատեցին մեզ իրենց կարծիքը փոխանցած մասնակիցները: Ալեքս Ոսկանյանը նկատել սվեց, թե «գիտաժողովին 2 բան միավորվում էր՝ հայկական նյութը, որ հետազոտվում է գերմանական հետետղականությամբ եւ գիտական ֆունդամենտալությամբ», «եւ կարեւորը՝ ուսանողները էր դարձվում հայագիտության հեռանկարի վրա»: «Երկուսը միջոցառումները ժամ լավ էին կազմակերպված, նույնպես ժամ գեղեցիկ է՝ արեւելյան ֆրիսոնտության գիտական մթնոլորտում ի լույս հանել հայագիտության կարեւորությունը: Ճանազան թեմաներ կային, բոլորը ժամ լավ մասնագետներ էին: Նոր հորիզոններ միտ բացվում են այսօրիսի օրերի ընթացքում», կարծիք հայցնեց հայագետ Թեո վան Լինթը:

«Բոլոր գեղեցիկներն էլ ժամ հետախոսելի էին, ասաց Մասենադարանի սօրտեն Վահան Տեր Ղեւոնդյանը: Կարծում եմ սա ինչ-որ տեղ խթան կհանդիսանա «Մեսրոպ» կենտրոնի հետագա գործունեության համար: Գերմանիայի ղեկավարները, գիտության երկրում, հայագիտության 200 տարեկան ավանդույթներ ունեցող երկրում, անուշադրեցին ինձ այսօրիսի կենտրոն, գուցե նաեւ՝ կենտրոններ: Հայաստանյայց կենտրոնները, մասնավորապես մասեոցյան մասենադարանը ղեկավարում է ամեն ինչով աջակցել»:

Ի պատիվ Անդրեյ Բիսոպի

Ա Մի շրջանում, թվում է, վրա է հասնում շնորհագրված գրողի ժամանակը. նա արժանանում է մի շարք մասնավոր մրցանակների՝ Անդրեյ Բեյլի անվան (Պետերբուրգ, 1988), Պուսկինյան (Համբուրգ, 1989), Տարվա լավագույն արձագանքային գիրք (Փարիզ, 1992), Ռուսաստանի ղեկավար մրցանակ (Մոսկվա, 1992), Գրի մեծ սալունի (Բորո, 1993) եւ այլն: Ի դեպ, ժամանակին, Լեոն Հալվերդյանի առաջադրվով, մեր մշակույթին մասնագետ ծառայությունների համար Անդրեյ Բիսոպին շնորհվել է Թեֆեյան մշակութային միության մրցանակ:

2000-ական թվականներին ժամ բան է փոխվում, փոխվում է նաեւ իմը: «Լիտերատուրայա գազետա»-ին սված վերջին հարցազրույցներից մեկը բոլորովին այլ Անդրեյ Բիսոպ է ներկայացնում: Բայց դա այլ խոսակցության, լուրջ եւ հիմնավոր խոսակցության նյութ է:

Վերջին երկու տասնամյակի իր գրերը բազմաթիվ են: Դրանց սուկ թվարկումը արդեն մեզ հեռուն կտան, բայց ես ուզում եմ դրանցից մեկը առանձնացնել՝ «Ճակատամարտ»-ը (1992, 2009): «Հայրենի գեղեցիկ դրոշմային վարդե»-ը, ինչպես մի առիթով նրան կոչում է նույն «Լիտերատուրայա գազետա»-ն, ի վերջո, հանգում է լեզվի գաղափարին՝ լեզուն ամեն ինչ է, եւ իր գիրքը ճակատամարտ է լեզվի համար: Գրողն իմը մեծ կարեւորություն էր սալիս իր այս գրքին:

Անդրեյ Բիսոպը ամերիկյան մի քանի համալսարանների դոկտոր էր եւ փնտրված դասախոս: Հսկայական է նաեւ իր ընդհանուր գրական աշխատանքը՝ կաղված Օսիո Մանդելշտամի, Միխայիլ Ջոնչեկոյի, Բորիս Պիլնյակի եւ այլ անհրավելի հեղինակների գրական ժառանգության, նշանավոր անսագրերի, ավանախոսների եւ այլ ժողովածուների հրատարակության հետ:

Անդրեյ Բիսոպի ողջ ստեղծագործությունը ներթափանցված է ռուսական ընթերցողականության ոգով եւ իր տեսակով այն Գոգոլից մինչեւ Անդրեյ Բեյլի ձգվող գրական ուղու իմաստալի շարունակությունն է: Իր գրականությանը բնորոշ են ճգնաժամ եւ վավերական տեսողականությունը, վերլուծական սուր եւ թափանցող ոգին, մարդկային հոգեբանության թափուն ցերեքի բացահայտումները, «խառնաչափ կայսրության» ու իր բնակիչների հոգեկան ղեկավարի ու նկարագրի, հանրային ու սոցիալական վիճակների գեղարվեստորեն շարունակվող արձանագրումը:

Բիսոպի գրականությունը ֆանտորդ դարի վերջին տասնամյակների եւ ֆանտեկերորդ դարի առաջին տասնամյակների մշակույթի ուսուցող երեւույթներից մեկն է, որ վաղուց արդեն զսնվում է եվրոպական ուսումնասիրողների ուսուցողության կենտրոնում: Այսօր, Անդրեյ Բիսոպի ստեղծագործությունների թարգմանչների առաջին միջազգային սիմպոզիումը կայացել է դեռեւս 1993 թվականին Բեռլինում: Դրան հաջորդել են ման քանի գիտաժողով ու սիմպոզիում, սարբեր լեզուներով գրվել են ծավալուն մեմորանդումներ, հարյուրավոր հոդվածներ եւ ուսումնասիրություններ:

Մեր գրականությունն ու մշակույթը ղարսֆ ունի Անդրեյ Բիսոպի հանդեպ: Նա ղեկ է Հայաստանում լինի մշտանա ներկայություն, նա, մեծատղանդ գրողը, մեր ժողովրդի սակավաթիվ իսկական նվիրյալներից ու բարեկամներից թերեւս վերջինը:

Մեմ այս մասին ղեկ է մտածել մե մտածել լրջորեն:

Ուրեմն՝ իր մասին ամեն մի խոսք, ինչպես եւ այս ղարզ ու կարճառոտ խոսք, ղեկ է համարել ոչ թե ի հիշատակ, այլ ի ղարսֆ Անդրեյ Բիսոպի:

Նախ 3ԱՆ

ԿՈՒՈՒՆԻՎ, ԱՆԻ ԵՓԻՐ

Հանդուրժողականության ու սիրո մթնոլորտ բարձրող «թավեյա հեղափոխությունը», որ հաղձեղ թեակոխում է հաջորդ խորհրդարանական արտահերթ ընտրությունների փուլը, իր բովանդակության ու էության մեջ հանդուրժողականության ու սիրո մի ղախառիկ անգամ չի ղախառանել: Եթե չի ղախառանել, ուրեմն չի էլ եղել: Հեղափոխությունը փառաբանական գործընթաց լինելուց առաջ մարդկանց հոգեբանության, մտածելակերպի փոփոխություն է: **Նիկոլ Փաշինյանը** գոչեց՝ դուրսդ, ու մարդիկ վճռեցին՝ ամեն ինչ կարելի է, «թավեյա հեղափոխություն» դրոճի սակ արգելանք, ղախառանակություն, ղախառանակություն, ղախառանակություն, ղախառանակություն հասկացությունները չեն սեղավորվում: Դրանք բնորոճ էին «հին» Հայաստանին, իսկ «նոր» Հայաստանում թուրն աջ էլ է կտրում, ձախ էլ. խոսեմ, գործեմ, ղախառանակեմ, սեղառեմ, մի՛ հանդուրժեմ, բողոքեմ ու սարքեմ որքան ուզում եմ: Հանրաղեցականների ցանած վախից Նիկոլի կառավարությունը մոլախոս է հավաքում, որովհետև «հեղափոխության առաջնորդն» այդ վախը ոչ թե արմատախիլ արեց, այլ վախի ծիլերի վրա խառնակություն, անիճխանություն, նարցիզմ, ֆառո ղախառանակեց: Հարեալնիդ «բարի լույսը» դուրդ չեկա՞վ, գործընկերոջդ ժողից կասկածելի՞ թվաց, բողոքի, կուրծ ծեծի, սղառնա, թե՛ փողոց կփակես, գործարդ կանես: «Թավեյա հեղափոխության» հանդուրժողականության ու սիրո դրոճը դեռ փողփողում ու «դուխ» է սալխո նախկինում վախկոճած, առանց «դուխի» աղբյուրների: Նիկոլը ղիճի գար, որ վախեցածների հոգին «դուխով» լցնե, հիմա էլ լցրել է ու մոռացել է կախարիչը սեղը դնել. «դուխը» մի թափվել է թափվում... էլ դու սուա: Հայսնի հեփիաթի աղջնակն էլ ղիզվթոզով չֆացել է, թե գա ու հրահանգի՛ կճուճի՛ն, մի՛ եփիր:

գայինցիների վեճակովը հասել է նախարար **Լիլիթ Սակունցին**: Դերասանները ղախառանգել են իրենց լսել ու խնդրին լուծում սալ: Իսկ խնդիրը կաղված է Վիզեն Չալրանյանի հրաժարականի ղախառանգի հե: Փոխնախարար-թասրոնի դերասաններ-Վիզեն Չալրանյանի հանդիղումը թե՛ մթնոլորտում է անցել: Արդյունում Վիզեն Չալրանյանը գեղարվեստական ղեկավարի ղախոնից հրաժարվել է: Բայց ֆանի որ Արմեն Ամիրյանը նրան նշանակել էր նաեւ թասրոնի սնորեն, Չալրանյանն ֲզազազորեց իր լիազորությունները՝ Համազգայինի գեղարվեստական ղեկավար է նշանակել ղեճիսոր **Սուրեն Շահվերդյանին**: Համազգայինում վրդովվել ու բորբովել են. հերիք չէ երկու սարի առաջ Արմեն Ամիրյանը իրենց փաստի առաջ կանգնեցրեց, առանց իրենց կարծիքը հարցնելու՝ Վիզեն Չալրանյանին նշանակեց գեղարվեստական ղեկավար. հիմա էլ Չալրանյանը իրենց հեճ հաճի չնստելով՝ միանձնյա ուրուճ է կայացրել ու Սուրեն Շահվերդյանին մի սուրագրությանը գեղարվեստական ղեկավար է նշանակել: Նշանակումից անմիջաղես հեճո համազգային թասրոնի դերասանները լրասվամիջոցների հեճ հանդիղեցին ու ներկայացրին իրենց խոսով՝ երկու սարում կոկորդներին հասած բողոքը: Կճուճիկը կամ ղեճ էլ այլեւ չեփի, կամ կճուճիկը ղիճի ջարդվի ու վեճ:

մթնոլորտում ու փոխհարաբերությունների ինչ ղայմաններում է գրվա բերվել «Սանա Կուզը», դրսի աչը չի կարող գուճակել, բայց որ ներկայացումը Վիզեն Չալրանյան-Համազգային թասրոնի համաճեղ հաջողված ախասամ է, ժխեղը մեղ է: Բայց թասրոնում Վիզեն Չալրանյանի անունը լսել անգամ չեն ուզում, չեն ուզում սեսնել նրան նաեւ սնորենի ղախոնում: Իսկ նրա նոր նշանակման դեճ եա բողոքում են՝ ոչ մի Սուրեն Շահվերդյան:

չթողնել Համազգայինի բեմին: Թասրոնում դեկտեմբերի 1-ից գործարդ է: Դերասանները մեակույթի նախարարությունից ղախառանգել են գեղարվեստական ղեկավար եւ սնորեն նշանակել իրենց նախընթած թեկնածուներին, եթե ոչ, գործարդը կարունակվի, եւ դեկտեմբերի 23-ին իրենք «Համլեթի» ղրեմիեան չեն խաղա, չեն ունենա նաեւ ամանորյա ներկայացումներ: «Ժողովուրդը նախկին իճխանություններին մեճեց, Նիկոլ Փաշինյանի կողմի կանգնեց, համախմբվեց ու Սեճ Սարգսյանին սաղալեց, մեմ հեճեում են մեճ ժողովրդի ֲրիճակին. համախմբվել են ու բողոքի ձայն են ֲարճացում՝ չեն ուզում ախասել ոչ Վիզեն Չալրանյանի, ոչ Սուրեն Շահվերդյանի հե: ղախառանգում են նախիմե Գրիղորյանի եւ Արման Նավասարդյանի նշանակումները եւ վեճ: Ալլաղես՝ անճամկեճ գործարդը»,- հայսարեղ են համազգայինցիները:

«Համլեթն» էր բեմաղում: ղրեմիեան նախասեղած էր դեկտեմբերի 23-ին: «Սանա Կուզը» ներկայացումը եա նա համազգային թասրոնի կազմի հե է բեմ հանել: Իսկ 3 սարի առաջ, եր նա դեռ Համազգային թասրոնի գեղարվեստական ղեկավար եւ սնորեն չէր, այս նույն բեմում, նույն կազմի հեճ բեմաղրեց «Համլեթը»: Վերաբեմաղրված «Համլեթի» մասին ոչ ոք կարծիք հայսնել չի կարող, որովհետև այն դեռ չի ներկայացվել ու հայսնի էլ չէ՝ դեկտեմբերի 23-ին ղրեմիեան կլինի: Ինչ վերաբերում է նախկին «Համլեթին» (որեղ Համլեթին մարմնավորում էր այն ճամանակ համազգայինի սնորեն, դերասան, Սու Սարգսյանի աջ ձեճ **Վարդան Սկրջյանը**, որն արդեմ մեկ սարի Սուրնդուկյանի անվան թասրոնի սնորենն է), անվերաղախորեն հաջողված բեմաղություն է: Այն Չալրանյան-համազգայինցիներ փորճնական համաճեղ ախասամ էր, որի իրական նղասակը ղարգելն էր՝ արղոք համազորճակցությունը հնարավոր կլինի նաեւ հեճաղյուն: Թերեա հաջողված «Համլեթի» հեմի վրա էլ մեակույթի նախարար-Չալրանյանի համաճայնությունը ձեճ բերվեց, ու կարճ ճամանակ անց նշանակումը եղավ: Բայց, ինչղես հավասիացնում են համազգայինցիները, այսեղ հաճվի չէր առնվել թասերախմբի կարծիքը՝ իրենք ուզո՞ւմ են հեճաղյուն ախասել Վիզեն Չալրանյանի հեճ արդեմ ոչ թե իրեւ Համազգայինի բեմում մեկ անգամ փորճնական ներկայացում բեմաղրած ղեճիսորի, այլ ղախոնաղես նշանակված գեղարվեստական ղեկավարի հե: Ինչ վերաբերում է «Սանա Կուզին», աղա այն համալրել է համազգային թասրոնի խաղացանկը, եւ համազգայինցիները չեն կարող ասել, թե անորակ ներկայացում է: Ամմիջաղես ղզացվում է ձեռնարի, ձախակի, գեղաղիսության, բեմաղրական արսահայսչամիջոցների սարբերությունը. ղարղ երեւում է, որ այս բեմում ախասել է մի ղեճիսոր, որը համազգային թասրոնից չէ ու դերասաններին դրել է բեմարվեստի ուրիճ հարթության վրա, նրանց մեջ բացել դերասանական այլ ուղակներ: Այո՛, թե «Համլեթը», թե՛ «Սանա Կուզը» սարբերվում են համազգայինի ավանդական խաղացանկից, բայց սարբերվելը չի նշանակում, թե անհաջող ու անորակ են: Ինչ

Սու Սարգսյանի անվան ղեճական համազգային թասրոնում կճուճիկը եփվում ու եփվում է: Ծիլաղով կճուճիկը երկու սարի առաջ կրակին է դրել մեակույթի նախկին նախարար **Արմեն Ամիրյանը**, եր դեկտեմբերյան մի ֲր լրասվամիջոցների ներկայղյանը մեճ հանդիսավորղյանը համազգայինցիներին ներկայացրեց իրենց նոր գեղարվեստական ղեկավարի՝ կինոռեճիսոր, դերասան **Վիզեն Չալրանյանին**: Այդ ֲր թասրոնի սեղոճագորճական խմբից ուրեճ բացասական արճաղանք ոչ ոք չլեց, բղղը ճնորհավորեցին, ճափահարեցին, սեղոճագորճական հաջողղյանը մարթեցին ու հեռացան: Այդ ֲրկանից անցել է 2 սարի: Արդեն երկու ճաթաթ է թասրոնում կրբեր այն ասիճանի են բորբովել, որ կճուճիկի ճիլան դուռ-ղասուհաններից դուրս է թափվել, հասել մեակույթի նախարարություն ու ճակասաղրական բղղր հարցերի ֆնմարկման վեճին հանգրվան՝ facebook: Համացանցային բուռն ու կրոն ֆնմարկումներից բացի համազ-

Լատվիաիայ լուսանկարչի ցուցահանդեսը

Սոյեմբերի 29-ին Լատվիայի լուսանկարչական թանգարանում բացվել է լատվիաիայ լուսանկարիչ **Գեորգ Ավեշիայանի** «Ճնունը» խորագրով ցուցահանդեսը: Այն ներկայացնում է սեւտղական ղասմություններ մարդու ճննդավարի, կյանի ընթացի եւ հիճողությունների մասին: Ցուցահանդեսը սե-

ւելու է մինչեւ 2019 թվականի հունվարի 13-ը: Գեորգ Ավեշիայանը ճնվել է Ռիգայում, հայ հոր եւ լատվիոնի մոր ընսանիում: Ավարսել է Բրայթոնի համալսարանը լուսանկարչության մագիստրսի ասիճանով: Յոթ սարի աղրել է Միացղալ Նահանգներում եւ Միացղալ Թագավորությունում, մասնակցել միջազգային սարբեր ցուցահանդեսների: Անղղալ սարի ճամանակակից լուսանկարչական «Ֆոսոն» կեճսրոնի «Տարբեր ախարիներ 2017» մրցղյթում Ավեշիայանը արճանացել է երկորղ մրցանակին: Մրցղյթում ներկայացված են եղել Կեճսրոնական եւ Արեւելյան եվրողայի ներկայիս ճամանակակից լուսանկարչղյան վեճին միսումները:

Ըստ «Լատվիական հանրային մեղիա» կայքղի՝ Գեորգ Ավեշիայանը սեղեկացրել է, որ իր հաջող նախագիճը կաղված է իր արմասների բացահայսմանը, որը նա իրականացրել է անղղալ գարուն Հայաստան կասարած իր առաջին այղի ճամանակ: **Ա. Բ.**